

**T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**BAĞIMSIZ DENETİMİN ŞİRKET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
KAYIK OLMAYAN ŞİRKETLER**

Bülent Kınay

DOKTORA TEZİ

PROF. DR. HÜSEYİN DALGAR

BURDUR, 2021

**T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**BAĞIMSIZ DENETİMİN ŞİRKET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
KAYIK OLMAYAN ŞİRKETLER**

**Bülent Kınay
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN: PROF. DR. HÜSEYİN DALGAR
ÜYE: Prof. Dr. Ömer TEKŞEN
ÜYE: Doç. Dr. Osman Kürşat ONAT
ÜYE: Doç. Dr. Serpil SENAL
ÜYE: Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül CİĞER**

BURDUR, 2021

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bülent Kınay tarafından hazırlanan “Bağımsız Denetimin Şirket Üzerindeki Etkileri: Kayık Olmayan Şirketler” başlıklı bu çalışma, 14/01/2021 tarihinde *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Ve Öğretim Yönetmeliği*’nin ilgili **maddesi** uyarınca yapılan **Tez Savunma Sınavı** sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından İşletme **Anabilim Dalında** doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	Bölüm/Anabilim Dalı	İmza
Danışman: Prof. Dr. Hüseyin DALGAR	İşletme/Muhasebe ve Finansman	
Üye: Prof. Dr. Ömer TEKŞEN	İşletme/Muhasebe ve Finansman	
Üye: Doç. Dr .Osman Kürşat ONAT	Sağlık Yönetimi/Sağlık Kurumları./ Muhasebe ve Finansman	
Üye: Doç .Dr. Serpil SENAL	Bankacılık ve Finans/ Bankacılık ve Finans	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül CİĞER	Bankacılık ve Finans/ Muhasebe ve Denetim	

Enstitü Müdürü

İmza

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “Bağımsız Denetimin Şirket Üzerindeki Etkileri: Kayık Olmayan Şirketler” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik etik ilkeleri ihlal etmediğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.

☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

AdıSoyadı

Bülent KINAY

Tarih ve İmza

TEŞEKKÜR METNİ

Bu tezin araştırma ve yazım aşamasında, yoğun akademik ve idari mesaisinden bana zamanını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Dalgıç'a müteşekkır olduğumu belirtmek isterim. Ayrıca Prof. Dr. Ömer Tekşen, Doç. Dr. Osman Kürşat Onat, Doç. Dr. Serpil SENAL ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşegöl Cığer'e araştırmaya yaptıkları katkılarından dolayı bir kez daha teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Ayrıca araştırmanın görüşme kısmında, bilgilerini ve deneyimlerini cömertçe paylaştıkları için muhasebe ve finans departmanındaki yöneticelere teşekkür borçluyum.

Bu tezin araştırma ve yazım aşaması oldukça uzun bir süreye yayıldığı söylenebilir. Bu sürede dünyanın ve ülkemizin karşı karşıya kaldığı Covid-19 salgını, araştırmanın görüşme bölümünde bazı engeller oluştursa da, dünya olarak evlere kapandığımız dönem, tezin tamamlanması için bana bir fırsat sağladığını itiraf etmeliyim.

Her ne kadar dünyada ve ülkemizde yaşanan olumsuz olaylar ile tezin araştırma ve yazım aşamasında yaşadığım sıkıntılar olsa da Ailem hep yanımda olduğu için onlara ne kadar teşekkür etsem azdır. Sizlere daha fazla zaman ayırarak bunu telafi edeceğimi düşünüyorum.

Umarım hazırladığım bu tez, muhasebe ve denetim alandaki araştırmacılara ve uygulayıcılara bir ışık tutabilir.

(KINAY, Bülent, *Bağımsız Denetimin Şirket Üzerindeki Etkileri: KAYİK Olmayan Şirketler*, Doktora Tezi, Burdur, 2021)

ÖZET

Bu araştırmanın amacı KAYİK (Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar) olmayan şirketlerde zorunlu hale getirilen bağımsız denetimin, şirket üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Bu etkileri tespit etmek amacıyla nicel ve nitel yöntem kullanılmıştır. Nicel yöntem olarak panel veri analizi, nitel yöntem olarak ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Denetimin finansal tablolar üzerindeki etkilerini belirleyebilmek için 2017 yılında İSO (İstanbul Sanayi Odası) 500’de listelenen şirketlerin 2008 yılından itibaren 2017 yılına kadar olan verileri analiz edilmiştir. 730 şirket gözlem yılı, panel veri analizi yöntemi; finansal olmayan diğer etkileri belirleyebilmek için ise, 20 şirketin mali işler yöneticileri ile görüşme yapılmıştır.

Panel veri analizi ile zorunlu denetimin, finansal performans göstergelerinden, aktif karlılık oranı (ROA), özkaynak karlılığı (ROE) ve satış karlılık oranı (ROS) üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, sadece uluslararası denetim ağındaki firmalar tarafından yaptırılan denetimin ROE’yi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. 4 büyük denetim firması tarafından yaptırılan denetimin şirketin finansal performans göstergelerine aynı yönde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Görüşme sonucunda öne çıkan bulgular ise, fon sağlama imkanlarını kolaylaştırma, iş süreçleri ve iç kontrol düzeyinde yönetime faydalı tavsiyeleri verme ve iç kontrolü geliştirme, hata veya suistimal nedeniyle maddi hata olasılığını azaltma ve kurumsallaşma sürecine olumlu etkileme olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, şirketlerin finansal tablolarının muhasebe standartlarına göre hazırlanmasını ve dipnotlarının oluşturulmasını denetim hizmetinin bir parçası olarak görmeleri de diğer önemli bir bulgu olarak analizde ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, KAYİK Olmayan Şirketler, Finansal Performans, Denetimin Değeri

(KINAY, Bulent, The Effects of Audit on Companies: *Evidence from Private Companies*, PhD Thesis, Burdur, 2021)

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the effects of the audit, which is made mandatory for private companies, on the company. Quantitative and qualitative methods were used to determine these effects. Panel data analysis was used as a quantitative method and semi-structured interview technique was preferred as a qualitative method. In order to determine the effects of the audit on the financial statements, the data of the companies listed in the ISO (Istanbul Chamber of Industry) 500 in 2017 from 2008 to 2017 were analyzed. 730 company observation years, panel data analysis method; In order to determine other non-financial effects, meetings were held with the financial affairs managers of 20 companies.

With panel data analysis, the effect of mandatory auditing on financial performance indicators, return on assets ratio (ROA), return on equity (ROE) and return on sales ratio (ROS) was examined. According to the analysis results, it has been determined that only the audit performed by the companies in the international auditing network has a statistically significant and positive effect on ROE. It has been determined that the audit conducted by 4 large audit firms did not have the same effect on the financial performance indicators of the company. As a result of the interview, the prominent findings were: facilitating funding opportunities, giving useful advice to management at the level of business processes and internal control and improving internal control, reducing the possibility of material error due to error or abuse, and positively affecting the institutionalization process. In addition, the fact that companies consider the preparation of their financial statements in accordance with accounting standards and the preparation of their footnotes as a part of the audit service has emerged as another important finding in the analysis.

Keywords: Audit, Private Companies, Financial Performance, Value of Audit

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	I
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
YEMİN METNİ.....	III
TEŞEKKÜR METNİ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	X
TABLolar DİZİNİ	XI
GİRİŞ.....	1

1. BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ DENETİM VE BAĞIMSIZ DENETİMİN TEORİK TEMELLERİ

1.1. Denetim Kavramı ve Önemi	4
1.2. Denetimin Gerekliliği.....	4
1.2.1. Ekonomik ve Finansal Sistem Açısından Denetimin Gerekliliği	5
1.2.2. İşletmeler Açısından Denetimin Gerekliliğini Açıklayan Teoriler	6
1.2.2.1. Vekalet Teorisi	6
1.2.2.2. Yönetim Hipotezi	9
1.2.2.3. Bilgi Hipotezi	9
1.2.2.4. Sigorta Hipotezi.....	9
1.2.2.5. Diğer Teoriler	9
1.3. Denetim Türleri	10
1.3.1. Yapılış Amacına Göre Denetim Türleri	10
1.3.1.1. Finansal Tabloların Denetimi	10
1.3.1.2. Uygunluk Denetimi	11
1.3.1.3. Faaliyet Denetimi	12
1.3.2. Yapılış Nedenine Göre Denetim Türleri	12
1.3.2.1. Zorunlu Denetim	12
1.3.2.2. İsteğe Bağlı Denetim	14
1.3.3. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Türleri.....	15
1.3.3.1. İç Denetim	15

1.3.3.2.	Dış Denetim.....	17
1.3.3.2.1.	Bağımsız Denetim.....	17
1.3.3.2.2.	Kamu Denetimi.....	18
1.4.	Denetçi Türleri	18
1.4.1.	Bağımsız Denetçi	18
1.4.2.	İç Denetçi	20
1.4.3.	Kamu Denetçisi	20
1.5.	Denetim Firmaları	21
1.5.1.	Dört büyük Olarak Sınıflandırılan Denetim Firmaları.....	21
1.5.2.	Uluslararası Denetim Ağı İçinde Olan Diğer Denetim Firmaları	23
1.5.3.	Uluslararası Denetim Ağı İçinde Olmayan Yerel Denetim Firmaları.....	24
1.5.4.	Türkiye’de Denetim Firmaları	25

2. İKİNCİ BÖLÜM

DENETİMİN DEĞERİ VE ŞİRKET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1.	Denetimde Taraflar ve Beklentileri.....	27
2.1.1.	Denetçiler	27
2.1.2.	Denetim Raporu Kullanıcıları	28
2.2.	Denetimde Yaratılan Değer.....	29
2.2.1.	İç Denetimde Yaratılan Değer.....	30
2.2.2.	Bağımsız Denetimde Yaratılan Değer.....	31
2.3.	Denetim Beklenti Boşluğu	33
2.4.	Denetim Kalitesi.....	35
2.5.	Bağımsız Denetimin Şirketler Üzerindeki Etkileri	37
2.5.1.	Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performansına Etkileri	38
2.5.2.	Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performansına Etkileri İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi	40
2.5.3.	Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performansı Dışındaki Etkileri ..	41
2.5.4.	Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performans Dışındaki Diğer Etkileri İle İlgili Alanyazındaki Çalışmaların İncelenmesi.....	41

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.	Araştırmanın Önemi ve Amacı	46
------	-----------------------------------	----

3.2.	Araştırmanın Yöntemi.....	46
3.2.1.	Nicel Araştırma Yöntemi	47
3.2.2.	Panel Veri Analizi	47
3.2.2.1.	Araştırmanın Veri Seti ve Örneklemi.....	48
3.2.2.2.	Araştırmanın Değişkenleri	49
3.2.2.3.	Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri	52
3.2.2.4.	Araştırmanın Bulguları.....	53
3.2.3.	Nitel Araştırma Yöntemi.....	76
3.2.3.1.	Katılımcı Seçimi.....	77
3.2.3.2.	Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması.....	79
3.2.3.3.	Verilerin Analizi ve Geçerlik-Güvenirlik	82
3.2.3.4.	Araştırmanın Zorlayıcı Etkenleri	83
3.2.3.5.	Bulgular.....	83
4.	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	107
5.	ÖNERİLER	113
6.	KAYNAKÇA	114
7.	ÖZGEÇMİŞ.....	133

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
A.Ş.	: Anonim Şirket
ACCA	: Association of Chartered Certified Accountants
BADED	: Bağımsız Denetçiler Derneği
BDS	: Bağımsız Denetim Standartları
CFO	: Chief Financial Officer
EFAA	: European Federation Of Accountants and Auditors For Smes
ERP	: Enterprise Resource Planning
FAVÖK	: Faiz, Amortisman ve Vergi Öncesi Kar
FRC	: Financial Reporting Council
IAB	: International Association of Bookkeepers
ICAEW	: Institute of Chartered Accountants in England and Wales
IFRS	: International Financial Reporting Standards
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KAYİK	: Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar
KDK	: Kilit Denetim Konuları
KGK	: Kamu Gözetimi Kurumu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
ROA	: Return on Asset (Varlık Karlılığı)
ROE	: Return on Equity (Öz Kaynak Karlılığı)
ROS	: Return On Sales (Satış Karlılığı)
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TIDE	: Türkiye İç Denetim Enstitüsü
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
UFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
VUK	: Vergi Usul Kanunu
YMM	: Yeminli Mali Müşavir

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Şirket Performansı Ölçümünde Kullanılan Kriterler	39
Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Bilgiler	50
Tablo 3: Özet İstatistikler	53
Tablo 4: Model 1 - Yatay Kesit Bağımlılık Testi.....	55
Tablo 5: Model 1 - IPS Panel Birim Kök Testi	56
Tablo 6: Model 1 - Hausman Testi Sonucu	57
Tablo 7: Model 1 - Panel Veri Modeli Sonuçları	58
Tablo 8: Model 2 – Yatay Kesit Bağımlılık Testi.....	62
Tablo 9: Model 2 – Pesaran 2007 Panel Birim Kök Testi.....	63
Tablo 10: Model 2 – Hausman Testi Sonucu	64
Tablo 11: Model 2 – Panel Veri Modeli Sonuçları	65
Tablo 12: Model 3 - Yatay Kesit Bağımlılık Testi	69
Tablo 13: Model 3 - Pesaran 2007 Panel Birim Kök Testi	70
Tablo 14: Model 3 - Hausman Testi Sonucu.....	71
Tablo 15: Model 3 - Panel Veri Modeli Sonuçları	72
Tablo 16: Araştırma Yöntemine Genel Bir Bakış	77
Tablo 17: Katılımcıların ve Denetim Firmasının Demografik Bilgileri.....	78
Tablo 18: Araştırmanın Aşamaları	81
Tablo 19: Şirketlerle Yapılan Görüşmelerin Özeti	84
Tablo 20: İsteğe Bağlı Denetim Yaptırma İhtiyacına Yönelik Bulgular.....	85
Tablo 21: Denetim Sonrası Güvence Kapsamında Şirketlerde Gözlemlenen Değişimlere Yönelik Bulgular	88
Tablo 22: Denetim Sonrası Güvence Dışı Hizmetlerin Sunulmasına Yönelik Bulgular	93
Tablo 23: Denetimin Şirket Üzerindeki Etkisini Artıran Unsurlara Yönelik Bulgular ..	97

GİRİŞ

2000’li yılların başından itibaren meydana gelen muhasebe skandalları ve finansal krizler bağımsız denetim¹ hizmetlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca son on yılda, karmaşıklaşan iş dünyası ile birlikte bilgi teknolojileri ve sosyal medyanın da hızla gelişmesi yeni riskli alanların ortaya çıkmasına neden olmuş, böylece denetimin kapsamı genişleyerek daha önemli hale gelmiştir. Bu gelişmeler karşısında, bir takım denetim kalitesi göstergeleri ile denetimin değeri, dış paydaşlar açısından ölçülmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan özellikle Avrupa Birliği ülkelerindeki Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK²) olmayan şirketlerde denetim eşiklerinin³ ne olması gerektiği tartışılmaktadır (EFAA, 2019:2). Ayrıca bu tartışmalar denetimin yaptırmanın itici güçlerinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

KAYİK olan şirketlerde yapılan bazı çalışmalarla (DeFond, 1992; Firth ve Smith, 1992; Francis vd., 1999; Hope vd., 2012) vekalet sorunları düzeyi ile denetim talebi arasındaki pozitif ilişkinin olduğu tespit edilmesine karşın, KAYİK olmayan şirketlerde bu ilişkinin daha düşük seviyede olduğu kabul edilmiştir. KAYİK olmayan şirketlerde, şirket sahipleri ile yöneticiler arasındaki ayrımın çok az olmasından dolayı vekalet sorunlarının daha düşük düzeyde çıkacağı düşünülmekteydi (Fama ve Jensen, 1983a; Fama ve Jensen, 1983b). Ancak, son zamanlarda yapılan çalışmalar (Carey ve Guest, 2000; Dedman vd., 2014; Niskanen vd., 2011) vekalet sorunlarının KAYİK olmayan şirketlerde de ortaya çıkmasıyla birlikte, denetimin çok değerli olduğu vurgulanmaktadır.

¹ Bağımsız denetim: Bundan sonra “denetim” ifadesi olarak kullanılacaktır.

² KAYİK (Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar): “*Halka açık şirketler, bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, faktoring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri, emeklilik fonları, ihraççılar ve sermaye piyasası kurumları ile faaliyet alanları, işlem hacimleri, istihdam ettikleri çalışan sayısı ve benzeri ölçütlere göre önemli ölçüde kamuoyunu ilgilendirdiği için Kurum tarafından bu kapsamda değerlendirilen kuruluşları ifade etmektedir*” (2/11/2011 tarih ve 28103 sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname)

³Denetim eşikleri: Bağımsız denetime tabi olacak şirketlerin belirlenmesinde dikkate alınan ölçütlerdir. Avrupa Birliği ülkelerinde denetime tabi olma eşikleri aktif toplamı, net satış hasılatı ve ortalama personel sayısına göre belirlenmektedir (Erdem, 2020:159).

KAYİK olan şirketler üzerinde, mülkiyet ve yönetim kontrolünün ayrılması, denetimin kurumsal yönetim ve şirketlerin gözetimi açısından önem kazanmasına neden olmaktadır. KAYİK olmayan şirketlerde de özellikle iç kontrol yapısının olmaması veya tam olarak gelişmemesi, kurumsal yapılarının tam oluşturulmaması gibi nedenlerden dolayı KAYİK olmayan şirketlerin denetimine önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Francis, 2004:346).

KAYİK olmayan şirketlerdeki denetim talebi, şirketlerin çok farklı doğasından dolayı KAYİK olan şirketlere göre farklılık göstermektedir. KAYİK olmayan şirketler için denetim talebini etkileyen faktörler, vekalet sorunlarının hafifletilmesinden, operasyonel etkinliğin ve verimliliğin artırılmasına ve iş danışmanlığının alınmasına kadar uzanmaktadır. Bu nedenle, denetçinin finansal tablolara güvence vermesinin dışında KAYİK olmayan şirketlere değer yaratmasının muhtemel olduğu düşünülmektedir (Vanstraelen ve Schelleman, 2017:578).

Bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların KAYİK olan şirketler üzerinde yoğunlaştığı ve çalışmaların ise daha çok dış paydaşlar açısından denetimin değerinin tespit edilmesine yönelik olduğu görülmektedir. KAYİK olmayan şirketler, denetim raporlarını ve finansal tablolarını kamuya paylaşmadığı için denetimin değerinin ölçülmesinde birtakım zorluklar yaşanmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde, KAYİK olan ve olmayan şirketlerde, denetimin şirketler üzerindeki doğrudan etkisinin ölçülmesi ile ilgili çalışmaların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Özellikle, Avrupa Birliği ülkelerinde KAYİK olmayan şirketlerde denetimin zorunlu olup olmaması ve buna bağlı olarak denetim eşikleri tartışması devam ederken, Türkiye’de 31/07/2012’de yürürlüğe giren yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK) ile belirli büyüklükteki şirketler UFRS (IFRS) ve bağımsız denetimle tanışmıştır. Bu düzenlemeler şirketlerin, denetimden geçmiş finansal tablolardan daha doğru karar alabilmelerine imkan sağlamıştır.

Türkiye’de denetim eşiklerinin sürekli düşürülmesi sonucunda, denetim kapsamına alınan şirket sayısındaki artış devam etmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de 2019 yılında açıklanan 2018 yılı KGK (Kamu Gözetimi Kurumu) faaliyet sonuçlarına göre toplam 9.836 denetim sözleşmesi imzalanmış olup, bunun 1.764’ü KAYİK olan şirket, 8.072’si ise KAYİK olmayan şirketlerden oluşmaktadır (KGK, 2018:72). Bu

kadar denetim yapılmasına rağmen, günümüze kadar KAYİK olmayan şirketlerde denetimin paydaşlar açısından değerinin ampirik olarak ölçülmediği tespit edilmiştir. Alanyazındaki bu boşluk araştırmanın temel itici gücünü oluşturmaktadır. Bu amaçla, Türkiye’deki KAYİK olmayan şirketler için 2013 faaliyet yılı itibari ile zorunlu hale getirilen denetimin şirket üzerindeki etkilerinin incelenmesi araştırmaya değer görülmüştür.

Bu araştırma ile denetim firmalarının müşterilerinin taleplerini daha iyi anlamalarına ve isteğe bağlı denetim hizmetlerini sunmak için şirketlere yönelik stratejiler geliştirmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu açıdan, araştırma özellikle Türkiye’deki gelişmekte olan küçük ve orta ölçekli denetim firmaları açısından bir alan araştırması olarak da değerlendirilebilir. Bununla beraber araştırma, Türkiye’deki daha küçük şirketler için denetim muafiyeti göz önünde alındığında, Türkiye’deki düzenleyici ve muhasebe meslek kurumlarına önemli bilgiler sunmayı hedeflemektedir.

Araştırma aşağıdaki gibi yapılandırılmaktadır: Birinci bölüm, bağımsız denetim ve denetimin teorik temellerini açıklamaktadır. İkinci bölümde, denetimin yarattığı değer, denetimin şirket üzerindeki etkileri ve bunlarla ilgili alanyazın gözden geçirilmektedir. Üçüncü bölümde, alanyazın taramasından çıkan araştırma boşluklarını ve araştırma soruları çerçevesinde, araştırmanın uygulaması ve bulguların değerlendirmesini içermektedir. Araştırma, araştırma konusu ile ilgil sınırlılıklar, sonuçlar ve gelecek çalışmalar için önerilerle tamamlanmaktadır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ DENETİM VE BAĞIMSIZ DENETİMİN TEORİK TEMELLERİ

Bu bölümde, denetim kavramı ve denetimin neden gerekli olduğunu açıklayan teoriler, denetim türleri ve denetim firmaları ile birlikte günümüze kadar gelinen noktada, bağımsız denetimin kapsamı ve gelişimi ele alınacaktır.

1.1. Denetim Kavramı ve Önemi

Anglosakson ülkelerinde denetim kavramının karşılığı “Auditing” olarak karşımıza çıkmaktadır. Auditing kavramının orijini, Latince “işitme, sorgulama ve dinleme” anlamını içeren “Audi re” fiiline dayandırılmaktadır. Bu, eski çağlardaki toplumlarda seçilen uzmanların, görevli olanların yürüttükleri işleri dinleyerek, doğruları bulmaya çabalamaları olarak tanımlanmaktadır (Aksoy, 2002:38).

Türk Dil Kurumu’na göre denetim, *“bir işin doğru ve yöntemine uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemek, murakabe etmek, teftiş ve kontrol etmek”* olarak tanımlanmıştır.

1961 yılında Mautz ve Sharaf’ın Denetim Felsefesi *“The Philosophy of Auditing”* adındaki çalışmalarından günümüze kadar denetim kuramının en kapsamlı en ileri ve bu konudaki uzlaşma sağlanmış tanımı, Temel Denetim Kavramları Kurulu (American Accounting Association Committee on Basic Auditing Concepts) raporunda bulunmaktadır. Bu tanıma göre; denetim, *“ekonomik faaliyetler ve olaylara ilişkin savlarla, kabul edilmiş ölçütler arasındaki uygunluğun derecesini araştırmak ve sonuçlarını ilgili kullanıcılara iletmek amacıyla nesnel biçimde kanıt toplayan ve değerleyen sistematik bir süreçtir”* (Erdoğan, 2006:1; Mautz & Sharaf, 1961).

1.2. Denetimin Gerekliliği

Bireylerin ve kurumların faaliyet gösterdiği ekonomik ve finansal bir sistemde birbirleri ile olan ilişkilerinde sağlıklı ve doğru karar alabilmeleri için denetimin gerekliliği ya da rolünü açıklayan birtakım gerekçeler ve teoriler ortaya çıkmıştır.

1.2.1. Ekonomik ve Finansal Sistem Açısından Denetimin Gerekliiği

Bir ekonomide işletmelerin tabloları gerçeğe ve ihtiyaca uygun bilgi vermediği zaman, ilk olarak özel sektörün, devamında ise ekonomik sistemin sağlığı bozulmaktadır. Çünkü; birinci olarak, ekonomide kaynak tahsisinin etkinliği bozulmakta, ikinci olarak, ekonominin uluslararası finansal kaynaklara erişimi zorlaşmaktadır. Üçüncü olarak ise, gerçeği gözler önüne sermeyen finansal tablolarla, maruz kalınacak bir finansal dalgalanmadan kurtulmak güçleşebilmektedir. Sonuçta, bütün bu olumsuz etkilerin, ülkenin genel ekonomik istikrarını ve istihdamına olumsuz etkileri olabilir. Bu amaca ulaşmak için, uygun muhasebe çerçevesi, denetim ve kamu denetimine (denetimin mevzuata ve standartlara uygun olarak yapıp yapmadıklarını kamu eliyle denetimi) ihtiyaç bulunmaktadır (Yaraşlı, 2017:xii-xiv).

Finansal bilgilerin güvenilir bir biçimde olmaması finansal piyasaların gelişmesinde engel oluşturan temel unsurlardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Finansal piyasalar, fon arz ve talep eden kişi ve kuruluşları bir araya getirmektedir. Finansal bilgilerin güvenilirliğinin tesis edilemediği bir piyasada, işlem yapma (borç almak ve vermek, yatırım yapmak veya yatırımı elden çıkarmak gibi) olanağı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, fon arz ve talep eden kişi ve kuruluşların güvensizlik ortamı sebebiyle bir araya gelememeleri, fonların atıl kalmasına, gereksinim duyulan kaynakların sağlanamamasına ve bu durumun da üretim ve istihdamda sorunlarına yol açmaktadır (Başpınar, 2005:37-38).

Denetimin makro ekonomik etkileri, finansal piyasaların etkinliği, sermaye ve kredi maliyetleri ve suiistimaller başlığında değerlendirilmektedir. Kaliteli bir denetimin etkin bir finansal piyasanın tesis edimesinde önemli katkıları bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca denetimden geçmiş finansal bilgilerin, kredi ve sermaye maliyetlerini azalttığını kanıtlayan alanyazında önemli bulguların olduğu belirtilmektedir (Sakin, 2018).

Diğer taraftan, denetimin vergi gelirlerinin istenilen düzeye getirilmesine ve vergi sorunlarının çözülmesine olumlu katkıları olduğu belirtilmektedir. Verginin hesaplanmasına esas alınacak matrah, işletme yükümlülerince muhasebe işlem ve kayıtlarına dayanılarak belirlenmektedir. Beyanların doğruluğu, muhasebe işlem ve kayıtlarının doğruluğu ile vergi kanunlarında gösterilen hükümlerin uygunluğu ile

orantılıdır. Denetimden geçmiş finansal tablolara vergi denetiminde daha az süre ayrılarak, diğer ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçaklar üzerinde yoğunlaşılması imkanı verdiği belirtilmektedir (Esendemir, 2011:3896).

Bununla birlikte, muhasebe ve denetimin, yolsuzluğu azaltmadaki önemi konusunda geniş bir fikir birliği olduğu vurgulanmaktadır (Everett vd., 2007:520).

1.2.2. İşletmeler Açısından Denetimin Gerekliliğini Açıklayan Teoriler

Denetim talebi teorisinin ve denetim gerekliğinin/rolünün açıklanmasında en önemli ve yaygın teori olarak, vekalet teorisi karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, ilk olarak vekalet teorisi ayrıntılı bir biçimde açıklanacak, daha sonra alternatif diğer teoriler kısa bir şekilde özetlenmeye çalışılacaktır.

1.2.2.1. Vekalet Teorisi

Farklı alanyazında yoğun olarak tartışılan ve farklı açılardan incelenen “vekalet teorisi” denetimin ortaya çıkmasının gerekliğini doğuran temel nedenlerden biri olarak açıklanmaktadır (Tarhan Mengi, 2013:105). Teorinin ekonomi, finans, muhasebe, pazarlama, siyaset bilimleri, örgütsel davranış ve sosyoloji alanlarında kullanıldığı tespit edilmiştir (Eisenhardt, 1989:57).

Bir veya daha fazla asil/şirket (principals) sahipleri başka bir kişiyi kendi adına bir hizmeti gerçekleştirmesi için vekil/yönetici (agent) olarak görevlendirdiğinde bir vekalet ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu hizmetin yerine getirilmesi, bazı karar verme yetkilerinin yöneticiye devredilmesine neden olmaktadır. Şirket sahipleri tarafından bu sorumluluk devri ve bunun sonucunda ortaya çıkan iş bölümü, verimli ve üretken bir ekonominin teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, bu tür bir yetkilendirme aynı zamanda asillerinin, asillerin faydasını maksimize edecek bir vekile güvenmesi anlamına gelmektedir (ICAEW, 2005).

Vekalet teorisi, şahsi çıkarlarını en üst düzeyde tutan asil ve vekillerin homo-economicus davranış tarzına dayanan, vekalet ilişkisinde bulunanların faaliyetlerini açıklamaktadır (Şişmanoğlu vd., 2020:976). Günlük hayatın hemen her alanında karşı karşıya kalınan bir olgu olarak değerlendirilen vekâlet ilişkisi bir kişinin kendi namına işlerini yaptırmak için başka birisine/birilerine yetki vermesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Fakat vekâlet ilişkisi içinde olanların farklı çıkarlara sahip olmaları ve

şahsi olarak çıkarlarını en üst düzeye çıkarma arzuları, çıkar çatışmaları oluşturarak vekâlet sorunlarının meydana gelmesine neden olmaktadır (Ekinci, 2017:88).

Vekalet teorisine göre asiller ve vekiller de kişisel çıkarları doğrultusunda davranış göstermektedir ve her iki tarafın hedefleri ve amaçları farklıdır. Vekalet teorisine göre, asiller ve vekiller arasında bir çatışmanın/sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir. Asilleri, vekilin amaçlarının ve hedeflerinin, kendi hedeflerinin gerçekleşmesi bakımından zararlı bulduğu belirtilmektedir (Esendemir, 2011:3894; Taylor ve Glezen, 1994:13).

Asillerin işletme yönetiminde bulunmamaları ve asillerin çıkarları doğrultusunda karar almaları için görevlendirilen vekillerin bazı durumlarda asillerin çıkarları ile çelişmesi sonucunda vekalet sorunları ortaya çıkmaktadır (Arnold ve de Lange, 2004:753; Ekinci, 2017:88).

Bu çıkar grupları arasındaki sorunların azaltılması için katlanılması gereken maliyetler de, “vekalet -temsil- maliyetleri (*agency costs*)” olarak tanımlanmakta ve “*bu maliyetleri; izleme maliyetleri (monitoring costs), tazmin edici-garanti sağlayıcı anlaşma maliyetleri (bonding costs) ve önlenemeyen kayıplar (residual loss)*” oluşturmaktadır (Turaboğlu, 2004:110).

İzleme maliyetleri, asillerin(principals)/şirket sahiplerinin katlandığı bir maliyet olarak görülmektedir. Uzman vekillerin(agent)/yöneticilerin fırsatçı davranışlarına karşı tedbir almak için gerçekleştirilen iş ve işlemlerin parasal değeri olarak gösterilmektedir. Asiller vekillerden kaynaklanan sorunları aşmak ve sorun oluşmasını engel olmak için denetim ve kontrol sistemi kurmaktadır. Bundan dolayı en önemli vekalet maliyeti olarak izleme maliyetleri karşımıza çıkmaktadır (Şişmanoğlu vd., 2020:982; Yaşbay Kobal ve Ataman, 2018:206). Yönetim performansı hakkında raporlar üretmek için bir bilgi sisteminin kullanılması, izleme maliyetine örnek olarak gösterilebilir (Eisenhardt, 1989; Lee ve Wingreen, 2010:27).

Tazmin edici-garanti sağlayıcı anlaşma maliyetleri, bağlanma maliyetleri olarak da kullanılmaktadır. Bağlanma maliyetleri vekiller tarafından, asillere karşı zarar içeren bir eyleme girmeyeceklerine, girildiği zaman oluşabilecek zararın karşılanmasına yönelik sözleşmelerle somutlaştırılan güvenceler sağlanmasından kaynaklanan maliyetleri kapsamaktadır (Ekinci, 2017:77; Lee ve Wingreen, 2010:27). Vekillerin

kendi performansları için belge ve raporlar hazırlaması, çalıştaylara ve idari toplantılara katılması ve diğer çalışan kişileri eğitmesi, zaman, çaba ve kaynakların üretim yerine bu tür faaliyetler amacıyla kullanılması bağlanma maliyetlerine örnek oluşturmaktadır. Çünkü bu faaliyetlerde harcanan zaman ve kaynaklar üretkenliğe daha etkin bir biçimde harcanabilir (Jensen ve Meckling, 1976; C. K. Lee ve Wingreen, 2010:27).

Önlenemeyen kayıplar/kaçınılmaz kayıplar (residual loss) ise, izleme maliyeti ve bağlanma maliyetlerine katlanılmasına karşın engellenemeyen ekonomik kayıpları açıklamaktadır. Diğer bir anlatımla vekil tarafından verilen kararlarda veya davranışlarda asillere en faydalı olacak kararlardan ve davranışlardan saptığı anda asilin üstlendiği maliyettir (Jensen ve Meckling, 1976). Bir yöneticinin daha verimli bir toplantı yerine başka bir yerdeki daha az verimli bir toplantıya katıldığında ortaya çıkan kayıp örnek olarak gösterilebilir (Lee ve Wingreen, 2010:27). Bu maliyet bir anlamda izleme ve bağlanma maliyetlerinin başarısızlığının karşılığı olarak görülmektedir. Ayrıca bu kayıplara çalışan kişilerin işletmeden veri sızdırabilme riski ve çalışan kişilerin başka şirketler lehine davranışları sonucu oluşabilecek ekonomik kayıplar örnek olarak verilmektedir (Şişmanoğlu vd.,2020:983).

Jensen ve Meckling (1976) finansal tablolar denetiminin, bir şirket içinde sahiplik ve kontrolün ayrılmasından kaynaklanan vekalet maliyetlerini azaltabileceğini öne sürmektedir.

KAYİK ve KAYİK olmayan şirketlerde dış denetimin değerini analiz eden Cano Rodriguez ve Sánchez Alegria (2012), KAYİK olan şirketlerdeki vekalet maliyetlerinin, denetim dışındaki iç kurumsal yönetim mekanizmaları veya piyasanın gözetimi ile azaltılabileceğini belirlemiştir. Ancak, KAYİK olmayan şirketler için bu ikamenin genellikle mümkün olmadığını, bu nedenle vekalet maliyetlerini azaltmak için denetim kalitesinin kullanılacak tek mekanizma olabileceğini tespit etmiştir. Bu nedenle, denetim kalitesinin KAYİK olmayan şirketler için de daha değerli olabileceği sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla vekalet maliyetini azaltmak için kaliteli bir denetime ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan Wallace (1980;2004), denetimin rolünü; yönetim/izleme (stewardship/ monitoring), bilgi (information) ve sigorta (insurance) hipotezi olarak temel ve köklü bir şekilde üç klasik teori ile açıklamıştır.

1.2.2.2. Yönetim Hipotezi

Yukarıda detaylı bir biçimde açıklanan vekalet teorisi, yönetim/izleme hipotezi ile paralel ifadeleri bahsetmektedir. Bu yüzden yönetim hipotezi burada tekrar açıklanmayacaktır.

1.2.2.3. Bilgi Hipotezi

Bilgi Hipotezi, (The Information Hypothesis) yönetim hipotezine bir alternatif veya tamamlayıcı olan bir hipotezdir. Yatırımcıların, yatırım kararlarında faydalı bilgiler sağladıkları için denetlenmiş finansal tablolar talep ettikleri ileri sürülmektedir. Finans literatüründeki ortak yatırım karar modelleri, finansal tablo bilgileri ile yüksek oranda korelasyonlu olduğu gözlemlenen gelecekteki net nakit akışlarının bugünkü değerini hesaplayarak bir firmaya değer vermektedir. Denetim, finansal bilgilerin kalitesini artırmanın bir aracı olarak değerlendirilir (Wallace, 1980:16).

1.2.2.4. Sigorta Hipotezi

Sigorta Hipotezi, (The Insurance Hypothesis) Wallace (1980:21), denetim talebinin, yöneticilerin yükümlülüklerine maruz kalınması ile ilgili olduğunu, riskin bir kısmını aktarmak için denetçi görevlendirildiği belirtmektedir. Bunun sebebi, denetçinin ve denetlenen firmanın hatalı finansal tablolardan üçüncü taraflara olan zararlardan müştereken ve müteselsilen sorumlu olmasıdır (O'Reilly vd., 2006; Wallace, 1980:21). Sigorta değeri, diğer bir anlatımla, bir denetim başarısızlığı durumunda paydaşların denetçi refahı üzerinde sahip olduğu örtük finansal iddiayı ifade eder (Lennox, 1999:802). Riski yüksek yatırımlar söz konusu olduğunda denetçiler tarafından verilen sigorta priminin devam eden endişe görüşünden daha fazla değere sahip olduğunu ve yatırımcıların denetimin sigorta boyutuna değer verdiği belirlenmiştir (Hillison ve Pacini, 2004; O'Reilly vd., 2006; Schwartz, 1997). Sonuç olarak sigorta hipotezi, denetçinin rolünü şirketten aktarılan ve sigorta olarak yönetilen riski yönetmek olduğunu, kendi başına bir sigorta olmadığını açıklamaktadır.

1.2.2.5. Diğer Teoriler

İlgili alanyazın incelendiğinde, Hayes vd., (2005'den akt. Julkaisuja, 2010:3-5) denetim hizmetlerine olan talebi açıklayabilecek birkaç farklı teori olduğunu belirtmektedir. Bu teoriler aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

- **Polis teorisi (The policeman theory):** Bir denetçinin sahtekarlığı araştırmak, keşfetmek ve önlemekten sorumlu olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, denetimin odağı, finansal tabloların gerçeğinin ve dürüstlüğünün doğrulanmasına ve makul güvence sağlanmasına doğru gelişim göstermiştir. Son zamanlarda ise denetçilerin öncelikli odak noktası, makul güvence sağlamak ve finansal tabloların gerçeğini ve dürüstlüğünü doğrulamak olmuştur.
- **Borç verme güvenilirliği teorisi (The lending credibility theory):** Denetimin temel işlevinin finansal tablolara güvenilirliği sağlamak olduğunu göstermektedir. Kullanıcıların finansal bilgilerin artan kredibilitesinden faydalandığı düşünülmektedir; bu faydalar tipik olarak, güvenilir bilgilere dayanarak yatırım kararlarının kalitesinin arttığı düşünülmektedir.
- **Rasyonel beklentiler teorisi (The theory of inspired confidence /Theory of rational expectations):** Limberg tarafından geliştirilmiştir. Limberg'in bu teorisinin merkezini, denetçinin sosyal sorumluluğu ve denetimlerin toplumun ihtiyacını karşılamasını sağlayabilecek muhtemel mekanizmalar ile ilgili olması olarak açıklamıştır. Limberg'in açıkladığı teorisin çerçevesi, denetçinin çalışmasıyla ilgili denetçi çalışmasının güvenilirliğini artırmak için denetlenen finansal bilgilerin kullanıcılarının en önemli memnuniyet düzeyine dayanmaktadır (yani denetim beklentisi boşluğunu karşılamaktır).

1.3. Denetim Türleri

Alanyazında, denetim türlerinin farklı açılardan incelendiği görülmüştür. Aşağıda, yapılış amacına, yapılış nedenine ve denetçinin statüsüne göre denetim türleri açıklanacaktır.

1.3.1. Yapılış Amacına Göre Denetim Türleri

Yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak finansal tabloların denetimi, uygunluk denetimi ve faaliyet denetimi kapsamında üçlü bir sınıflandırma yapılmıştır.

1.3.1.1.Finansal Tabloların Denetimi

Muhasebe denetimi olarak da anılan finansal tablolar denetimi, alanyazında “dış denetim” ya da bağımsız denetim olarak bilinmekte olup, daha çok bağımsız denetim

olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası alanyazınında ise “auditing” olarak geçmekte olup “independent” (bağımsız) vurgusu yapılmamaktadır.

Finansal tablolar denetimi, işletmenin finansal tablolarının işletmenin tabi olduğu yasal mevzuatında yer alan muhasebe sistemine uygunluğunun belirlenmesi sürecidir. Bu sürecin hedefi, finansal tabloların güvenilirliğini sağlamaktır (Kaval, 2005:10).

BDS 200’de finansal tabloların denetiminin amacı olarak, “*hedef kullanıcıların finansal tablolara duyduğu güven seviyesini artırmak*” olarak belirtilmektedir (BDS 200, par.3).

1.3.1.2.Uygunluk Denetimi

Uygunluk denetimi, üst makamlarca belirlenmiş kurallara uyulup uyulmadığının incelenmesi olarak amaçlanmıştır. Bu üst makam şirket içinden ya da şirket dışından olabilir. Şirket içi duruma örnek olarak, muhasebe kayıtlarının şirketteki mali işler bölümünün yayımladığı sirkülere, yönergelere ve muhasebe el kitabına uygun bir biçimde yapılıp yapılmadığının denetimi gösterilebilir. Hem özel kesimde hem de kâr amacı gütmeyen kesimde belirlenmiş politikalara, yazılı sözleşmelere ve yasal düzenlemelere uygunluk, denetçiler tarafından incelenen bir denetim türüdür (Güredin, 2014:17).

Şirket dışından bir üst makam olarak vergi denetçileri örnek olarak gösterilebilir. Bir vergi denetçisinin yaptığı denetim amaç yönünden bir uygunluk denetimidir ve şirketin işlemlerinin vergi kanunlarına uygunluk derecesi araştırılmaktadır (Çaldağ, 2003:25).

Üst makam ya da otorite, bir kamu kuruluşu olabileceği gibi şirket üst yönetimi de olabilmektedir. “*Bir şirketin finansal işlemlerinin ve faaliyetlerinin, şirket yönetimi, yasama organı ya da diğer yetkili kişi ve kuruluşlarca saptanmış yöntemlere, kurallara ve mevzuata uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan denetimdir. Uygunluk denetimi daha çok kamu denetçileri ve iç denetçiler tarafından yürütüldüğü*” belirtilmektedir (Selimoğlu vd., 2015:18).

1.3.1.3.Faaliyet Denetimi

Faaliyet denetimi, yürütlen şirket faaliyetlerinde genel olarak etken ve etkin olup olmadığını ortaya çıkarmayı hedefleyen bir denetim türüdür. Denetimin sonucunda işletme yönetimine önerilerde bulunma işlevi bulunmaktadır (Elitaş, 2011:33).

Diğer bir anlatımla, işletmenin büyüme, karlılık, gelişme gibi olanaklarını ortaya koymaya veya bu amaçla belirlenmiş işletme amaçlarının uygulanabilirlik ve başarısını sınamaya, işletme amaçlarına erişmedeki bariyerleri ve olumsuz gelişmeleri ortaya koyarak yönetime yol gösteren sistematik incelemelerdir (Selimoğlu vd., 2015:18).

Faaliyet denetiminde fiili olarak yaşanan durumun karşılaştırılacağı, olması gereken durumlarla ilgili kriterlerin saptanması, daha çok öznelidir. Bu bakımdan faaliyet denetiminde denetçi mevcut başarının doğrudan doğruya ölçülüp raporlanmasına değil, bu başarının iyileştirilmesi için öneri ve tavsiyelerini ortaya koyma yolunu seçmektedir. Bundan dolayı faaliyet denetimi, pür denetim faaliyetinden farklı bir biçimde görülerek “yönetmel danışmanlık” olarak değerlendirilmektedir (Güredin, 2014:19).

Günümüzde, faaliyet denetimi, danışmanlık şirketleri tarafından yürütülmektedir. Danışmanlık şirketleri, performans ölçümünü finansal göstergeler ve teknik göstergeler aracılığıyla yapmaktadır (Karacan ve Uygun, 2016:45-46).

1.3.2. Yapılış Nedenine Göre Denetim Türleri

Yapılış amacına göre denetim türleri, alanyazında zorunlu denetim ve isteğe bağlı/ihtiyari denetim olarak açıklanmaktadır.

1.3.2.1.Zorunlu Denetim

Zorunlu denetim, ilgili yasal düzenlemelerin ve mevzuatın gerektirdiği ve mutlak olarak yürütülmesi gerekli olan denetim olarak ifade edilmektedir (Çaldağ, 2003:26).

Zorunlu denetim, yönetim tarafından hazırlanan finansal tabloların doğruluğu ve adaleti konusunda, kanunda açık bir şekilde gösterilen, pay sahiplerine bağımsız bir görüş sağlama amacını gerçekleştirmektedir. Zorunlu denetimin amacı açıktır. Denetimin rolü, farklı paydaş beklentilerini değerlendirmek, dengelemek ve bunların

karşılınıp karşılanmadığını belirlemektir. Zorunlu denetimin rolü, tüm potansiyel paydaş beklentilerini karşılayacak şekilde genişletilecek olsaydı, bu durum, denetimin yasal amacında bir değışiklik anlamına gelecektir (ICAEW, 2008). Dolayısıyla denetimin rolü geniş bir paydaş kitlesini hedeflerken, yasal denetim daha dar bir paydaş kitlesini hedeflemektedir.

Diğer taraftan Barton ve Waymire (2004), yasal denetimi, devlet tarafından yatırımcılara güvenilir muhasebe bilgilerinin sağlanmasını düzenlemek için kullanılabilecek önemli bir politika mekanizması olarak açıklamaktadır.

Ülkelerin yasal denetim düzenlemeleri ile ilgili farklı uygulamaların olduğu görölmektedir. Örneğin KAYİK olan şirketlerde tüm ülkelerde denetim yasal bir zorunluluk olduğu halde, KAYİK olmayan şirketlerde denetim zorunluluğu ülkeden ülkeye değışiklik göstermektedir.

KAYİK olmayan şirketlerin zorunlu denetime tabi olma kriterleri ile ilgili uluslararası düzenlemelerde ortak bir uygulama bulunmamaktadır. Ayrıca denetime tabi olma kriterleri Avrupa ülkelerinde, ülkeden ülkeye değışiklik göstermekle birlikte, son yıllarda denetim eşiğinin yükseltilmesi ve gönüllü denetime geçilmesi ilgili gündemde tartışmalar devam etmektedir (EFAA, 2019).

Diğer taraftan, Malezya’da tüm şirketler için denetim zorunlu olup, (Kamarudin vd., 2012; Mustapha ve Yaen, 2013) çok az rastlansa da zorunlu denetimin daha geniş kapsamda olduğu ülkeler de bulunmaktadır.

Türkiye’de KAYİK olan şirketlerin uzun yıllardan beri zorunlu bir denetim rejimi altında olduğu bilinmektedir (Sanlı ve Özbirecikli, 2012).

KAYİK olmayan şirketlerde ise denetimin uygulama seyri şöyle özetlenebilir; 2012 yılında Türk Ticaret Kanunu (TTK)’nın yürürlüğe konulmasıyla sermaye şirketlerinin tümü bağımsız denetim kapsamına alınmıştır. Ancak yapılan bir düzenleme ile bağımsız denetime kapsamında olacak şirketler 23 Ocak 2013 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2012/4213 sayılı karar ile tespit edilmiş ve denetlenecek şirket sayısının kapsamı, şirketlerin aktif toplamı, yıllık net satış hasılatı ve çalışan sayısı olarak 3 kriter ile sınırlandırılmıştır.

Belirlenen bu denetim eşikleri yıllar itibari ile düşürölerek denetime tabi olan

şirketlerde önemli bir artış gerçekleşmiştir. Ayrıca, 17 Şubat 2018 tarihli 30335 sayılı resmi gazete’de yayımlanan Döviz Pozisyonunu Etkileyen İşlemlerin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarafından İzlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikle döviz kredisi kullanan şirketlerde denetimin zorunluluğunun getirilmesi ile denetlenen şirket sayısı daha da artmıştır.

2020 yılında yayımlanan 2019 yılına ait KGK faaliyet raporunda 2019 dönemi için kaç adet sözleşme bildirimi olduğu belirtilmemiştir (KGK, 2020). 2018 yılı KGK faaliyet raporuna göre (KGK Faaliyet Raporu, 2019:72); Şirketlerin 2018 yılı faaliyet dönemlerinin denetimi ile ilgili olarak, 2018 yılı içerisinde 9.000’i denetim kuruluşları 836’sı ise kendi adına denetim üstlenen denetçiler tarafından olmak üzere toplam 9.836 sözleşme bildirimi KGK’ya yapılmıştır; 9.836 sözleşmenin 1.764’ü KAYİK olan şirketlerin, 8.072’si ise diğer şirketlerin (KAYİK olmayan şirketler) denetime ilişkin olduğu belirtilmiştir.

1.3.2.2. İsteğe Bağlı Denetim

İhtiyari denetim olarak bilinen isteğe bağlı denetim, zorunlu bir rejim altında bulunmadan, şirketin kendi tercihi ile yaptırdığı denetim olarak tanımlanmaktadır (Çaldağ, 2003:26). Bu tür yapılan denetim, halka açılmayı hedefleyen şirketler ile üyelerine hesap verme sorumluluğunda olan dernek ve vakıf vb. örgütlerde görülmektedir (Selimoğlu vd., 2015:17).

Diğer taraftan isteğe bağlı denetim, son yıllarda özellikle Avrupa ülkelerinde tartışılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye’deki uygulamaların aksine denetim eşiklerini yükselterek bazı şirketleri denetimden muaf tutma politikası izlemeye başlamışlardır. Zorunlu denetimden muaf tutulan şirketlerin ise önemli bir kısmının isteğe bağlı olarak çeşitli nedenlerle denetim yaptırmaya tekrar başladığı tespit edilmektedir (EFAA, 2019).

Bu durum da şirketlerin, zorunlu denetim kapsamında olmasa bile, isteğe bağlı olarak denetim yaptırmaya devam etmeleri, zorunlu denetimin, denetimin devamlılığına katkısı olduğu söylenebilir.

1.3.3. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Türleri

1.3.3.1.İç Denetim

İç denetim, finansal ve finansal olmayan faaliyetlerin gözden geçirilerek değerlemenin gerçekleştirildiği bir denetim türüdür. İşletmenin sahip olduğu varlıklarının her türlü zararlara karşı korunup korunmadığını, faaliyetlerin belirlenmiş politikalarla uyum içinde olup olmadığını araştırmaktadır. İç denetim, işletmede kurulan kontrollerin etkinliğini ölçmeyi ve bu kontrolleri değerlemeyi amaçlanmaktadır. Bu açıdan çok önemli bir yönetim kontrol aracı olarak görülmektedir (Güredin, 2000:15).

Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) iç denetimi “*bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkililiğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur*” (TİDE, 2020) olarak tanımlamaktadır. 2008’den beri IIA üyesi olan Leon Sheffield’e göre iç denetim birimlerini, önemli hizmetler sunan ve kurumsal yönetimi ve risk yönetimini iyileştirmek hususunda çoğunlukla bir katalizör vazifesi üstlenen bir birim olarak görmektedir (TİDE, 2020:3).

İç denetim, işletme faaliyetlerinin tamamını bir bütün olarak ele alıp değerlendirmektedir (Aksoy, 2018:45). Yakın geçmişe kadar kontrol odaklı olarak yürütülen iç denetim, son yıllarda şirkete değer oluşturma işlevini de üstlenmiş, ABD’de bazı büyük şirketlerde gerçekleşen olayların da etkisiyle iç denetim faaliyetlerinde riskleri önleme ve ortaya çıkarma ön plana çıkmıştır. Bu değişim ve dönüşüm süreci neticesinde risk odaklı denetim yaklaşımı önem kazanmış, günümüzde kontrol, denetim ve risk yönetimi birlikte söylenir hale gelmeye başlamıştır (Özkardeş, 2017:195).

Etkin bir iç denetim sisteminin en önemli vazifelerinden biri bütün risklerin belirlenmesi ve risklerin en az seviyeye düşürülmesi için uygun öneriler geliştirmektir. Sadece geçmiş dönemle ilgili hataların incelenmesi ve belirli bir faaliyete veya kişiye yönelik yapılan çalışmalar, denetim faaliyetinin geleneksel yaklaşımını ifade etmektedir. Günümüzde denetimin risk odaklı olarak yürütülmesi ise, şirketlerin geçmiş

faaliyetlerin değerlendirilmesinden ziyade, gelecekte daha iyi bir biçimde yönetilmesine odaklanılması olarak belirtilmektedir (Keskin, 2016:41).

Ayrıca son zamanlarda bütünleşik güvence ya da konsolide güvence (combined assurance) alanyazında yer bulmaya başladığı görülmektedir.

Bütünleşik güvence, “*şirketi etkileyen risk alanlarında yönetimden, iç güvence sağlayıcılardan ve dış güvence sağlayıcılardan elde edilen güvence kapsamını optimize etmeyi*” hedeflediği belirtilmektedir (Institute of Directors Southern Africa, 2009:62).

Bir banka örneğinde açıklamak gerekirse; bankalarda bir yandan iç kontrol ve iç denetim birimleri tarafından diğer yandan Düzenleyici Denetleyici Kuruluşlar (BDDK gibi) tarafından yoğun bir şekilde güvence faaliyetleri yürütülmektedir. Bunun bir sonucu olarak bazı işlem ve süreçler farklı taraflarca farklı kez incelenirken bazı işlem ve süreçler ise güvence kapsamı dışında kalabildiği belirtilmektedir. Bu nedenle farklı taraflarca yürütülen güvence faaliyetlerinin koordinasyonu ve konsolide bir yaklaşımla sürdürülmesi bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu alanyazında konsolide güvence olarak ifade edilmektedir (Zhou vd., 2016:28).

Birleşik güvenceye katkıda bulunanlar, ağırlıklı olarak şunları içermektedir: iç denetim, risk yönetimi, kalite güvenceleri, çevre ve iş sağlığı ve güvenliği denetçileri, dış denetim, diğer dış güvence sağlayıcıları ve yönetimidir (Institute of Directors Southern Africa, 2009:96).

Konsolide güvence ile güvence verenlerin yürüttükleri faaliyetlerin koordinasyonu ile farklı derecelendirme ve raporlama düzenleri ile izlenen tutumlar standartlaştırılmakta, böylece güvence boşluğu olan alanlar, mükerrer güvence verilen alanlar ve yüksek riskli olan alanlar tespit edilebilmektedir. Sonuç olarak konsolide güvence yaklaşımı edinilen bilgilerin paylaşılması ile maliyet tasarrufu sağlarken, kaynakların etkin tahsisi, iş süreçlerine en az düzeyde müdahale etme gibi yararları da bulunmaktadır. Diğer taraftan konsolide güvence yaklaşımı, yönetim üzerindeki yorgunluğu azalmakta ve güvence faaliyetleri haricinde kalan alanları da azaltarak muhtemel riskleri de düşürmektedir (Huibers 2015, 4).

Ayrıca, güvence faaliyetleri şirketlerde daha çok katma değer oluşturarak denetlenen tarafta ortaya çıkan iç müşterinin memnun olmama durumu ve denetim yorgunluğu gibi hususları önleyebileceği belirtilmektedir (Kartal vd., 2018:369).

Uluslararası iç denetim standartlarının ardından konsolide güvence konusunda en önemli düzenleme, Güney Afrika’da yer almaktadır (Institute of Directors Southern Africa, 2009).

1.3.3.2.Dış Denetim

İşletme dışındaki kişi ve kuruluşlar tarafından yapılan denetimdir. Dış denetim bağımsız denetim ve kamu denetimi olarak sınıflandırılmıştır.

1.3.3.2.1. Bağımsız Denetim

Pentland (1993), bağımsız denetimi, denetlenmemiş finansal tabloların doğasında olan belirsizliği, denetçinin ve halkın sayılarla rahat hissettikleri bir duruma dönüştürmeyi amaçlayan bir süreç olarak tanımlamıştır.

Bağımsız denetim, dış paydaşlar için özellikle hesaplara erişimi olmayan azınlıkta olan paydaşlar için büyük önem kazanmaktadır.

KGK’ya göre bağımsız denetim, “*bir işletmenin finansal tablolarının ve diğer finansal bilgilerinin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, gerekli bağımsız denetim teknikleri uygulanarak denetlenmesi ve değerlendirilerek bir rapora bağlanması*”dır (KGK, 2020).

Bir başka tanıma göre, bağımsız denetim; *finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması sürecidir* (Selimoğlu vd., 2015:12).

Diğer taraftan, paydaşlarla olan iletişim değerinin artırılması amacıyla, denetim raporuna, Kilit Denetim Konuları (KDK) bölümü getirilerek denetim raporunun kapsamı genişletilmiştir (Doğan, 2018). Denetim raporunun genişlemesi, denetim sürecini ve kapsamını önemli düzeyde etkileyecektir.

Denetim sürecinin çıktısı olan denetim raporu, *denetim kanıtlarının TDS (Türkiye Denetim Standartları) çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda, belirlenen güvence seviyesine uygun şekilde oluşturulan denetçi görüşünün ve varsa dikkat*

çekilmek istenen diğer hususların kullanıcıların istifadesine sunulması amacıyla Kurum düzenlemelerine uygun olarak hazırlanan ve imzalayan denetim kuruluğu veya (Ek ibare:RG21/7/2017-30130) denetim üstlenen bağımsız denetçi tarafından sorumluluğu üstlenilen belge olarak ifade edilmektedir (26.12.2012 tarih ve 28509 sayılı resmî gazete’de yayımlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği madde 10/1).

1.3.3.2.2. Kamu Denetimi

Kamu düzeninin tesis edilmesi ve kamu haklarının korunması için kamusal kuruluşların kendisinin ya da diğer bir kamu kuruluşunun elemanları tarafından gerçekleştirilen denetimler olarak açıklanmaktadır (Özer, 1997:34). Diğer bir ifade ile kamu denetimi, yürütme organına bağlı bulunan çeşitli birimlerin yasal yetkileri kapsamında yaptıkları denetimdir. Kamu idarelerince yürütölrn denetimi, denetim yapılan işletmenin durumuna (aidiyetine) göre iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlar; Özel sektöre yönelik yapılan vergi denetimi gibi denetimler ile Sayıştay ve Maliye Bakanlığı gibi kamu kurumların kamuya yönelik yaptığı denetimlerdir (Duman, 2001:8).

Sayıştay’ın üniversitelerde yaptığı denetim, kamu kurumlarına yönelik yapılan denetime; bir SGK müfettişinin özel sektördeki bir şirketi uygunluk denetimi kapsamında yaptığı denetime ise özel sektöre yapılan denetime örnek olarak gösterilebilir.

1.4. Denetçi Türleri

Denetçiler bağımsız denetçi, iç denetçi ve kamu denetçisi olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.4.1. Bağımsız Denetçi

Müşterilerine profesyonel denetim hizmeti sunan ve şahıs olarak ya da bir denetim kuruluşunda faaliyet gösteren uzman kişilerdir (Duman, 2001:11).

Ölkemizde denetçiler, denetim faaliyetini bir denetim kuruluşunda (denetim firmasında) yapabileceği gibi denetimi üstlenen bağımsız denetçi (kendi namına herhangi bir denetim kuruluşu olmadan) olarak da yürütebilmektedir. Kendi adına bağımsız denetim yapabilmek için 21/7/2017 tarih ve 30130 sayılı resmi gazetede yayımlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği madde 14/3 bendine göre yapılan bir

değişikle ilave şartlar getirilmiştir. Ayrıca kendi adına denetim faaliyeti yürütecek olanlar, yine aynı yönetmeliğinin 11/3 bendine göre, sadece KAYİK olmayan şirketlerin denetimini yapabilecekleri belirtilmektedir.

26.12.2012 tarih ve 28509 sayılı resmî gazete’de yayımlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği madde 14/1 bendine göre, denetim faaliyetinde bulunmak isteyenlerin,

a) Hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilgiler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yükseköğretim Kurulunca tasdik edilmiş yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olması veya diğer öğretim dallarından lisans seviyesinde mezun olmakla beraber bu fıkra da belirtilen bilim dallarından en az lisansüstü seviyesinde diploma almış olması,

b) Meslek mensubu olması,

c) Türkiye’de yerleşik olması,

ç) Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip bulunması,

d) 15 inci maddede belirtilen uygulamalı mesleki eğitimi tamamlamış olması,

e) 16 ncı maddede belirtilen denetçilik sınavında başarılı olması,

f) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış (Mülga ibare:RG-21/10/2014-29152) (...) olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, (Mülga ibare:RG-21/10/2014-29152) (...) zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûmiyeti olmaması,

g) (Değişik:RG-21/10/2014-29152) Faaliyet izninin daha önce Kurum tarafından 42 nci maddenin birinci fıkrasının (c) bendi dışındaki bentlerinden biri nedeniyle iptal edilmemiş olması,

ğ) Bağımsız denetim mesleğinin gerektirdiği şeref ve haysiyete uymayan bir durumunun bulunmaması, olumsuz bir itibara sahip olmaması, şartlarını taşıması gerekir.

26.12.2012 tarih ve 28509 sayılı resmî gazete’de yayımlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği madde 4/a bendine göre Bağımsız denetçi: “*Bağımsız denetim yapmak üzere, 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre yeminli mali müşavirlik ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensupları arasından Kurum tarafından yetkilendirilen kişileri*” ifade etmektedir.

1.4.2. İç Denetçi

İç denetçiler, işletme organizasyonunda kurmay bir görevi üstlenmektedir. İç denetçiler faaliyet gösterdikleri işletmede iç denetim hizmeti yürüten bir kurmay bölümün üyeleri olarak değerlendirilir (Güredin, 2014:20). Bağlı bulunduğu örgütün organizasyonunda bulunan, doğrudan genel müdüre veya yönetim kurulu organına bağlı olarak faaliyet yürüten denetçiler olarak ifade edilmektedir (Selimoğlu vd., 2015:21).

İç denetçilerin bağımsızlığı ve kurumla ilgili geniş bakış açıları, onları yöneticiler ve yönetim kurulu açısından değerli bir kaynağa dönüştürmektedir. Kurumun bilgi kullanıcılarına karşı sorumlu ve hesap verebilir nitelikte olmasını sağlar. Sonuç olarak, iç denetçiler güvence, görüş ve tarafsızlık sağlayarak kurumları için değer oluştururlar. İç denetçiler, verimsiz iş ve süreçler, savurgan harcamalar, çalışanların hırsızlıkları, suiistimaller ve ilgili düzenlemelere uyumsuzluk gibi vakaları saptayarak kurumlarının önemli oranda tasarruf sağlamalarına imkan oluşturabilirler (TİDE, 2020:4).

Diğer taraftan, faaliyet denetimi herhangi bir denetçi türü tarafından yapılabilirse de, daha çok iç denetçiler tarafından yürütüldüğü görülmektedir (Güredin, 2014:19).

1.4.3. Kamu Denetçisi

Kamusal örgütlere bağlı olarak faaliyet gösteren denetçilerdir. Devletin çeşitli birimlerinde bulunan bu denetçiler, kamu ve özel işletmelerin ilgili düzenlemelere, devletin mevcut ekonomik politikasına ve kamu yararı seviyesini izlemek ve denetim faaliyetini yürütmekle görevlidirler (Duman, 2001:12).

Özellikle, muhasebe ve denetim mesleğinde olanların karşı karşıya kaldığı vergi denetmenleri ve SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) müfettişleri gibi denetçiler kamu denetçilerine örnek olarak gösterilebilir.

1.5. Denetim Firmaları

Denetim firmalarının sadece 31 denetim ağı esas alınarak, bu firmaların 2018 yılı denetim gelirleri, toplamda küresel ekonomiye 196.05 milyar USD katkıda bulunduğu açıklanmış (ICAEW, 2019) bu durum denetimin ekonomi açısından öneminin büyüklüğünü de ortaya koymaktadır.

Yabancı ve yerli alanyazın incelendiğinde, denetim firmalarının 4 büyük (big four) ve 4 büyük olmayan (non-big four) şeklinde bir sınıflandırmanın olduğu öne çıkmaktadır. Ancak farklı sınıflandırmaların da olduğu görülmektedir; Uyar ve Çelik (2009) çalışmasında, 4 büyükler, diğer yabancı ortaklı denetim firmaları ve yabancı ortaklığı bulunmayan denetim firmaları şeklinde bir sınıflandırma yaparken, Ararat vd. (2015) ise, 4 büyük denetim firmaları, uluslararası denetim ağına olan ve olmayanlar şeklinde yine üçlü bir sınıflandırmaya yer vermiştir.

Aşağıda denetim firmaları, 4 büyükler, diğer uluslararası denetim ağına olanlar ve uluslararası bir denetim ağına olmayanlar (bir başka ifade ile yerel denetim firmaları) şeklinde üçlü bir sınıflandırma yapılarak açıklanacaktır. Bu bağlamda Türkiye’deki denetim firmalarının yapılanmasına da yer verilecektir.

1.5.1. Dört büyük Olarak Sınıflandırılan Denetim Firmaları

Denetim pazarında 4 büyükler olarak bilinen Deloitte, Ernst&Young, KPMG ve PricewaterhouseCoopers özellikle dünya genelindeki sermaye piyasalarındaki şirketlerin olduğu denetim pazarındaki hakimiyeti ile bilinmektedir. Ayrıca alanyazında, bu firmaların ortak tanımı olarak çoğunlukla “4 büyük” (big four) ifadesi kullanıldığı görülmektedir. 4 büyük olarak keskin bir ayırım yapılmasının sebebi; bu firmaların diğer firmalara kıyasla gelir, insan kaynakları, eğitim, araştırma ve teknoloji gibi alanlarda önemli büyük farklılıkların olmasıdır.

Uluslararası Muhasebe Bülteni (IAB) tarafından her yıl yayımlanan dünya sıralaması, hem Deloitte hem de PwC'nin diğer 4 büyük denetim firmaları, EY ve KPMG dahil olmak üzere diğer denetim firmalarından uzaklaştığı belirtilmektedir.

Deloitte, 2018 küresel gelirlerini 43.2 milyar USD'ye yükseltmesiyle, PwC ve diğer uluslararası ağlar üzerindeki liderliğini güçlendirdiği vurgulanmaktadır. Deloitte firmasının en yakın rakibi 41.28 milyar USD geliri ile PwC firmasıdır. Ardından 34.77 milyar USD gelir ile E&Y ve 28.96 milyar USD gelir ile KPMG yer almaktadır. Ayrıca 4 büyükler her yıl personel sayısını artırmakta ve her biri dünya çapında 200.000'den fazla kişiyi istihdam etmektedir. Deloitte ise 286.000 kişilik bir iş gücüyle lider konumda bulunmaktadır (ICAEW, 2019).

Denetlenmiş finansal tablolar, bilgiyi daha güvenilir hale getirdiği için sermaye piyasaları ve sermaye dağıtım kararları açısından önemlidir. 4 büyük denetim firması, küresel denetim pazarının hakimi olarak görülmekte; AB ve ABD'de borsada işlem gören şirketlerin denetimindeki birleşik pazar payları yüzde 85'in üzerinde olduğu belirtilmektedir. Araştırmacılar son on yıldır borsada işlem gören şirketler arasında bir "4 Büyük Etki" olduğunu, yani 4 büyük denetim firmasının, 4 büyük olmayan denetim firmalarından daha kaliteli denetimler sağladığının kanıtları tespit edilmiştir. Çeşitli denetim kalitesi göstergeleri kullanılmıştır ve 4 büyük firmanın denetlenen şirketleri örneğin daha az kazanç yönetimi, daha az yeniden düzenleme, daha düşük sermaye maliyeti ve daha iyi analist tahmini doğruluğu ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu sonuç, 4 büyükler tarafından denetlenen finansal tabloların daha güvenilir ve doğru olduğuna işaret ettiği belirtilmektedir (Che vd., 2020).

Diğer taraftan, 4 büyüklerin tarihi ve denetim kültürünü yaymadaki rolü ve finansal muhasebenin mantığı çerçevesinde, 4 büyüklerin 1990'lardan bu yana, görev alanlarının geleneksel denetimden danışmanlık hizmetlerine artan bir vurguya doğru genişlemesi, kamu adına dış denetçi rolü (kamu bekçisi rolü) ile ticari çıkarları arasındaki sınırı giderek bulanıklaştırdığı belirtilmektedir (Shore ve Wright, 2018).

Nitekim, 4 büyüklerin, kendi gözetimleri esnasında yaşanan çok sayıdaki hukuk kuralı aykırılıkları ve Lehman Brothers gibi müşterilerinin mali çöküşleri görülmektedir. Bu mali çöküşlerin olmasına rağmen, 4 büyüklerin bunları çok fazla zarar görmeksizin savuşturdıklarına dikkat çekilmiştir (Kesimli, 2018)

Bununla beraber, Birleşik Krallık'ta, inşaat sektöründeki Carillion ve perakende sektöründeki BHS gibi mali çöküşlerinden dolayı 4 büyüklerin, yoğun eleştirilere maruz kaldığı ve 4 büyüklerin aleyhinde tartışmaların olduğu görülmektedir. Ayrıca sektörün

düzenleyicisi Finansal Raporlama Konseyi (FRC), KPMG, PwC, Deloitte ve EY'ye, Haziran 2024'e kadar denetim bölümlerini diğer faaliyetlerinden ayırmalarını beklediğini bildirmiştir (Ravies, 2020).

Her ne kadar 4 büyüklerin, finansal tabloları daha güvenilir hale getirdiği belirtilse de, Enron skandalı ve ardından takip eden diğer mali çöküşlerden 4 büyüklerin sorumlu tutulması ve yoğun eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir.

1.5.2. Uluslararası Denetim Ağı İçinde Olan Diğer Denetim Firmaları

Yine uluslararası denetim firmaları olup, özellikle gelirleri ve pazar payları açısından 4 büyük denetim firmalarına göre daha düşük olan ve birçok ülkede faaliyet gösteren denetim firmalarından oluşmaktadır. Bu firmalarla ilgili alanyazında ortak bir tanım bulunmamakla beraber, birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve bir uluslararası denetim ağına (network) ait olan denetim firmaları olarak tanımlanabilir.

Uluslararası denetim şirketleri, organizasyon yapısı açısından, daha çok şirket olarak anılsalar da, aslında şirketten daha çok şirketler ağından meydana gelen kuruluşlar olarak değerlendirilmektedir (Bozcuk, 2018:3319). Ağ şeklinde yapılanmanın pek çok avantajı olduğu vurgulanmaktadır (Bozcuk, 2018:3319; Carson, 2009). Denetim ağı içinde olmanın en büyük avantajı, ağa üyeliği bulunan firmalardan birisinin varlığını tehdit edecek düzeyde büyük bir yasal sorun gerçekleşecek olması ihtimalinde, bu sorunun global kuruluşa yasal bir şekilde zincirleme biçiminde olumsuz etkilememesidir. Nitekim Arthur Andersen'in, Enron skandalından sonra Amerika dışındaki faaliyetlerini sürdürmesindeki kanuni engel, firmalar ağından daha çok global tek bir firma biçiminde oluşturulduğu için, Amerika'daki faaliyetleri sona erdirildiğinde dünya genelindeki tüm faaliyetlerini durdurmak mecburiyetinde kalmasıdır. Arthur Andersen denetim firmasından alınan ders sonrası, günümüzde denetim pazarındaki bütün denetim firmaları, denetim ağı biçiminde yapılanmakta olup, bu yapısal oluşum, denetim şeffaflık raporlarında ayrıca gösterildiği belirtilmektedir (Bozcuk, 2018:3319).

2018 gelirlerine göre bir sıralama yapıldığında 4 büyük denetim firmalarından KPMG'yi gelir büyüklüğü sırasıyla; BDO, Grant Thornton, RSM, Crowe, Nexia International ve Baker Tilly International takip etmektedir (ICAEW, 2019).

Türkiye'deki denetim firmalarının web sayfaları ve şeffaflık raporları incelendiğinde, yukarıda belirtilen uluslararası denetim firmalarının ağına giren birçok

denetim firmasının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu firmaların denetim raporlarında ve web sayfalarında belirgin bir şekilde denetim ağındaki uluslararası denetim firmasının isimlerinin ve sembollerinin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bu durum da denetim firmasının, uluslararası bir denetim ağına olup olmadığının önemini ortaya koymaktadır.

1.5.3. Uluslararası Denetim Ağı İçinde Olmayan Yerel Denetim Firmaları

Alanyazında ortak bir tanımı olmamakla birlikte, herhangi bir uluslararası denetim ağı içinde yer almayan ve daha çok yerel denetim pazarında faaliyet gösteren denetim firmaları, yerel denetim firmaları olarak ifade edilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, çoğu ülkede denetim pazarında 4 büyüklerin ve diğer uluslararası denetim firmaların önemli rol aldıkları dikkat çekmektedir. Öte yandan 4 büyüklerin denetim pazarına girişinin zorlaştırıldığı Çin gibi ülkelerde, 2000'li yılların başından itibaren, 4 büyük firmanın toplam denetim pazarındaki payının düşüşte olduğu belirtilmektedir. Bu eğilimin arkasındaki faktörlerden birinin, Çin hükümetinin Çinli uluslararası denetçileri teşvik etme ve yerel denetçilerin büyümesini destekleme çabaları bulunmaktadır. Ayrıca, yerel denetim firmalarının hızlı yükselişi, pazar paylarında ve genel olarak işletme stratejilerinde 4 büyükler için önemli bir tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır (Wang vd., 2014; 2012).

Litvanya denetim pazarında, denetim hizmetinin katma değerini ve performansının tespiti ile ilgili çalışmada, yerel denetim firmalarının yönetim mektuplarının, vergi beyannamelerinin doğruluğu ve vergi riskleri hakkında uluslararası denetim firmalara göre daha derinlemesine ve yararlı gözlemler içerdiği belirlenmiştir (Vaicekauskas, 2014).

Görüldüğü gibi bazı ülkelerde yerel denetim firmalarının denetim pazarında hissedilebilir bir varlığı olduğu ve denetimin katma değerini ortaya çıkaran denetimlerin de yürütüldüğü söylenebilir.

Türkiye’de yerel denetim firmalarının yoğunlukla YMM kökenli denetim firmaları olduğu (Ciğer ve Kınay, 2018) ve daha çok denetim müşterilerinin KAYİK olmayan şirketlerden oluştuğu tahmin edilmektedir.

1.5.4. Türkiye’de Denetim Firmaları

Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve yabancı sermaye payının artması ile birlikte yabancı denetim firmalarının Türkiye’de şube açmaya başladı görülmektedir. Arthur Andersen denetim firması 1975 yılında İstanbul’da bir şube açmıştır. Ardından, 1981 yılında Pricewaterhouse Coopers, 1982 yılında Güven and Lybrand Co. Inc., gibi diğer uluslararası denetim firmaları, İstanbul’da şube oluşturmuştur. Uluslararası denetim firmalarının Türkiye’de faaliyete başlaması, ulusal denetim firmalarının (şahıs veya firmaların) gelişimini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Yabancı sermayenin yön vermesi sonucu, şirketler denetim yaptırmak için yabancı denetim firmalarını tercih etmek mecburiyetinde kalmışlar; yaşanan bu durumun ulusal denetim firmalarının denetim pazarından aldığı payı daralttığı ifade edilmektedir (Sanlı ve Özbirecikli, 2012:3).

Denetim pazarının Türkiye’de gelişmekte olan yeni bir pazar olduğu, daha çok İstanbul merkezli olmak üzere büyük şehirlerde yoğunlaştığı, denetim faaliyetlerinin ağırlıklı olarak 4 büyükler tarafından yürütüldüğü ve özellikle büyük şirketlerin hala yüksek oranda denetimlerini 4 büyük denetim firmasına yaptırdıkları ortaya çıkmıştır (Erdoğan ve Solak, 2016).

26.12.2012 tarih ve 28509 sayılı resmî gazete’de yayımlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği madde 4/1-ç bendine göre denetim firmaları “*bağımsız denetim kuruluşu*” olarak belirtilmektedir. Bağımsız denetim kuruluşu: *Kurumca bağımsız denetim yapmakla yetkilendirilen ortakları yeminli mali müşavirlik ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensuplarından oluşan sermaye şirketleri olarak* ifade edilmektedir.

Türkiye’de denetim firmaların Kamu Gözetim Kurumu (KGK) tarafından aldığı denetim yetki alanına göre ayrı bir sınıflandırma⁴ yapılmıştır. 20/07/2020 itibari ile KGK’ya kayıtlı faal 324 denetim firması bulunmaktadır. Her geçen yıl Türkiye’de

⁴ KGK tarafından denetim firmaları, Kayık Hariç Denetim Firmaları, Kayık Dahil (Sigortacılık ve Özel Emeklilik Alanları Hariç) Denetim Firmaları ve KAYİK Dahil Denetim firmaları olarak sınıflandırılmaktadır..

denetim pazarında yeni kurulan denetim firmalarında artış görülmektedir. Denetim eşiklerinin yıllar itibari ile düşürülmesi ve denetim kültürünün gelişmesi sonucu denetim sayısındaki artışın Türkiye’deki denetim pazarını genişleteceği beklenmektedir.

2. İKİNCİ BÖLÜM

DENETİMİN DEĞERİ VE ŞİRKET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1. Denetimde Taraflar ve Beklentileri

Denetimde taraflar, denetçiler ve denetim raporu kullanıcıları olarak sınıflandırılmıştır (Kabataş vd., 2014:6). Vaicekauskas (2014) ise, denetçi ile iki tür hizmet kullanıcısı olan denetim müşterisi (iç kullanıcı) ve üçüncü tarafları (dış kullanıcı) denetim üçgeni ilişkisi olarak açıklamaktadır.

Dolayısıyla denetimin bir tarafını denetçiler oluştururken, diğer tarafında ise denetim raporunu kullanan kullanıcılar (users) / paydaşlar yer almaktadır. Paydaşlar aşağıda açıklanacağı üzere çok geniş bir biçimde yer almakta olup, paydaş olarak denetim müşterisi olan şirketler üzerine çalışmanın amacı doğrultusunda daha fazla yoğunlaşılacaktır.

2.1.1. Denetçiler

Denetçiler, yürürlükteki finansal raporlama çerçevesinde, işletmenin işlemlerini bu çerçevenin hükümlerine uygun bir biçimde muhasebeleştirilmemesinden veya açıklamaması ile ilgili önemli yanlışlık risklerini saptamak, değerlendirmek ve bunlara karşılık vermek amacıyla denetim prosedürlerini uygulamakla yükümlü bulunmaktadırlar (Kabataş vd., 2014:6).

BDS 200’de Finansal tabloların denetiminde, denetçinin genel amacını; “*Bir bütün olarak finansal tabloların, hata veya hile kaynaklı önemli bir yanlışlık içerip içermediğine ilişkin makul güvence elde etmek*” (BDS 200, par. 11) olarak belirtilmiştir. BDS 250’de ise, “*BDS’de yer alan hükümler, denetçinin finansal tablolarda yer alan ve mevzuata aykırılıktan kaynaklanan önemli yanlışlıkları belirlemesine yardımcı olmak üzere hazırlanmıştır. Ancak denetçi, aykırılıkları önlemekle sorumlu değildir ve denetçiden her tür mevzuata ilişkin aykırılıkları tespit etmesi beklenemez*”(BDS 250, par. 4) olarak belirtilerek denetçinin sorumluluğu açıklanmıştır. Ayrıca, BDS 200’de “*denetçi görüşü, örneğin işletmenin gelecekteki ekonomik başarısı veya yönetimin işletme faaliyetlerini yürütmesinin etkinliği veya verimliliği hakkında güvence sağlamaz. Ancak bazı ülkelerde geçerli mevzuat, denetçilerin diğer özel hususlar hakkında da (iç kontrolün etkinliği veya yönetim tarafından hazırlanan ayrı bir raporun*

finansal tablolarla tutarlılığı gibi) görüş vermesini zorunlu kılabilir.” şeklinde denetimin kapsamı örneklendirilerek açıklanmıştır.

2.1.2. Denetim Raporu Kullanıcıları

Denetim raporunun kullanıcıları olarak kamu kurumları (Vergi İdaresi, SPK, Sayıştay vb.), finans kuruluşları, diğer işletmeciler, yatırımcılar ve ortaklar bulunmaktadır. Bu kullanıcıların denetim faaliyetinden beklentisi, gerçeğe uygun bir biçimde finansal tablo sunulmasıdır. Diğer taraftan, ilgili işletmelerin veya kamu kurumlarının önceden saptanan ilgili düzenlemelere uygun olup olmadığının ortaya çıkartılmasıdır. Ayrıca kuruluşların faaliyetlerinin etkin ve verimli olup olmadığının ortaya çıkarılması gerektiği belirtilmiştir (Kabataş vd., 2014:6).

Denetimin amacı, öncelikle denetçiler, yöneticiler ve hissedarlar arasındaki yasal ilişkilere odaklanmaktadır, ancak denetimden beklentileri olan paydaş olarak görülen başka kişiler de bulunmaktadır (ICAEW, 2008).

Denetim ve muhasebe alanyazında denetimin bir tarafı olarak “denetim rapor kullanıcıları / finansal bilgi kullanıcıları” (users) olarak kullanılmakta iken son yıllardaki çalışmalarda, Freeman’ın (Fassin, 2009; Freeman, 1984) ilk olarak ortaya attığı “paydaş” kavramının, kullanıcıların yerine daha kapsamlı bir biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Günümüzde benimsenen görüşe göre işletmeler sadece ortaklara karşı değil, tüm paydaşlarına karşı sorumlu bulunmaktadır. Paydaşlar ise işletme faaliyetlerini etkileyen ve bu faaliyetlerden etkilenen tüm bireyler ve çevre olarak ifade edilir (Ertuna, 2017:9). İşletmelerin toplumdaki rollerinin artmasıyla etki alanındaki paydaşların sayısında da artış görülmektedir. Birçok işletme, ortakların, müşterilerin, çalışanların ve faaliyet gösterdiği toplumdaki bireylerin hayat kalitesini etkileme ve yönlendirme gücüne sahip bulunmaktadır (Evuleocha, 2005:333). “*Paydaşlar, hissedarlar, kredi ve borç verenler, çalışanlar, müşteriler, bayiler, tedarikçiler ve daha kapsamlı olarak devlet, sosyal ve ekolojik çevre, komşular, hatta rakiplerden oluşmaktadır*”. Yine gelişmekte olan görüşe göre şirketlerin amacı sadece kar etmek veya hissedarlarına değer oluşturmak değil, bütün paydaş çıkarlarını dengelemek ve onlara değer oluşturmaktadır. Muhasebe dalının da, uygulamalarını, bütün paydaşların gereksinim duydukları bilgileri toplayacak, işleyecek ve raporlayacak biçimde

geliştirmesi gerekmekte (Ertuna, 2017:9) ve denetimde bu bilgilerin güvenilirliğini artırması beklenmektedir.

Günümüzde ticari şirketlerle ilgili, paydaş grubu genişlerken, paydaşların denetime olan gereksinimleri de artmaktadır. Finansal tabloların karmaşıklığı, muhasebe kayıtlarına ulaşmanın zorluğu, Çıkar çatışmaları ve önemlilik denetim yaptırmayı zorunlu hale getirmektedir (Esendemir, 2011:3901).

2.2. Denetimde Yaratılan Değer

Denetimin değeri, “*çeşitli paydaşlar için denetimin faydası ile denetim ile ilgili maliyetler arasındaki pozitif fark*” olarak kavramsallaştırılmıştır (Vanstraelen ve Schelleman, 2017:573 akt. Lambert vd., 2016).

Denetimde ilk gelişmeler Ortaçağ-1844 döneminde İngiltere’de küçük ve bireysel girişimlerde, işletme sahipleri için hilelerin tespit edilmesi amacıyla denetim başlamıştır. 1844-1920 döneminde faaliyet gösteren şirketlerin sayısındaki ve büyüklüğündeki artış ve yöneticiliğin ortaklardan ayrılması ile hissedarlar ve kredi kurumları için denetim amacı hilelerin tespitinin yanında hataların tespiti ve borç ödeme gücünün tespiti olarak genişlemiştir. Denetim 1920-1960 döneminde İngiltere’den ABD’ye doğru bir kayma göstermiştir. Bu dönemde şirketlerin büyümesi, sermayenin öneminin artması ve kurumsal yatırımcıların ortaya çıkması sonucunda denetime ilgi gösterenler (paydaşlar) artmıştır. Ayrıca aynı dönemde hata ve hile tespiti, denetimin amacı olmaktan çıkarak yerini finansal tablolara güven vermeye bırakmıştır. 1960-1990 döneminde, işletmelerin büyüklüğü, çeşitliliğinde artışla birlikte paydaşlar, hissedarlar, kredi kurumları, yatırımcılar, müşteriler, tedarikçiler ve toplum olarak günümüzdeki gibi genişlemiştir. Denetimin amacına yönetime danışmanlık hizmetleri sağlamak ilave olmuştur. 1990’lardan günümüze kadar ise, batı ekonomilerinde uluslararası şirketlerin ve denetim kuruluşların egemenliği ile uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının kullanımı yaygınlaşmıştır. Denetimin amacından bir önceki dönem ilave edilen yönetime danışmanlık hizmetleri sağlamak 2002 yılından itibaren çıkarılmıştır. Ayrıca işletmenin sürekliliği ilkesi çerçevesinde kurumsal hileler ve şüphelerin incelenmesi ve raporlanmasında denetçinin sorumluluğu artmıştır (Porter vd., 2009:25 akt. Esendemir, 2011:3892). Denetimin tarihsel süreci incelendiğinde, denetimin amaçları değişmiş ve denetime ilgi gösteren paydaşlarda artış görülmüştür.

Teknolojideki baş döndürücü değişim, denetimin değerini etkileyen parametrelerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Denetim mesleğinin bu yüksek teknoloji dünyasına uyum sağlaması gerekmektedir. Denetim firmaları her ne kadar bunu, sundukları hizmetlerin bir parçası haline getirmiş olsa da teknoloji hızla ilerlemekte; iş modellerinin o kadar sofistike olduğu reel ve mali sektörlerde, operasyon yürüten şirketlerde ve telefon şirketlerinde küçük bir zaman aralığında çok fazla işlemin gerçekleştiği bir dönem içinde bulunduğumuz vurgulanmaktadır (KPMG, 2015:11).

Denetimin iç ve bağımsız denetimde değer oluşturabilmesi için teknolojideki ve dolayısıyla şirketlerdeki değişime uyum sağlaması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2.2.1. İç Denetimde Yaratılan Değer

İç denetim enstitüsü'ne göre katma değer kavramı, *“kurumsal hedeflere ulaşmak için önemli fırsatlar sağlamak, süreç iyileştirmek, geliştirmek ve hem güvence hem de danışmanlık hizmetleri yoluyla riskleri azaltmak”* olarak tanımlanmaktadır (IIA, 2019).

İç denetim, bir kuruluşun faaliyetlerini geliştirmek ve değer katmak için tasarlanmış bağımsız, tarafsız güvence verme ve bir danışmanlık faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkili olma durumunu sistematik ve disiplinli bir şekilde değerlendirip geliştirerek kuruluşun amaçlarına erişmesine yardım etmenin öngörüldüğü yeni tanımı ile iç denetim, klasik yaklaşımı ile birey ve hata odaklı bakış açısından vazgeçilerek, süreç odaklı yeni yaklaşımı ile süreç ve faaliyetlerin gerçekleşmeden önceki durumuna odaklanma yaklaşımı işlevi taşıdığı belirtilmiş ve bu üstlendiği işlev “değer yaratmak” olarak değerlendirilmektedir (Uzun, 2006:54).

İç denetim, sürekli değişen iş yaşamında zorlu ve fırsatların çok olduğu bir konumda karşımıza çıkmaktadır. Katma değer oluşturan yönüyle iç denetimin, değişen işlevinin iyi bir biçimde anlaşılması, önceliklerinin tespit edilmesi, güçlü bulunan alanlarda faaliyetlerini sürdürmesi ve hızlı değişen durumlara uyum göstermesi bakımından önem taşıdığı belirtilmektedir (Kayhaoğlu, 2012:9).

İç denetimin işletmede değer oluşturması için denetim faaliyetinin geçmişteki hata ve hilelerin belirlenmesine yoğunlaşmak yerine, işletmenin risk ve süreçlerine odaklanması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca İç denetim işletmeye değer

oluşturmakla birlikte, bağımsız denetimin kalitesine de önemli düzeyde değer oluşturmaktadır (Kabataş vd., 2014:13-14).

2.2.2. Bağımsız Denetimde Yaratılan Değer

Fontaine vd. (2013) algılanan denetim hizmetini, Grönroos'un (1997:412) pazarlama alanyazınındaki müşterinin algıladığı değer sınıflandırmasındaki gibi temel ve katma değer yaklaşımıyla incelemiştir. Son yıllardaki çalışmalarda özellikle denetimin oluşturduğu katma değer, tartışma ve araştırma konusu olmaya başlamıştır.

Denetçiler, finansal tabloları inceleyerek denetimin temel güvence rolünü yerine getirirken, şirketlerin geniş bir veri setini inceleme imkanına ulaşmaktadırlar. Bu veri setini inceledikten sonra şirkete değer katacak birçok tavsiyeler sunma ve şirkete katma değer oluşturabilecek imkanları elde etmektedirler. Denetim raporu ile finansal tablolara güvence vermek denetimin geleneksel rolünü yerine getirmektedir. Bu geleneksel rol ile denetimin temel değeri sağlanmış olur. Aslında oluşturulan bu temel değer ile şirketin finansal performansının doğru bir resminin verip vermediği incelenmektedir.

Denetçinin yetkinliği, ekip oluşturma yeteneği ve tarafsızlığı gibi denetçi ile ilgili özellikler, denetimin değerini etkilemektedir. Diğer taraftan, iç kontrol sisteminin etkin bir biçimde çalışması denetimin kalitesine olumlu bir etki oluşturarak, daha az ve kolay kanıt toplama olanağı sağlayarak maliyetleri düşürecektir. Sonuçta denetimin değer oluşturan tarafı ortaya çıkmış olacaktır (Kabataş vd., 2014).

Son yıllarda paydaşlar, denetimin katma değer oluşturan tarafını daha net görmek istediklerini belirtmektedir. Denetimin oluşturduğu katma değer, olumlu veya olumsuz görüş vermenin ötesinde algılanması gerektiği bildirilmektedir. Denetim görüş vermenin ötesine geçerek, işletmenin iç kontrol sistemleri, BT altyapısı ve süreçleri ile ilgili bulguları ortaya çıkararak, işletmenin iş süreçlerinin iyileştirilmesi için öneriler ortaya koyarken, işletmenin sürekliliğini etkileyen riskleri de yönetimin ve yönetim kuruluna bildirmektedir (KPMG, 2016a:12). Yöneticiler, denetçilerin, iş tavsiyeleri sağlayarak ve düşük maliyetle finansmana erişmelerine yardımcı olarak kuruluşlarını anlamalarını ve değer katmalarını isteyebilirler (ICAEW, 2008:8). Ayrıca, denetim şirket iç denetimine operasyonlar, iş modeli ve risklerin analizi gibi bir derece daha yaklaşırsa, değeri o derece artacağı düşünülmektedir (KPMG, 2016b:25)

Denetimin denetlenen şirket ve paydaşlar açısından yarattığı birçok katma değeri bulunmaktadır. Finansal tablolara duyulan güvenin ve finansal tabloların karşılaştırılabilirliğinin artması, şirketlerin şeffaflık ve kurumsallaşma süreçlerini desteklemesi bunlardan sadece bazıları olarak sayılabilir. Ayrıca son yıllarda, denetimin katma değerini artırmaya yönelik adımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (İvak, 2019):

- Kilit Denetim Konuları (KDK) ile denetim sırasında odaklanan konuların paydaşlar ile paylaşılması, ve böylece paydaşların şirketi daha iyi tanımlarının sağlanması,
- Yönetim Mektupları ile denetim sırasında tespit edilen iç kontrol eksikliklerinin paylaşılması ve fark edilen BT (Bilgi Teknolojileri) kontrol eksikliklerinin yönetime iletilmesi,
- Büyük veri kullanılması yoluyla analitik çözümlerle, denetlenen şirket özelinde katma değeri yüksek analizler yapılması ve karşılaştırmalar yapılarak sektördeki yerinin değerlendirilmesi,
- Ayrıca, hem iç kontrollere hem finansallara bağımsız bir bakış sağlanması, muhasebe, finans ve diğer bölümler arası sinerjinin yaratılması ve üst yönetimin hem finansal hem BT süreçleri hakkında bilgi verilmesidir.

Denetim geleneksel bir biçimde, tarihsel verilere dayanarak belirli bir güvence vermeye odaklıdır. Bu esasen denetim işinin vazgeçilmezidir. Ama şu andaki beklenti bunun ötesinde ve geleceğe yönelik riskleri erken saptayarak ortaya koyabilmeyi içermektedir. Bu riskler oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Yani en temel suistimal riskinden başlayarak piyasa riskini de kapsayacak biçimde bütün bu konuların gündeme alınması ve sonuçlandırılması denetçilerden beklenmektedir (KPMG, 2016b:19).

Son yıllarda denetçiden beklentiler artmaktadır. Artık tarihi verilere dayanan geçmişî ya da içinde olduğumuz zamanın görüntüyü vermesinden daha çok, denetçiden riskin daha erken saptanması gibi bir beklenti bulunmaktadır. Değer katan denetimde de zaten önemli bir husus olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (KPMG, 2016b:14-15).

Denetimin değeri ile ilgili yaşanan tartışmalarda diğer bir husus olarak paydaşların beklentileri ile denetim hizmetinin günümüzde sağladığı değer arasındaki farktır. Paydaşlar, denetlenmiş finansal tabloları, tarihsel verilere göre güvence

sağlamanın yanında risk yönetimin etkinliği, iş modelinin doğruluğu ve faaliyet raporunda yer alan finansal ve finansal olmayan tüm verilerin doğruluğu denetlenmiş ve teyit edilmiş olarak görmektedir. Ancak, günümüzde sunulan denetim hizmetinin yoğunlaştığı alan, esas olarak tarihi verilere dayanan finansal tabloların doğruluğudur. İşte bu “beklenti farkı” itibarın tartışılmasına yol açan konulardan birisi olarak değerlendirilmektedir (KPMG, 2016b:10).

2.3. Denetim Beklenti Boşluğu

Denetim, finansal tablolara güvenilirlik katarak, ticari kuruluşların, sermaye piyasalarının ve bir bütün olarak ekonominin verimli bir şekilde işleyişine büyük bir katkısı bulunmaktadır (Rezaee, 2004). Denetim işlevinin önemine rağmen, denetim taraflarının beklentilerinin birbirleri ile uyumlu olmadığını gösteren birçok olay karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Carillion ve BHS gibi yüksek profilli şirketlerin (Davies, 2020) son yıllarda yaşadığı finansal sıkandallar bu beklentilerinin şiddetinin nasıl olduğunu göstermektedir.

Liggio (1974), denetimin tarafları arasındaki yaşanan bu durumu, yaptığı çalışmada “denetim beklenti boşluğu” (audit expectation gap) olarak tanıtarak denetim beklenti boşluğunu, bilgi kullanıcıları ve denetçilerin çalışmaları esnasında gerçekleştirdikleri performans düzeyine ilişkin algılarındaki farklılık olarak ifade etmiştir. Cohen Komisyonu (1978) ise bu tanımı, toplumun bekledikleri ile denetçilerin makul bir şekilde başarabilecekleri arasında olabilecek boşluğu kapsayacak şekilde genişletmiştir. Porter (1993) denetim ile ilgili beklenti farklarının bileşenlerini performans kavramı ile bir arada ele almıştır. Porter (1993:50) beklenti farklarının bileşenlerini Makul fark ve performans fark olarak incelemiştir. “*Makul fark, kamunun denetçilerden yapmasını bekledikleri ile makul olarak yapılması beklenenler arasındaki fark olarak ifade etmiş, performans farkı ise, kamunun denetçilerden yapmasını bekledikleri ile denetçilerin yaptıkları işe ilişkin algılamaları arasındaki fark*” olarak tanımlamıştır. “*Performans farklarını da iki açıdan ele almıştır. Yetersiz / Kusurlu standartlar, denetçilerden makul bir biçimde beklenebilecek görevler ile kanun ve mesleki standartlarca belirlenen görevler arasındaki fark*” olarak ifade edilmiş, “*Yetersiz / Kusurlu performans ise, denetçilerden beklenen performans ile mevcut performansına ilişkin kamunun algısı arasındaki fark*” olarak tanımlanmıştır. Lee vd.

(2007) yaptıkları çalışmada, rapor kullanıcıların ve denetçilerin denetimin doğasını ve amaçlarını farklı şekilde algıladıkları sonucuna varmış ve “denetim beklenti açığı” kavramını iki grubun çatışması olarak adlandırılmıştır. ACCA Global’in (ACCA Global, 2019:7) hazırladığı raporda, ACCA, denetimdeki beklenti boşluğunu mümkün olan en geniş terimlerle *"kamunun denetçilerin ne yaptığını düşündüğü ile kamunun denetçilerin yapmasını istediği şey arasındaki fark"* olarak tanımlamaktadır.

2019 yılında, Acca Global (2019)’ın yaptığı çalışmada, denetim beklenti boşluğu bileşenlerini, bilgi boşluğu, performans boşluğu ve gelişim/evrim boşluğu olarak ele alınmasını önermektedir. Bilgi boşluğu, kamunun denetçilerin ne yaptığını düşündüğü ile denetçilerin gerçekte ne yaptığı arasındaki farktır. Bu, kamunun denetçilerin çalışmasını yanlış anlayabileceği gerçeğini kavramaktadır. Performans boşluğu, denetçilerin düzenlemelere veya standartlara uymadıkları yerlere odaklanmaktadır. Gelişim boşluğu, genel kamu talebine, teknolojik değişikliklere bağlı olarak gelişim ihtiyacının olduğu ve genel denetim sürecinin değer katılması yoluyla iyileştirilebileceği denetim alanlarına odaklanmaktadır. Bilgi ve performans boşluklarının ele alınması, denetimde neyin gelişmesi gerektiğini belirlemede önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu, gerçek sorunların bilgi eksikliği veya düşük performans olabileceği durumlarda, denetim standartlarında aşırı düzenleme ve uygunsuz gelişmelerden kaçınmaya yardımcı olacağı belirtilmiştir (ACCA Global, 2019).

Son yıllarda, özellikle uluslararası alanyazında beklenti boşluğu konusu farklı yönleriyle incelenmiştir. Hangi alanlarda denetim tarafları arasında beklenti farklarının olduğu incelenmiş ve azaltılması için tavsiyelerde bulunulmuştur. Denetim boşluğunun en geniş olduğu bölüm ise, denetçinin usulsüzlükleri belirleme ve onları engelleme konusundaki sorumlulukları olarak ortaya çıkmıştır (Best vd., 2001; Nazri Fadzly ve Ahmad, 2004; Dixon vd., 2006; Haniffa ve Hudaib, 2007; Sidani, 2007; Quick, 2020). Türkiye’de 2013 yılından itibaren ampirik çalışmalar (Aqel, 2013; Aydın, 2015; Dinç ve Gerekan, 2014; Köse ve Erdoğan, 2015; Senal, 2015) ilgili alanyazında yer bulmaya başlamış ve denetim tarafları arasındaki bazı alanlarda farklılıklar tespit edilmiştir. Ek olarak, Aydın ve Çürük (2017) tarafından akademik literatür gözden geçirilmiştir. Ayrıca beklenti boşluğunun azaltılması için getirilen Kilit Denetim Konularında (KDK) denetim tarafları arasında önemli beklenti farklarının olduğu görülmüştür (Sarisoy ve

Kepçe, 2019:39). Sonuç olarak, yapılan çalışmalar beklenti boşluğun azaltılması için genellikle eğitim ve denetçi raporunun genişletilmesi olarak iki stratejide gelişim göstermektedir (Quick, 2020).

Sikka vd. (1998) denetim kavramını, toplumsal bir pratik olarak, anlamı devamlı olarak değişen bir kavram olarak değerlendirilmiş, denetimin kesin ve belirli bir anlamının olamayacağını ve denetim beklenti boşluğunun tam olarak ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte denetim beklentisi boşluğunun, sürekli gelişen ve genişleyen kamu beklentilerini belirleme ve bunlara yanıt verme konusunda denetim mesleğindeki gecikmeden kaynaklandığını gözlemlemiştir (Tricker, 1982; akt. Olojede vd., 2020:4). Bunu önlemek için ise - denetim mesleğindeki evrim her zaman toplumdaki değişen taleplere dayandığı için, denetimin geçerliliğini sürdürebilmesi için- mesleğin toplumun taleplerine yanıt verme hızını da artırması gerekmektedir (Olojede vd., 2020:10).

Ayrıca, paydaşların yürütülen denetim faaliyetlerinden beklentilerinin artmasının kaliteyi olumlu bir şekilde etkilediği düşünülmektedir (Tuncer, 2019).

Muhasebe skandalları, finansal krizler ve ortaya çıkan denetim beklenti boşluğu denetim hizmetlerinin paydaşlar açısından sorgulanmasına neden olmuş ve “denetim kalitesi” altında birçok çalışmanın itici gücü olmuştur.

2.4. Denetim Kalitesi

Denetimin amacı, işletme yönetiminin sorumlu olarak hazırladığı finansal tabloların bağımsız bir yaklaşımla verilerin doğruluk ve güvenilirlik düzeyi hakkında görüş bildirmek ve finansal raporlama kalitesini arttırmak olarak ifade edilmektedir (Boone vd., 2009). De Angelo (1981) yaptığı çalışma ile, kaliteli bir denetimin finansal tablolarda hata ihtimalini düşürebileceğini ve sonuç olarak yatırımcıların daha yararlı bilgilere ulaşmasını sağlayacağını tespit etmiş diğer taraftan bu konudaki tespitleriyle denetim kalitesi çalışmalarını tetiklemiştir. 2000’li yılların başlangıcında, ortaya çıkan şirket skandalları ve bunların bir sonucu olarak Arthur Andersen denetim firması gibi kaliteli denetim hizmeti sağladığı kabul görmüş denetim firmasının faaliyetinin sona ermesi özellikle denetimde kalite tartışmalarına neden olmuştur (Durukan ve Kapucugil İkiz, 2007:53).

Denetim kalitesinin, hissedarlar ve diğerleri tarafından denetim firması büyüklüğünden (DeAngelo, 1981a, b), denetim ücretlerinden (Simunic, 1980) veya değiştirilmiş denetim görüşlerinin yayınlanması gibi dışarıdan gözlemlenebilir diğer verilerden ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir. Bunlar aslında itibara dayanan argümanlar olarak kabul edilmektedir. Büyük denetim firmalarının denetim başarısızlığı sonucunda daha fazla zarar görmesi beklendiği için, daha küçük denetim firmalarına göre bir ücret primi karşılığında daha yüksek kalite (çaba, uzmanlık, bağımsızlık) sağlamak için bir teşviğe sahip olduğu belirtilmektedir (DeAngelo, 1981a, b).

KAYİK olmayan şirketler için, hem muhasebe hem de denetim, KAYİK olan şirketlerden farklı bir rol oynamaktadır. Bazı çalışmalarda, denetim kalitesinin KAYİK olan şirketlerden daha düşük olduğu, bunun nedeni olarak; denetçilerin KAYİK olmayan şirketlerin denetiminde daha yüksek kaliteli denetim sağlama konusunda daha az motive olmalarına bağlanmaktadır (Seow, 2001).

Denetim kalitesi talep etme motivasyonlarını açıklayan teoriler açısından incelendiğinde, KAYİK olan şirketlerin vekalet sorunlarının tipik olarak KAYİK olmayan şirketlerden daha fazla olması göz önüne alındığında (Fama ve Jensen 1983; Beatty ve Harris 1998; Ball ve Shivakumar 2005; Coppens ve Peek, 2005) KAYİK olan şirketlerin KAYİK olmayan şirketlere nazaran yüksek denetim kalitesi ihtiyacının daha fazla olacağı beklenmektedir (Cano Rodríguez ve Sánchez Alegría, 2012:686). Diğer taraftan hissedarlar ve yöneticiler arasındaki vekalet sorununun KAYİK olmayan şirketlerde düşük olması beklenirken, diğer paydaşlar (bankalar, tedarikçiler, müşteriler ve çalışanlar gibi..) ile vekalet sorunlarının tamamen ortadan kaldırmasının muhtemel olmadığı düşünülmektedir (Coppens ve Peek, 2005). Bu nedenle KAYİK olmayan şirketlerde denetimin kalitesi belirtilen diğer paydaşlar için hala değerli olabileceği belirtilmiştir.

KAYİK olmayan şirketlerin finansal bilgilerinin kalitesinin düşük seviyede olduğu açıklanmaktadır (Ball ve Shivakumar 2005; Burgstahler vd., 2006). Bu düşük kalite seviyesi, KAYİK olmayan şirketlerin çıkar sahiplerinin, bilgilerin manipüle edilmesiyle yanlış yönlendirilme riskinin daha yüksek olduğunu, yüksek kaliteli bir denetçi tarafından izlenmenin KAYİK olan şirketler için daha önemli olduğunu göstermektedir (Fortin ve Pittman, 2007).

Türkiye’de yapılmış çalışmalar açısından incelendiğinde, denetim firmaları üzerinde denetim kalitesinin mevcut durumu analiz edilmiş ve denetim kalitesinin nasıl artırılması gerektiği (Acar vd., 2011; Bekçi ve Gör, 2016; Gökoğlan ve Tanç, 2018) ortaya konulmuştur. Ayrıca denetçilerin denetim kalitesi ile ilgili teorik algıları ile pratikteki uygulamalar arasında bir fark bulunduğu tespit edilmiştir (Erdoğan ve Azgın, 2019). Diğer taraftan şirketler üzerindeki çalışmalarda (Cengiz ve Gör, 2016; Terzi vd., 2014; Aygün ve Sayın, 2016) kurumsal yönetim uygulamalarının denetim kalitesi ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca denetim kalitesinin şirketin finansal performansı üzerine etkisi ile ilgili çalışmalar (Cengiz vd., 2017; Kesen ve Salur, 2020; Önder ve İrkörücü, 2020) bulunmakta ve bu çalışmalar KAYİK olan şirketler üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmalarda birtakım kalite göstergeleri ile finansal performans oranlarından aktif karlılık oranı (ROA-Return On Assets), özkaynak karlılık oranı (ROE-Return On Equity) ve Tobin Q oranları kullanılmıştır.

Denetimin kalitesinin, yatırımcılara ve diğer paydaşlarda oluşturduğu değerin ve denetçi raporunun ihtiyaca uygunluğunun sorgulanması ile birlikte, uluslararası ve yerel denetim standartlarında birtakım değişiklikler yapılmaktadır. Sürdürülebilirlik ve entegre raporlarında gösterilen verilerin tümünü kapsayan güvence faaliyetleri yaygınlaşmakta, BT alt yapısı ve iç süreçlerle ilgili denetim faaliyetleri ile denetimin kalitesini yükseltmeye ve paydaşların beklentilerini karşılamak için gelişmelerin hayatımıza dahil olmaya devam ettiği belirtilmektedir. Diğer taraftan denetim firmaları kapsamlı kalite kontrol prosedürlerini saptayarak denetim kalitesini izlemekte, yeni iç düzenlemeleri uygulamaya koyarak gerektiğinde denetim kalitesini bir daha gözden geçirmektedir. Bu teftiş ve incelemeler, denetim firmalarının ve denetim sektörünün gelişim alanlarının tespit edilmesi, denetim kalitesinin izlenmesi ve geliştirilmesi açısından doğrudan katkı sağladığı belirtilmektedir (Tuncer, 2019).

2.5. Bağımsız Denetimin Şirketler Üzerindeki Etkileri

Denetimin finansal piyasaların etkinliğinden, sermaye ve kredi maliyetlerinin azalması ve suistimallerin azalmasına kadar geniş bir ekonomik etkisi bulunmaktadır. Denetim finansal tabloların güvenilirliğini sağlayarak şirket hakkındaki finansal bilgi düzeyinin kalitesini artırmakta ve böylece geniş bir paydaş grubunu etkilemektedir. (Sakin, 2018).

Araştırmanın amacı doğrultusunda, denetimin paydaş grubu olarak şirketler üzerindeki etkilerine ağırlık verilecektir. Denetimin şirket üzerindeki etkileri finansal performans ve finansal performans dışındaki etkiler açısından ele alınacaktır.

2.5.1. Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performansına Etkileri

Son yıllarda denetim kalitesi ile ilgili yapılan çalışmalarda denetimin değeri ya da etkisinin ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir. Denetimle ilgili yapılan bu çalışmalarda, yukarıdaki bölümde açıklandığı gibi farklı denetim kalitesi göstergeleri ile finansal performans arasındaki ilişkinin olduğunu gösteren bulgular ortaya çıkmaktadır.

Performans, işletmeyi hedeflerine taşıyan planlanmış bir etkinliğin çıktılarının nitel ve nicel bir biçimde tanımlanması olarak adlandırılmaktadır. Bir başka anlatımla, belirli bir süre neticesinde işletmenin oluşturduğu çıktılar ya da sonuçlar olarak açıklanmaktadır (Öztek, 2005:19). Şirket performansının belirleyicileri arasında büyüklüğün özel öneminin incelediği çalışmada, firma performansını etkileyen üç tür faktör belirlenmiştir. Birincisi, genel ekonomik koşullarla (yani, iş döngüsü) ilgilidir; ikincisi, firmanın piyasa ortamıyla (yani, sektör bağlamıyla) ilgilidir; ve üçüncüsü, büyüklük, pazar payı, satış büyümesi, stok yönetimi, borç yönetimi, sermaye yoğunluğu, reklam yoğunluğu ve araştırma ve geliştirme giderlerini içeren firmaya özgü faktörlerle ilgilidir (Lee, 2009:197).

Performans ölçümü ise objektif ve subjektif olarak yapılabilmektedir. Objektif değerler, mutlak performansları sorularak; subjektif değerler ise rakiplere veya şirket beklentileri esas alınarak performans ile ilgili düşünceleri sorularak ölçülebilmektedir (Venkatraman ve Ramanujam, 1986; akt. Küçükkancabaş vd., 2020).

Şirket performansının ölçümü ile ilgili 58 çalışmanın analizi sonucunda şirket performansının ölçüm yöntemleri ve kullanılan kriterler aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmektedir (Yıldız, 2010:212-222).

Tablo 1: Şirket Performansı Ölçümünde Kullanılan Kriterler

Subjektif Kriterler	Frekans	Objektif Kriterler	Frekans
1.Karlılık ve Karlılık Artışı	23	1.Aktif Karlılığı	16
2.Satışlar ve Satışlardaki Artış	22	2.Tobin Q Oranı	6
3.Piyasa Payı ve Artışı	18	3.Özsermaye Karlılığı	6
4.Yeni Ürün Çıkarma Başarısı	16	4.PD / DD Oranı	3
5.Genel İşletme Performansı	10	5.Hisse Başına Kazanç Oranı	3
6.Aktif Karlılığı ve Artışı	10	6.Piyasa Değeri	3
7.Satış Karlılığı	10	7.Yatırımın Geri Dönüş Oranı	2
8.Müşteri Memnuniyeti	9	8.Satışlar ve Artışı	2
9.İtibar ve İmaj	9	9.Diğer (Otel doluluk oranı, tahliye edilen hasta sayısı, çalışan başına satışlar vb)	19
10.Rekabet Üstünlüğü	8		
11.Diğerleri (sektör liderliği, çalışan memnuniyeti, kaliteli ürün sunma, yatırımın geri dönüş oranı, patent sayısının fazla olması vb.)	89		
Toplam	224	Toplam	60

Kaynak: (Yıldız, 2010).

Tablo 1'e göre subjektif ve objektif ölçüm yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir. Subjektif kriterler olarak en fazla kullanılan ilk üç kriterler, karlılık ve karlılık artışı, satışlar ve satışlardaki artış ve piyasa payı ve artışı iken, objektif kriterler içerisinde ise, aktif karlılık, Tobin Q oranı ve özsermaye karlılığı olarak ilk üç kriterler arasında yer almaktadır (Yıldız, 2010:212-222).

Finansal performans ise; bir işletmenin varlıklarını ne derece iyi kullandığının ve gelir oluşturabildiğinin ölçüsü olarak açıklanmaktadır. Finansal performans; piyasa odaklı, muhasebe odaklı ve algısal olarak üç sınıflandırma altında incelenmektedir. Bu performans çeşitleri aşağıda gösterildiği gibi özetlenebilir (Fu ve Zeng, 2015; akt.Gürkan ve Gürkan, 2017):

- Piyasa odaklı – Yatırımcıların elde ettiği getiri ile ölçülür.

- Muhasebe odaklı – İşletmenin elde ettiği kar ile ölçülür.
- Algısal – Anketler ile ölçülür.

2.5.2. Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performansına Etkileri İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi

İlgili alanyazında denetim ve finansal performans arasındaki ilişki incelendiğinde denetim kalitesi ile ilgili çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında denetim yaptırmanın doğrudan şirketin finansal performansına olan etkilerinin incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Denetimin şirketin finansal performans ile olan ilişkinin incelenmesi denetim kalitesi göstergeleri ile yapılmıştır. Aşağıda uluslararası ve Türkiye’de denetim kalitesinin finansal performans ilişkisi yönünden yapılan çalışmalar incelenecektir.

2000’li yıllardan itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde ortaya çıkan skandalların artması, finansal krizler, ve denetim boşluğunun etkisiyle denetimin değeri paydaşlar açısından sorgulanmaya başlanmış ve denetim kalitesi ile ilgili yürütülen çalışmalar son yıllarda artış göstermiştir. Belirli denetim kalitesi göstergeleri ile şirketin finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda (Jusoh ve Ahmad, 2014;Sulong vd. 2013;Moutinhovd, 2012;Bouaziz, 2012;Fooladi ve Shukor, 2012;Miettinen, 2011;Ziaee, 2014;Sayyar vd., 2015;vb.) finansal performans göstergeleri olarak aktif karlılık oranı (ROA-Return On Assets), özkaynak karlılık oranı (ROE-Return On Equity) ve Tobin Q oranları kullanılmıştır. Ayrıca çalışmalar yoğunlukla gelişmekte olan ülkeler ve KAYİK olan şirketler üzerine yürütülmüştür.

Türkiye’de yürütülen çalışmalar (Cengiz vd., 2017; Kesen ve Salur, 2020;Önder ve İrkörücü, 2020) denetim kalitesinin şirketin finansal performansı üzerine etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Ayrıca bu konudaki çalışmaların tamamı KAYİK olan şirketler ile ilgilidir. Çalışmalarda birtakım kalite göstergeleri ile finansal performans oranlarından aktif karlılık oranı (ROA-Return On Assets), özkaynak karlılık oranı (ROE-Return On Equity) ve Tobin Q oranları kullanılmıştır.

2.5.3. Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performansı Dışındaki Etkileri

İlgili alanyazın incelendiğinde denetimin şirketin finansal performansı dışında tespit edilen etkiler bulunmaktadır.

Denetimle ilgili yasal düzenlemelere göre, tüm ülkelerde KAYİK olan şirketler tartışmasız zorunlu denetim rejimi altındadır ve denetimin şirket üzerindeki değeri doğrudan sorgulanmadığı görülmektedir. KAYİK olmayan şirketlerde ise denetim gereklilikleri ve denetim eşikleri farklı olduğu için denetimin değeri ve etkileri KAYİK olan şirketlere göre farklılık göstermekte ve alanyazında daha fazla ilgi görmektedir. KAYİK olmayan şirketlerde şirket değerinin piyasa ölçütlerinden yoksun olduğu için yönetim performansının değerlendirilmesinde denetimin faydalı olabileceği vurgulanmaktadır (Van Tendeloo ve Vanstraelen, 2008:448). Ayrıca KAYİK olmayan şirketlerin, devir işlemlerinde daha az hassas olmaları, analistler ve borsa tarafından incelenmemesi ve paydaşlarına daha az muhasebe bilgisi açıklaması gibi nedenlerden dolayı denetimin değerinin KAYİK olan şirketlere göre daha yüksek olduğu iddia edilmektedir (Lennox, 2005).

Diğer taraftan, Economic Global Forum'da (2019) denetimin şirket başarısızlığını önlemesi ya da başarısızlığın bir nedeni olarak görülmemesi gerektiği belirtilse de, özellikle denetimle yaratılan katma değer ile KAYİK olmayan şirketler üzerinde olumlu etkiler görülmektedir. Nitekim son yıllarda Avrupa'da erken uyarı sistemi kapsamında, İtalya'da KOBİ'lerin finansal zorluklardan ve hatta iflastan kaçınmasına yardımcı olacak bir tedbirler paketinin bir parçası olarak, denetim eşiği son zamanlarda azaltılmıştır (EFAA, 2019:13).

2.5.4. Bağımsız Denetimin Şirketin Finansal Performans Dışındaki Diğer Etkileri İle İlgili Alanyazındaki Çalışmaların İncelenmesi

Alanyazında, denetimin şirketin finansal performans dışındaki diğer etkileri ile ilgili uluslararası ve Türkiye'de yapılan teorik ve ampirik çalışmalar incelenecektir.

Denetimin katma değerli hizmet olarak, denetlediği şirketlere iş modeli ve iş risk analizleri sunmaktadır. Ayrıca denetçiler genişletilmiş yönetim mektubu ve incelenmemiş süreçler hakkında geri bildirimlerde bulunmaktadır (Eilifsen vd., 2001:206). Yönetim mektubu ile -denetim raporuna ek olarak- şirket yönetimine iç

kontrol ile ilgili önerilerden, çalışmaların nasıl verimli olması gerektiği ve iş süreçlerinin nasıl iyileştirilmesi gerektiğine kadar bir dizi iş danışmanlığı sunulmaktadır (Arens ve Loebbecke, 1976; Carey, 2015). Ayrıca denetçilerin, denetim esnasında iç kontrol ile ilgili tespit edilen konuların rutin olarak tavsiye ve rehberlik sağladığına dair kanıtlar olduğu belirlenmiştir (Clarke ve Carey, 1997). Şirketlerin denetçilere değer vermesinin nedenlerinden biri, muhasebe ilkelerinin uygulanmasına yönelik rehberlik, iç kontroller ve genel iş tavsiyeleri hakkında rehberlik gibi sağladıkları diğer hizmetlere olan talepten kaynaklanmaktadır (Beattie vd., 2000). Ayrıca KAYİK olmayan şirketlerin denetim dışı hizmetlere daha fazla ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Cassar ve Ittner, 2009). Beattie ve Fearnley (1998; akt. Vaicekauskas, 2014) tarafından yapılan çalışmada, bazı şirketlerin öncelikle denetçileri genel olarak muhasebe, finans ve işletme konularında tavsiye aldıkları bir danışman olarak gördüklerini belirtmektedirler. Vaicekauskas, (2014) paydaşların ihtiyaçlarından kaynaklanan beklentiler doğrultusunda, farklı paydaşları destekleyen iki farklı denetim kalitesi yaklaşımı olduğunu ve müşteri odaklı yaklaşımda denetim müşterisini denetim kalitesinin değerlendiricisi olarak belirlenebileceğini tespit etmiştir. Anket olarak yapılan çalışmada, katma değer ve performans ölçütlerini birlikte kullanmış ve uluslararası ve yerel denetim firmaları arasındaki farklılıklar da incelenmiştir. Şirketler denetçilerden daha fazla iş bilgisi, iç kontrolün iyileştirilmesi ile ilgili öneriler, denetim sürecinde sağlanan vergi danışmanlıkları, daha ayrıntılı ve faydalı bir yönetim mektubunu almak istedikleri ortaya çıkmıştır.

KAYİK olmayan şirketlerin zorunlu olmayan bir denetim rejiminde bir denetçi tutmaya devam etmelerinin en önemli nedenleri (yani denetimin katma değeri) denetimlerin finansal tabloların güvenilirliğini artırması, denetimlerin şirketlerin iç kontrol sistemlerini iyileştirmesi ve denetimlerin şirkete bir mali disiplin oluşturmaktır. Ayrıca daha büyük şirketlerin, daha fazla hissedarı olan şirketlerin isteğe bağlı olarak bir denetim yaptırmaya daha yatkın olduğu belirlenmiştir (Breesch vd., 2012).

EFAA (European Federation Of Accountants and Auditors For Smes) tarafından KOBİ'lerdeki denetimin değeri ile ilgili Mart/2019'da bir rapor yayımlanmıştır ("EFAA Report, 2019). Bu rapora göre; denetimin değeri, şirket sahipleri, müdürler, muhasebeciler ve direktörleri kapsayan geniş bir paydaş kitlesinin bakış açısından sorgulanmıştır. Çalışmada, denetimden elde edilen en yaygın üç fayda olarak; muhasebe

sistemleri ve kayıtları üzerinde kontrol sağladığı, denetçinin yönetime faydalı tavsiyeler verdiği ve iç kontrolü geliştirdiği ve dış finans sağlayıcılarına güvence verdiği belirlenmiştir.

Avrupa ülkelerinde KAYİK olmayan şirketlerde denetim eşliğinin ne olması gerektiği sorgulanmakta olup, isteğe bağlı denetim ve zorunlu denetim tartışması devam etmektedir. Bu tartışmalar denetimin rolü, gerekliliği ve talebi konuları altında araştırmaları tetiklemiş ve dolaylı olarak denetimin katma değeri ortaya konulmaya başlanmıştır. Şirketlerin isteğe bağlı denetim yaptırmaya neden olabilecek faktörlerinin incelendiği İspanya'daki 275 KOBİ üzerinde yürütülen çalışmada, finansal raporlamanın kalitesinde ve iç muhasebe kayıtlarının kontrolündeki iyileşme algısının, denetim hizmetini isteğe bağlı olarak işe almaya devam etmesine katkıda bulunan ana faktör olduğunu göstermektedir (Palazuelos Cobo vd., 2017:63). Denetimin şirketin işleri için faydalı bir hizmet olarak algılayıp algılamadıklarını analiz eden çalışmada, 400 yönetici ile yapılan bir anketle, şirketlerin, iç yönetimi ve bunların üçüncü taraflara karşı değeri ve imajı ile ilgili olarak konumuyla ilgili çeşitli faktörler altında gruplandırılacak bazı avantajlar belirlenmiştir. Ayrıca, sonuçlar isteğe bağlı olarak denetlenen ve aile olmayan şirketler olan küçük şirketlerin denetime en fazla değer verenler olduğunu da göstermektedir (Montoya del Corte vd., 2014:93-95). Küçük şirketlerle ilgi yapılan denetim eşiklerinin etkilerinin değerlendirildiği çalışmada denetimin küçük şirketler için önemli nitelikte maliyet tasarrufu oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca denetime isteğe bağlı olarak karar veren küçük şirketler için sermaye maliyetinde muhtemel bir azalma beklendiği ortaya çıkmıştır (BEIS, 2017). Hong Kong'daki küçük şirketler açısından zorunlu denetimin algılanan değerinin ölçüldüğü çalışmada, her ne kadar yıllık denetimlerle ilişkili maliyetler olsa da, her iki grup da denetimlerden elde edilen faydaları maliyetlerden daha yüksek olarak algıladığı tespit edilmiştir (Chung ve Narasimhan, 2001:123).

Denetimin değerli görülmediği çalışmalara da rastlanılmaktadır; denetim değeri, denetim yükü ve denetim maliyetleri gibi faktörlerin Malezya'daki KOBİ'ler arasında denetim muafiyetinin kabul düzeyi üzerinde önemli bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Çalışmadaki KOBİ'lerin çoğunluğu, mevcut olması durumunda denetim muafiyetini seçeceğini bildirdiği için, denetimin şirketleri için değerli görmemektedirler (Kamarudin vd., 2012:161).

Zorunlu ve isteğe bağılı denetim talebini etkileyen unsurlara yönelik farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda yoğunlukla isteğe bağılı denetim talebini etkileyen çalışmalar alanyazında geniş bir yer bulmaktadır. Sonuçta, denetim muafiyetlerine hak kazanan şirketlerin isteğe bağılı denetime devam edeceğine yönelik eğilimlerin olduğunun tespit edilmesi, denetimin katma değer oluşturduğu ve KAYİK olmayan şirketler için denetimin önemli etkileri olduğu ortaya çıkmaktadır.

İlk olarak 1984 yılında yapılan çalışmadaki orijinal ankete dört ilave soru eklenerek aynı yazar tarafından 2002 Sarbanes-Oxley Yasası'nın uygulanmasıyla ilgili görüşleri araştırmak amacıyla çalışma tekrar yapılmıştır. Önemli sonuçlar arasında dış denetimin değer kattığı görüşü devam etmektedir. 1984'te %95 olan bu oran 2004 yılında %92,5 olarak yine yüksek bir seviyede devam etmektedir. İkinci olarak ise, denetimin temel değeri, 1984 yılında "dış denetimin finansal raporlama sürecimize disiplin dayatması" görüşünden 2004 yılında "finansal tablolarımızın güvenilirliği için denetimin gerekli olduğuna inanıyoruz" görüşü olarak değişiklik göstermiştir (Ellen Oliverio vd., 2005).

Türkiye'de denetimin şirket üzerindeki finansal performans dışındaki etkileri ile ilgili KAYİK ve KAYİK olmayan şirketler için çok az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır.

Alanyazın incelendiğinde, denetimin KAYİK olan şirket olarak Yatırım Kuruluşları üzerine yapılan bir çalışmada, denetim faaliyetlerinin şirketin kurumsal yönetimini teşvik ettiği ve marka değerine pozitif ve anlamlı yönde katkı sağladığı belirlenmiştir. Bunun yanında, şirketlerin iç kontrol sistemlerinin etkinliğini artırdığı ve şeffaflığın artması yönünde pozitif ve anlamlı bir etkisinin de bulunduğu tespit edilmiştir (Gökoğlan, 2019).

KAYİK olmayan şirketlerin, denetime yönelik ciddi bir kurumsal kültür değişim sürecini başlatması gerekmektedir. Muhasebe ve dokümantasyon ile ilgili eksikliklerin giderilerek muhasebe departmanının yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer taraftan iç denetimi destekleyici bir adım olarak dış denetimin önemi belirtilmiştir (Hikmet, 2009). Ayrıca denetimin, aile şirketlerinde değişen dünya şartlarına uyum sağlayabilmek için oluşan sorunların giderilmesinde destekleyici bir faktör olarak dikkate alınabileceği tespit edilmiştir (Acar vd., 2012).

Denetimin aile şirketlerinde, muhasebe politikaları ve iç kontrol sisteminin değerlendirilerek hata ve hilelerin tespit edilmesini sağladığı belirlenmiştir. Bunun yanında aile şirketlerinin kurumsallaşmasına ve kurumsal yönetimin etkin bir biçimde yürütülmesine faydalı olduğu da tespit edilen diğer husustur (Yılmaz, 2019).

Ayrıca KAYİK olmayan şirketlerin zorunlu denetim öncesi yaptırdıkları isteğe bağlı denetim sayısı ve denetimin şirketler üzerindeki etkisinin neler olduğuna dair herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.

İncelenen tüm çalışmalarda ortaya çıkan bulgulara göre denetim, yayımlanan finansal bilgiler için güvence sağlamanın ötesine geçmiş olup, şirket başarısını etkileyebilecek temel ve katma değere sahip olduğu görülmektedir. Ancak denetimin oluşturduğu bu değer şirketin finansal tablolara doğrudan etkisinin varlığı ile ilgili alanyazında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olup, çalışmalar çoğunlukla denetimin değer kattığı finansal tablolar dışındaki şirketin diğer alanlarındaki etkisi üzerine yapıldığı tespit edilmiştir.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Denetim, KAYİK olan tüm şirketler için bir zorunluk olurken, KAYİK olmayan şirketlerin tamamı için bir zorunluluk bulunmamaktadır. KAYİK olmayan şirketlerin KAYİK olan şirketlere göre yapılarının farklı olması, denetim taleplerini de farklılaştırmaktadır. KAYİK olmayan şirketler için denetim talebini; vekalet sorunlarının azaltılması, çalışma verimliliği ile etkinliğinin artırılması ve iş danışmanlığının alınması gibi faktörler etkilemektedir. Bu nedenle denetimin KAYİK olmayan şirketlere finansal tablolara verilen temel güvencenin ötesinde, fayda sağladığı düşünülmektedir (Vanstraelen ve Schelleman, 2017:578).

İlgili alanyazında, KAYİK olmayan şirketlerle ilgili yapılan çalışmaların KAYİK olan şirketlere göre daha az sayıda olduğu görülmektedir. Bu yüzden ekonominin önemli ama, nispeten araştırılmamış bir kesimi olan KAYİK olmayan şirketlerde denetim yaptırmanın etkilerini incelemek ilgi çekici hale gelmiştir. Bu nedenle araştırmada, Türkiye'deki KAYİK olmayan şirketlerde, 2013 yılı itibari ile zorunlu olarak getirilen denetimin şirket üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, denetim yaptırmanın şirketin finansal performansına ve finansal performans dışındaki etkilerinin olup olmadığı incelenecektir. Diğer taraftan, denetim yaptırmanın Türkiye'deki KAYİK olmayan şirketler üzerindeki çok yönlü etkisinin incelenmesi açısından bu araştırma, bu konudaki ilk çalışma olarak değerlendirilebilir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Nicel ve nitel yöntem kullanılmıştır. Nicel yöntem, denetim yaptırmanın şirketlerin finansal performansına etkisini ölçmek için; nitel yöntem de -nicel yöntemde ölçülemeyen- denetim yaptırmanın şirketin hangi alanlarında etkisinin olduğunu ölçmek için kullanılmıştır.

3.2.1. Nicel Araştırma Yöntemi

Çalışmada, zaman serisi ve yatay kesit modellerine göre daha geniş veri seti sunması, daha güvenilir tahminler vermesi ve bireysel heterojenliği kontrol altına alma avantajları nedeniyle panel veri modeli kullanılmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

3.2.2. Panel Veri Analizi

Panel veri modellerinde, yalnızca bireylere veya hem bireylere hem de zamana göre verilerde meydana gelen farklılığın modele dahil edilme şekline göre farklı modellerden söz edilebilir. Bu modeller Sabit Etkiler Modeli (SEM) ve Rassal Etkiler Modeli (REM) olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018).

Panel veri analizlerinde, sabit etki veya rassal etki modellerinden hangisinin kullanılacağı önemli bir sorundur. Kullanılacak model ise bireylerin etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiye bağlıdır. Gujarati ve Porter (2003) çalışmasında, bireylerin etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişkinin olmadığı durumlarda rassal etkiler modelinin, ilişkinin bulunduğu durumlarda ise sabit etkiler modelinin kullanılması gerektiğini önermiştir. Diğer taraftan, yatay kesit bileşeni büyük bir yığından geliyorsa, bireylerin etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişkinin olmaması beklenir. Dolayısıyla bu tür durumlarda rassal etkiler modeli daha uygun olur. Yatay kesit bileşeni örneklemin tamamını kapsayacak bir yığından geliyorsa, sabit etkiler modelinin, rassal etkiler modeline göre daha uygun olduğu söylenebilir.

Bunun yanında, zaman ve birey sayısına bağlı olarak hangi modelin kullanılacağına karar verilebilir. Zaman boyutunun büyük, birey sayısının küçük olduğu durumda, parametre tahminleri her iki model için birbirine yakın olur. Bu durumda işlem kolaylığı açısından sabit etkiler modeli tercih edilebilir. Birey sayısının büyük, zamanın küçük olduğu durumda ise, yatay kesit bileşeni çok büyük bir yığından geliyorsa rassal etkiler modeli, diğer durumda ise sabit etkiler modeli kullanılabilir. Diğer taraftan ele alınan yatay kesit verileri geniş bir popülasyondan rassal yöntemler ile bir araya getirilmişse, örneklem tüm popülasyonu kapsayacak şekilde geniş olmadığı için bireylere ait özel etkilerin yatay kesit gözlemleri boyunca rassal bir biçimde ele almak daha uygun olabilmektedir.

3.2.2.1.Araştırmanın Veri Seti ve Örneklemi

KAYİK olmayan şirketlerle ilgili yapılan çalışmalarda yaşanan en büyük zorluk, finansal verilerin elde edilmesindeki engellerdir. Ülkeler arasında denetimle ilgili düzenleme farklılıkları olsa da, KAYİK olmayan şirketler, denetim eşiklerini aştıkları zaman denetim kapsamına alınmaktadır. Türkiye’de 2013 faaliyet yılı itibari ile denetim eşiğinin üzerinde olan KAYİK olmayan şirketler denetim kapsamına alınmıştır. Hangi şirketlerin denetim kapsamına alındığı ile ilgili bir veri, kamu kuruluşlarınca paylaşılmamaktadır. Ancak bu zorluklara rağmen bazı verilere ulaşılabilir. Her yıl ilk 500 büyük sanayi şirketinin isimleri ve şirketlerin paylaştığı bazı finansal veriler İstanbul Sanayi Odası’nın (İSO) araştırması kapsamında yayımlanmaktadır. Dolayısıyla büyük şirketler ölçeğinde sınırlı da olsa KAYİK olmayan şirketler hakkında verilere ulaşılabilir.

Araştırmanın evrenini, 2017 faaliyet dönemini zorunlu olarak denetim yaptıran 4.588 KAYİK olmayan şirket oluşturmaktadır (KGK, 2017). KAYİK olmayan şirketlerin finansal verilerine İSO’nun ilan ettiği Türkiye’nin 500 büyük sanayi şirketi araştırma sonucu toplanan verilerden ulaşılmıştır (Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, 2017). 500 şirket arasından 431 KAYİK olmayan şirket tespit edilmiştir. İSO tarafından paylaşılan 1993 ve 2018 yılları arasındaki veriler incelenmiştir. 2018 yılındaki döviz dalgalanmasının şirketlerin finansal tablolarına etkisi göz önüne alındığında, söz konusu analizin sonuçları değiştirmemesi ve 2018 yılına ait 17 şirketin finansal verilerinin eksik olması ve araştırmanın toplam gözlem sayısını düşürdüğü için 2018 yılı verileri, veri setine dahil edilmemiştir. Diğer taraftan, 2008 yılı öncesi yayımlanan veriler eksik olduğundan ve gözlem sayısı önemli miktarda düştüğü için ilgili yıllara ait veriler de veri setine dahil edilmemiştir. Ayrıca çalışmada, denetim öncesi (2008-2012) ve denetim sonrası (2013-2017) finansal verileri tam olan 73 şirketin verileri analiz edilmiştir. 73 şirketin içerisinde yer alan 12 şirketin verileri ise Fortune Türkiye 500 (Fortune 500 Türkiye, 2018) araştırmasından tamamlanmıştır. Dolayısıyla araştırmada toplam 73 şirketin 10 yıllık verileri kullanılmıştır.

İSO tarafından, üretimden satışlar (net), net satışlar, brüt katma değer, şirketin yaşı, varlık toplamı, özkaynak toplamı, dönem karı/zararı (vergi öncesi), FAVÖK/EBITDA (sadece 2013 yılından itibaren paylaşılmış), ihracat tutarı, ücretle

Çalışanlar ortalaması (adet) ve yabancı sermaye payı paylaşılmıştır. Fakat İhracat tutarı, ücretle çalışanlar ortalaması (adet), FAVÖK/EBITDA (sadece 2013 yılından itibaren paylaşılmış) ve brüt katma değeri verileri, 2008-2017 yılları arasında şirketler tarafından periyodik olarak paylaşılmadığından dolayı veri setine dahil edilmemiştir.

Ayrıca, şirketlerin denetçi firma bilgileri şirketlerin yayımlanan genel kurul toplantı tutanaklarından elde edilmiştir.

3.2.2.2.Araştırmanın Değişkenleri

Bu bölüm, araştırmada kullanılan bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerini açıklamaktadır. Kontrol değişkenler, oluşturulan modellerin istenen verilerin açıklama gücünü ve güvenilirlik seviyesini artırmak için kullanılmıştır. Araştırmada, değişkenlerin seçiminde denetim kalitesi ile şirket finansal performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda (ikinci bölümde ilgili çalışmalar açıklanmıştır) kullanılan göstergelerden faydalanılmıştır.

Tablo 2, bu araştırmanın her bir değişkeninin özet tanımını ve formülünü göstermektedir. Bu değişkenlerin her biri daha sonra aşağıdaki alt bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Bilgiler

	Değişkenler	Kodlar	Değişkenlerin Hesaplama Yöntemi
Bağımlı Değişkenler	Aktif Karlılık Oranı	ROA	Vergi Öncesi Kar / Toplam Varlıklar
	Özkaynak Karlılık Oranı	ROE	Vergi Öncesi Kar / Toplam Özkaynaklar
	Satış Karlılık Oranı	ROS	Vergi Öncesi Kar / Toplam Satışlar
Bağımsız Değişkenler		DENETCI4B	Denetimi 4 büyük denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
	Denetçi Türü*	DENETCIUDA	Denetimi uluslararası denetim ağındaki firmalarından biri yapmışsa ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
		DENETCIDIGER	Denetimi yerel denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
Kontrol Değişkenleri	Finansal Kaldıraç	KALDIRAC	Toplam Borçlar / Toplam Varlıklar
	Şirket Büyüklüğü	TOPVARLOG	Toplam varlıkların doğal logaritması

*2013 faaliyet dönemi öncesi şirketler zorunlu denetime tabi olmadıkları için 2008-2012 arası dönem denetim türü kukla değişken olarak “0” tanımlanmıştır.

Denetim yaptırmanın şirketlerin finansal performansı üzerindeki etkisini panel veri analiziyle ekonometrik olarak sınamak için, şirket finansal performans ölçütleri araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturmaktadır. Araştırma ile ilgili benzer çalışmalarda (Cengiz vd., 2017; Kesen ve Salur, 2020; Önder ve İrkörücü, 2020) şirketin finansal performans göstergeleri (ikinci bölümde detaylı bir biçimde açıklandığı gibi) aktif karlılık oranı (ROA-Return on Asset), özkaynak karlılık oranı (ROE-Return on Equity) ve Tobin Q oranı ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın kapsamını, KAYİK olmayan şirketler oluşturduğu için finansal performans göstergeleri olarak sadece muhasebe odaklı ölçümler esas alınmıştır. Bu

araştırmada yukarıda açıklandığı gibi benzer çalışmalarda kullanılan aktif karlılık oranı (ROA-Return on Asset), özkaynak karlılık oranı (ROE-Return on Equity) ve ayrıca satış karlılık oranı (ROS-Return on Sales) finansal performans göstergeleri olarak kullanılmıştır.

Bağımlı değişkenlerin kısa tanımları aşağıda gibidir (Akgüç, 2000):

Aktif kârlılığı (ROA), net dönem kârı, toplam aktife bölünerek elde edilir ve işletmenin sahip olduğu varlıkların ne düzeyde etkin kullanımının olduğunu açıklamaya çalışır.

Öz sermaye kârlılığı (ROE), net dönem kâr tutarının öz sermayeye tutarına bölünmesi ile elde edilir ve paydaşların şirkete yaptıkları yatırımın etkinliğini gösterir. Hem aktif kârlılığı (ROA) ve hem de öz sermaye kârlılığı (ROE) yatırım kârlılığını açıklayan oranlar içerisinde yer almaktadır.

Satış karlılık oranı (ROS) ise, net dönem karının net satışlara bölünmesi ile bulunmaktadır.

Tablo 2’de de görüldüğü gibi ROA, ROE ve ROS hesaplanırken vergi öncesi kar tutarı esas alınmıştır.

Araştırmada, bağımsız değişken olarak zorunlu denetim yaptırılan yıllarda, denetim firmasının türü (4 büyük, uluslararası denetim ağı ve yerel denetim) kullanılmıştır. Ancak yapılan benzer birçok çalışmada, denetim firması ayrımı, 4 büyük ve 4 büyük olmayan (big four-non big four) şeklinde bir ayrım olmasına rağmen bu çalışmada, 4 büyük olmayan denetim firmaları için bir alt sınıflandırma (Ararat vd., 2015:88) daha yapılmış, uluslar arası bir denetim ağına olanlar ve diğerleri şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Bu doğrultuda ilgili kukla değişkenler, Tablo 1’de gösterildiği gibi tanımlanmıştır.

Önceki performans araştırmalarında yaygın olarak kullanılan, (Sayyar vd., 2015; Cengiz vd., 2017; Kesen ve Salur, 2020; Önder ve İrkörücü, 2020) şirket büyüklüğü (TOPVARLOG - toplam varlıkların logaritması) ile finansal kaldıraç oranı (KALDIRAC) olarak iki kontrol değişkeni kullanılmıştır.

3.2.2.3.Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Yukarıda detaylı olarak gerekçelendirildiği gibi denetim yaptırmanın şirketin finansal performansı üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu amaçla alanyazınla tutarlı bir şekilde araştırmada test edilecek 3 hipotez kurgulanmıştır:

Model 1: Denetim yaptırmak ile aktif karlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Model 2: Denetim yaptırmak ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Model 3: Denetim yaptırmak ile satış karlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Araştırmada kullanılan modeller ise şu şekildedir:

$$\textbf{Model 1: } ROA_{i,t} = \alpha_i + \beta_1 KALDIRAC + \beta_2 TOPVARLOG + \beta_3 DENETCI4B + \beta_4 DENETCIUDA + \beta_5 DENETCIDIGER + \mathcal{E}_{i,t}$$

$$\textbf{Model 2: } ROE_{i,t} = \alpha_i + \beta_1 KALDIRAC + \beta_2 TOPVARLOG + \beta_3 DENETCI4B + \beta_4 DENETCIUDA + \beta_5 DENETCIDIGER + \mathcal{E}_{i,t}$$

$$\textbf{Model 3: } ROS_{i,t} = \alpha_i + \beta_1 KALDIRAC + \beta_2 TOPVARLOG + \beta_3 DENETCI4B + \beta_4 DENETCIUDA + \beta_5 DENETCIDIGER + \mathcal{E}_{i,t}$$

Modelde yer alan ;

i: işletme sayısını (1,2,3,4,5,73).

t: Dönemi (1,2,3,4,5,.....10).

α : Sabit Terimi.

β : Beta ya da regresyon katsayısını.

$\mathcal{E}$: Hata terimini ifade etmektedir.

3.2.2.4.Araştırmanın Bulguları

Tanımlayıcı İstatistikler

Denetim yaptırmanın finansal performans üzerindeki etkisini sınamak için analize dahil edilen 73 şirketin 2008-2017 yıllarına ait 10 yıllık tanımlayıcı istatistiki sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir:

Tablo 3: Özet İstatistikler

	ROA	ROE	ROS	DENETCIDIGER	DENETCI4B	DENETCI4DA	TOPVARLOG	KALDIRAC
Ortalama	0,08	0,10	0,07	0,07	0,23	0,14	19,89	0,54
Standart Sapma	0,10	0,87	0,11	0,26	0,42	0,34	1,10	0,22
En Küçük	-0,20	-22,23	-0,38	0,00	0,00	0,00	17,07	0,04
En Büyük	0,73	0,98	0,62	1,00	1,00	1,00	24,03	0,99

Tablo 3’de belirtilen özet istatistiklere göre, aktif kaynak karlılığı (ROA) ele alınan dönemde ortalama olarak %8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu seri tüm şirketler ele alındığında en yüksek %73 değerine ulaşırken, en düşük -%20 olarak gözlemlenmiştir. Özkaynak karlılığı (ROE) ele alınan dönemde ortalama %10 olarak gerçekleşmiştir. Bu seri tüm şirketler ele alındığında en yüksek %98 değerine ulaşırken, en düşük -%222,3 olarak gözlemlenmiştir. Satış karlılık oranı (ROS) ise ele alınan dönemde ortalama %7 olarak gerçekleşmiştir. Bu seri tüm şirketler ele alındığında en yüksek yılında %62 değerine ulaşırken, en düşük 2014 yılında -%38 olarak gözlemlenmiştir.

Tablo 3 de 2008-2017 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde, 73 şirket ve toplam 730 gözlemde, ortalama olarak %23’nün 4 büyük denetim firmaları tarafından, %14’nün uluslararası denetim ağındaki denetim firmaları tarafından ve %7’sinin yerel denetim firmaları tarafından denetlendiği ortaya çıkmıştır. Bu oranlar, zorunlu denetimin yapıldığı yılları kapsamaktadır. Bu sonuçlara göre şirketler ağırlıklı olarak denetimlerini 4 büyük denetim firmalarına yaptırdıkları görülmektedir.

Şirket büyüklüğü, (TOPVARLOG) ele alınan dönemde ortalama 19.89 olarak gerçekleşmiştir. Bu seri tüm şirketler ele alındığında en yüksek 24.03 değerine ulaşırken, en düşük 17.07 olarak gözlemlenmiştir. Şirketin finansal kaldıracı (KALDIRAC) ele alınan dönemde ortalama %54 olarak gerçekleşmiştir. Bu seri tüm şirketler ele alındığında en yüksek %99 değerine ulaşırken, en düşük %04 olarak gözlemlenmiştir.

Denetim Yaptırmanın Şirket Finansal Performansına Olan Etkilerine İlişkin Model Bulguları

Denetim yaptırmanın şirket finansal performans göstergeleri olarak seçilen aktif karlılık oranı (ROA), özkaynak karlılık oranı (ROE) ve satış karlılık oranı (ROS) olan etkilerinin sınındığı bulgular aşağıda yer almaktadır.

Aktif Karlılık Oranına (ROA) İlişkin Model Bulguları

Denetimin şirketin finansal performansına etkilerinin araştırılması için kurulacak panel veri modellerinde, tüm serilerin durağan olması gerekmektedir. Bu amaçla yapılacak panel birim kök testleri modelde yatay kesit bağımlılığının var olup olmamasına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu nedenle öncelikle modelde yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığı Pesaran (2004) testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 4:'de belirtilmiştir.

Tablo 4: Model 1 - Yatay Kesit Bağımlılık Testi

ROA	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
DENETCIDIGER	-0.0142	0.0112	0.2050
DENETCI4B	-0.0238	0.0075	0.0020
DENETCIUDA	-0.0002	0.0086	0.9780
TOPVARLOG	0.0311	0.0066	0.0000
KALDIRAC	-0.2626	0.0245	0.0000
sabit	-0.3961	0.1243	0.0020
R2	0.2295		
F-Test	24.3100		0.0000
Pesaran 2004 Yatay Kesit Bağımlılık Testi	0.4100		0.6817
Gözlem sayısı		730	
N		73	
T		10	

Tablo 4:'de panel veri modeline ilişkin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır. Panel veri yapısında zaman boyutu, T, 10 olduğundan ve bu zaman boyutu panel birim sayısından, N, 73'den küçük olduğundan $N > T$ koşulu sağlanmaktadır. Bu durumda Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testi daha tutarlı sonuçlar verdiğiinden bu test tercih edilmiştir. Pesaran (2004) testi sonucunda katsayı 0.4100 olarak ve bu katsayıya ilişkin p-değeri 0.6817 olarak hesaplanmıştır. Sonuçta p değeri 0.1'den büyük olduğundan yatay kesit bağımlılığının olmadığı “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur” boş hipotezi %90 güven aralığında reddedilmeyerek modelde yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna varılmıştır.

Modelde yatay kesit bağımlılığının olmasından kaynaklı panel birim kök testleri arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birinci jenerasyon testlerinden Im vd. (2003) panel birim kök testi modeldeki bağımlı ve bağımsız değişkenlere sabitli ve sabitli-trendli modeller uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 5:'de belirtilmiştir.

Tablo 5: Model 1 - IPS Panel Birim Kök Testi

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	t istatistiği	p-değeri	t istatistiği	p-değeri
ROA	-8.92	0.00	-8.79	0.00
TOPVARLOG	5.17	1.00	-6.41	0.00
KALDIRAC	-2.69	0.00	-5.11	0.00

Tablo 5:'de çalışmada Model 1'de kullanılan bağımlı ve kontrol değişkenlere uygulanan Im vd. (2003) panel birim kök testi sonuçları sabitli model ile sabitli ve trendli model için gösterilmiştir. Buna göre;

ROA değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -8.92 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -8.79 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

TOPVARLOG değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 1 p-değeri ile 5.17 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -6.41 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

KALDIRAC değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -2.69 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -5.11 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, çalışmada kullanılan değişkenler arasında yer alan tüm değişkenler ise düzeyde durağan bulunmuştur. Dolayısıyla hiçbir serinin farkı

alınmadan SEM ve REM kurularak uygun model Hausman testi ile seçilmiştir. Hausman testi sonuçları Tablo 6:'da belirtilmiştir.

Tablo 6: Model 1 - Hausman Testi Sonucu

	Katsayılar			Standart Hatanın Karekökü
	Sabit	Rassal	Fark	
DENETCIDIGER	-0.01	0.00	-0.02	0.00
DENETCI4B	-0.02	-0.01	-0.02	0.00
DENETCIUDA	0.00	0.01	-0.01	0.00
TOPVARLOG	0.03	0.01	0.02	0.00
KALDIRAC	-0.26	-0.24	-0.02	0.02

Araştırmada kullanılan serilere ilişkin panel birim kök testleri yapıldıktan sonra model oluşturma aşamasında sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmak için Hausman testi kullanılmıştır. Bu amaçla “ H_0 : Birey etkileri rassaldır” ve “ H_a : Birey etkileri sabittir” hipotezleri test edilmiştir. Sonuç olarak, ilgili test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile 56.97 olarak hesaplandığından boş hipotez %99 güven düzeyinde reddedilmiştir. Dolayısıyla analizin devamında sabit etkiler modeli kullanılmıştır.

Çalışmada kurulan sabit etkili panel veri modeli sonuçları Tablo 7:'de belirtilmiştir.

Tablo 7: Model 1 - Panel Veri Modeli Sonuçları

ROA	Standart Model			Robust Standart Hatalar		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
DENETCIDIGER	-0.0142	0.0112	0.2050	-0.0142	0.0125	0.2620
DENETCI4B	-0.0238	0.0075	0.0020	-0.0238	0.0113	0.0390
DENETCIUDA	-0.0002	0.0086	0.9780	-0.0002	0.0091	0.9790
TOPVARLOG	0.0311	0.0066	0.0000	0.0311	0.0096	0.0020
KALDIRAC	-0.2626	0.0245	0.0000	-0.2626	0.0413	0.0000
sabit	-0.3961	0.1243	0.0020	-0.3961	0.1820	0.0330
R2	0.2295			0.5951		
F-Test	24.3100		0.0000	6.5400		0.0025
Wald Test	7951.4400		0.0000			
Wooldridge Test	0.1040		0.7483			
Pesaran 2004 Yatay Kesit Bağımlılık Testi	0.4100		0.6817			

Tablo 7:'de Model 1 için kurulan ilk panel veri modeli sonuçları ile düzeltilmiş model sonuçları yer almaktadır. Kurulan standart modele göre, TOPVARLOG değişkenine ilişkin katsayı yaklaşık 0 p-değeri ile 0.0311 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0'dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROA üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre TOPVARLOG değişkenindeki bir birimlik artışın ROA değişkenini 0.0311 birim artıracığı söylenebilir. KALDIRAC değişkenine ilişkin katsayı yaklaşık 0 p-değeri ile -0.2626 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0'dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROA üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Buna göre KALDIRAC değişkenindeki bir birimlik artışın ROA değişkenini 0.2626 birim azaltacağı söylenebilir.

DENETCIDIGER değişkenine ilişkin katsayı 0.2050 p-değeri ile -0.0142 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROA üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

DENETCI4B değişkenine ilişkin katsayı 0.0020 p-değeri ile -0.0238 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROA üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre DENETCI4B değişkenindeki bir birimlik artışın ROA değişkenini 0.0238 birim azaltacağı söylenebilir.

DENETCIUDA değişkenine ilişkin katsayı 0.9780 p-değeri ile -0.0002 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROA üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kurulan modele ilişkin belirlenme katsayısına bakıldığında bu değerin 0.2295 olarak hesaplandığı görülmektedir. Buna göre ROA değişkenindeki değişimlerin %22.95’inin açıklayıcı değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Kurulan modele ilişkin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık problemlerinin olup olmadığı sırasıyla Wald, Wooldridge ve Pesaran CD testleri ile test edilmiştir. Wald test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile 7951.4400 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde değişken varyans sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Değişen varyans yoktur” %99 güven aralığında reddedilmiştir.

Wooldridge test istatistiği 0.7483 p-değeri ile 0.1040 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde otokorelasyon sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Otokorelasyon yoktur” %90 güven aralığında reddedilmemiştir.

Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık Testi test istatistiği 0.6817 p-değeri ile 0.4100 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde yatay kesit bağımlılığı sorunun

olmadığı boş hipotez “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur” %90 güven aralığında reddedilmemiştir.

Sonuç olarak, kurulan ilk sabit etkili panel veri modelinde değişen varyans sorununun olduğu söylenebilir. Mevcut değişen varyans sorununun çözümü için robust standart hatalı model kullanılarak model yeniden tahmin edilmiştir.

Robust standart hatalı model sonuçlarına göre; düzeltilmiş modelde TOPVARLOG değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.0020 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROA üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre TOPVARLOG değişkenindeki bir birimlik artışın ROA’yı 0.0311 birim artıracığı söylenebilir. Düzeltilmiş modelde finansal kaldıraç (KALDIRAC) katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri yaklaşık 0 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek finansal kaldıraçın ROA üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre finansal kaldıraçta bir birimlik artışın ROA 0.2626 birim azaltacağı söylenebilir.

Düzeltilmiş modelde DENETCIDIGER değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.2620 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek, denetimi yerel denetim firmalarından birisinin yapmasının, ROA üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Düzeltilmiş modelde DENETCI4B değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.0390 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %95 güven aralığında reddedilerek denetimi 4 büyük denetim firmalarından birisinin yapmasının, ROA üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre denetimi 4 büyük denetim firmalarından birisinin yapmasının (DENETCI4B değişkenindeki bir birimlik artışın) ROA’yı 0.0238 birim azaltacağı söylenebilir. Düzeltilmiş modelde DENETCIUDA değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte

katsayının p-değeri 0.9790 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek, denetimi uluslararası bir denetim ağındaki olan denetim firmalarından birisinin yapması, ROA üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, Model 1’de denetim yaptırmanın şirketin finansal performans olarak ROA üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla 73 şirket için 2008-2017 dönemi için, denetimi 4 büyük denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken, denetimi uluslararası denetim ağındaki firmalarından biri yapmışsa ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken ve denetimi yerel denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişkenleri ile finansal kaldıraç ve toplam varlıkların aktif karlılık oranı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Panel veri analizi öncesi modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı araştırılmış ve buna paralel olarak panel birim kök testi uygulanmıştır. Panel birim kök testi sonuçlarına göre hiçbir değişkende birim kök bulunamamıştır.

Durağanlaştırılan değişkenlerle birlikte standart model oluşturulmuş ve standart modele ilişkin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık uygunluk testleri uygulanmıştır. Bu testlerin sonuçlarına göre modelde yalnızca değişen varyans sorunu bulunduğundan robust standart hatalı model kullanılarak sorunlar çözülmüştür.

Özetle, denetimin yerel denetim firmaları ve uluslararası denetim ağındaki denetim firmalarına yaptırılmış olmasının, şirketin ROA’sı üzerinde etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, denetimin 4 büyük denetim firmaları tarafından yaptırılması durumunda, ROA’nın ters yönde etkilendiği tespit edilmiştir.

Modelde kontrol değişkeni olarak yer alan toplam varlıkların ROA’yı aynı yönde etkilediği belirlenmiştir. Finansal kaldıraç ise ROA’yı ters yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Özkaynak Karlılık Oranı (ROE) İlişkin Model Bulguları

Model 2’de denetim yaptırmanın şirketin finansal performansı ölçütü olarak ROE üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla 2008-2017 dönemi ROE bağımlı

değişken ve Model 1'e benzer olarak denetimi 4 büyük denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken, denetimi uluslararası denetim ağındaki firmalarından biri yapmışsa ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken ve denetimi yerel denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişkenleri ile finansal kaldıraç ve toplam varlıklar, açıklayıcı değişken olmak üzere panel veri analizi yapılmıştır.

Öncelikle modelde yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığı Pesaran (2004) testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 8:'de belirtilmiştir.

Tablo 8: Model 2 – Yatay Kesit Bağımlılık Testi

ROE	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
DENETCIDIGER	0.2058	0.1690	0.2240
DENETCI4B	-0.0002	0.1132	0.9990
DENETCIUDA	0.0776	0.1297	0.5500
TOPVARLOG	0.0499	0.0995	0.6170
KALDIRAC	-1.0273	0.3707	0.0060
sabit	-0.3619	1.8821	0.8480
R2	0.0167		
F-Test	2.1700		0.0555
Pesaran 2004 Yatay Kesit Bağımlılık Testi	1.8310		0.0671
Gözlem sayısı		730	
N		73	
T		10	

Tablo 8:'de panel veri modeline ilişkin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır. Panel veri yapısında zaman boyutu, T, 10 olduğundan ve bu zaman boyutu panel birim sayısından, N, 73'den küçük olduğundan $N > T$ koşulu sağlanmaktadır. Bu

durumda Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testi daha tutarlı sonuçlar verdiği için bu test tercih edilmiştir. Pesaran (2004) testi sonucunda katsayı 1.8310 olarak ve bu katsayıya ilişkin p-değeri 0.0671 olarak hesaplanmıştır. Sonuçta p değeri 0.1’den küçük olduğundan yatay kesit bağımlılığının olmadığı “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur” boş hipotezi %90 güven aralığında reddedilerek modelde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna varılmıştır.

Modelde yatay kesit bağımlılığının olmasından kaynaklı panel birim kök testleri arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci jenerasyon testlerinden Pesaran (2007) panel birim kök testi modeldeki bağımlı ve bağımsız değişkenlere sabitli ve sabitli-trendli modeller uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 9:’da belirtilmiştir.

Tablo 9: Model 2 – Pesaran 2007 Panel Birim Kök Testi

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	t istatistiği	p-değeri	t istatistiği	p-değeri
ROE	-2.28	0.00	-2.76	0.00
TOPVARLOG	-2.34	0.00	-2.22	0.55
KALDIRAC	-2.11	0.00	-1.70	1.00

Tablo 9:’da çalışmada Model 2’de kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere uygulanan Pesaran (2007) panel birim kök testi sonuçları sabitli model ile sabitli ve trendli model için gösterilmiştir. Buna göre ROE değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -2.28 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -2.76 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

TOPVARLOG değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -2.34 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise için test istatistiği 0.55 p-değeri ile -2.22 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır”

%99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

KALDIRAC değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -2.11 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise için test istatistiği yaklaşık 1 p-değeri ile -1.70 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, çalışmada kullanılan değişkenler arasında yer alan tüm değişkenler ise düzeyde durağan bulunmuştur. Dolayısıyla hiçbir serinin farkı alınmadan SEM ve REM kurularak uygun model Hausman testi ile seçilmiştir. Hausman testi sonuçları Tablo 10:’da belirtilmiştir.

Tablo 10: Model 2 – Hausman Testi Sonucu

	Katsayılar			Standart Hatanın Karekökü
	Sabit	Rassal	Fark	
DENETCIDIGER	0.21	0.09	0.12	0.11
DENETCI4B	0.00	0.14	-0.14	0.08
DENETCIUDA	0.08	0.15	-0.07	0.08
TOPVARLOG	0.05	-0.06	0.11	0.09
KALDIRAC	-1.03	-0.61	-0.42	0.34

Araştırmada kullanılan serilere ilişkin panel birim kök testleri yapıldıktan sonra model oluşturma aşamasında sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmak için Hausman testi kullanılmıştır. Bu amaçla “ H_0 : Birey etkileri rassaldır” ve “ H_a : Birey etkileri sabittir” hipotezleri test edilmiştir. Sonuç olarak ilgili test istatistiği yaklaşık 0.01 p-değeri ile 15.06 olarak hesaplandığından boş hipotez %99 güven düzeyinde reddedilmiştir. Dolayısıyla analizin devamında sabit etkiler modeli kullanılmıştır.

Araştırmada kurulan sabit etkili panel veri modeli sonuçları Tablo 11:’de belirtilmiştir.

Tablo 11: Model 2 – Panel Veri Modeli Sonuçları

ROE	Standart Model			Driscoll Kraay Standart Hatalı		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
DENETCIDIGER	0.2058	0.1690	0.2240	0.2058	0.1465	0.1930
DENETCI4B	-0.0002	0.1132	0.9990	-0.0002	0.0367	0.9960
DENETCIUDA	0.0776	0.1297	0.5500	0.0776	0.0422	0.0990
TOPVARLOG	0.0499	0.0995	0.6170	0.0499	0.0498	0.3430
KALDIRAC	-1.0273	0.3707	0.0060	-1.0273	0.5262	0.0830
sabit	-0.3619	1.8821	0.8480	-0.3619	0.9585	0.7150
R2	0.0167			0.0167		
F-Test	2.1700		0.0555	23.8100		0.0001
Wald Test	3100000		0.0000			
Wooldridge Test	0.1040		0.7483			
Pesaran 2004 Yatay Kesit Bağımlılık	1.8310		0.0671			

Tablo 11:'de Model 2 için kurulan ilk panel veri modeli sonuçları ile düzeltilmiş model sonuçları yer almaktadır.

DENETCIDIGER değişkenine ilişkin katsayı 0.2240 p-değeri ile 0.2058 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0'dır”. %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. DENETCI4B değişkenine ilişkin katsayı 0.9990 p-değeri ile -0.0002 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0'dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. DENETCIUDA değişkenine ilişkin katsayı 0.5500 p-değeri ile 0.0776 olarak tahmin edilmiştir. Buna

göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kurulan Negative modele göre TOPVARLOG değişkenine ilişkin katsayı 0.6170 p-değeri ile 0.0499 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır”. %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. KALDIRAC değişkenine ilişkin katsayı 0.0060 p-değeri ile -1.0273 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROE üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre finansal kaldıraçta bir birimlik artışın ROE değişkenini 1.0273 birim azaltacağı söylenebilir.

Kurulan modele ilişkin belirlenme katsayısına bakıldığında bu değerin 0.0167 olarak hesaplandığı görülmektedir. Buna göre ROE değişkenindeki değişimlerin %1.67’sinin açıklayıcı değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Kurulan modele ilişkin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık problemlerinin olup olmadığı sırasıyla Wald, Wooldridge ve Pesaran CD testleri ile test edilmiştir. Wald test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile 3100000 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde değişken varyans sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Değişen varyans yoktur” %99 güven aralığında reddedilmiştir.

Wooldridge test istatistiği 0.7483 p-değeri ile 0.1040 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde otokorelasyon sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Otokorelasyon yoktur” %90 güven aralığında reddedilmemiştir.

Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık Testi test istatistiği 0.0671 p-değeri ile 1.8310 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde yatay kesit bağımlılığı sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur” %90 güven aralığında reddedilmiştir.

Sonuç olarak, kurulan ilk sabit etkili panel veri modelinde değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorununun olduğu söylenebilir. Mevcut değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorununun çözümü için Driscoll Kraay negative hatalı model kullanılarak model yeniden tahmin edilmiştir.

Düzeltilmiş modelde DENETCIDIGER değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.1930 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek, denetimin yerel denetim firmaları tarafından yapılmasının ROE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Düzeltilmiş modelde DENETCI4B değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.9960 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek, denetimin 4 büyük denetim firmaları tarafından yapılmasının ROE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Düzeltilmiş modelde DENETCIUDA değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.0990 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilerek, denetimin uluslararası denetim ağındaki denetim firmaları tarafından yapılmasının ROE üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre denetimin uluslararası denetim ağındaki denetim firmaları tarafından yapılmasının (değişkenindeki bir birimlik artışın) ROE’yi 0.0776 birim artıracığı söylenebilir.

Driscoll Kraay negative hatalı model sonuçlarına göre düzeltilmiş modelde TOPVARLOG değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.3430 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek şirket büyüklüğünün ROE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Düzeltilmiş modelde KALDIRAC değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.0830 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROE üzerinde anlamlı ve ters yönde bir etkisinin

olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre finansal kaldıraçtaki bir birimlik artışın ROE değişkenini 1.0273 birim azaltacağı söylenebilir.

Sonuç olarak, Model 2’de denetim yaptırmanın şirketin finansal performansı ölçütü olarak ROE üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla gelişmiş 73 şirket için 2008-2017 dönemi denetimi 4 büyük denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken, denetimi uluslararası denetim ağındaki firmalarından biri yapmışsa ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken ve denetimi yerel denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişkenleri ile finansal kaldıraç ve toplam varlıklar, aktif karlılık oranı üzerindeki etkisine bakılmıştır. Panel veri analizi öncesi modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı araştırılmış ve buna negative olarak panel birim kök testi uygulanmıştır. Panel birim kök testi sonuçlarına göre hiçbir değişkende birim kök bulunamamıştır.

Durağanlaştırılan değişkenlerle birlikte negatif model oluşturulmuş ve negatif modele ilişkin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık uygunluk testleri uygulanmıştır. Bu testlerin sonuçlarına göre modelde değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorunu bulunduğundan Driscoll Kraay negative hatalı model kullanılarak sorunlar çözülmüştür.

Kısaca, denetimin yerel denetim firmaları ve 4 büyük denetim firmalarına yaptırılmış olmasının, şirketin ROE’si üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, denetimin uluslararası denetim ağındaki denetim firmalarına yaptırılmasının, ROE’yi düşük düzeyde de olsa aynı yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Modelde kontrol değişken olarak yer alan şirket büyüklüğü ROE’si üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Finansal kaldıraç ise ROE’yi ters yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Satış Karlılık Oranına (ROS) İlişkin Model Bulguları

Model 3’de denetim yaptırmanın şirketlerin finansal performans ölçütü olarak ROS üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla 2008-2017 dönemi satış karlılık oranı bağımlı değişken ve Model 1-2’ye benzer olarak finansal kaldıraç, toplam varlıklar, denetimi 4 büyük denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla

değişken, denetimi uluslararası denetim ağındaki firmalarından biri yapmışsa ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken ve denetimi yerel denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişkenleri açıklayıcı değişken olmak üzere panel veri analizi yapılmıştır.

Öncelikle modelde yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığı Pesaran (2004) testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 12:'de belirtilmiştir.

Tablo 12: Model 3 - Yatay Kesit Bağımlılık Testi

ROS	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
DENETCIDIGER	-0.0213	0.0135	0.1170
DENETCI4B	-0.0223	0.0091	0.0140
DENETCIUDA	-0.0029	0.0104	0.7770
TOPVARLOG	0.0388	0.0080	0.0000
KALDIRAC	-0.1908	0.0297	0.0000
sabit	-0.5902	0.1508	0.0000
R ²	0.2338		
F-Test	10.1100		0.0000
Pesaran 2004 Yatay Kesit Bağımlılık Testi	2.0460		0.0407
Gözlem sayısı		730	
N		73	
T		10	

Tablo 8:'de panel veri modeline ilişkin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır. Panel veri yapısında zaman boyutu, T, 10 olduğundan ve bu zaman boyutu panel birim sayısından, N, 73'den küçük olduğundan $N > T$ koşulu sağlanmaktadır. Bu durumda Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testi daha tutarlı sonuçlar verdiğiinden bu test tercih edilmiştir. Pesaran (2004) testi sonucunda katsayı 2.0460 olarak ve bu

katsayıya ilişkin p-değeri 0.0407 olarak hesaplanmıştır. Sonuçta p değeri 0.05'den küçük olduğundan yatay kesit bağımlılığının olmadığı “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur” boş hipotezi %95 güven aralığında reddedilerek modelde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna varılmıştır.

Modelde yatay kesit bağımlılığının olmasından kaynaklı panel birim kök testleri arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci jenerasyon testlerinden Pesaran (2007) panel birim kök testi modeldeki bağımlı ve bağımsız değişkenlere sabitli ve sabitli-trendli modeller uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 13:'de belirtilmiştir.

Tablo 13: Model 3 - Pesaran 2007 Panel Birim Kök Testi

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	t istatistiği	p-değeri	t istatistiği	p-değeri
ROS	-2.03	0.02	-2.36	0.25
TOPVARLOG	-2.34	0.00	-2.22	0.55
KALDIRAC	-2.11	0.00	-1.70	1.00

Tablo 13:'de çalışmada Model 3'de kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere uygulanan Pesaran 2007 panel birim kök testi sonuçları sabitli model ile sabitli ve trendli model için gösterilmiştir. Buna göre ROS değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği 0.02 p-değeri ile -2.03 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise için test istatistiği 0.25 p-değeri ile -2.36 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %95 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

TOPVARLOG değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -2.34 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise için test istatistiği 0.55 p-değeri ile -2.22 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

KALDIRAC değişkenine ilişkin uygulanan panel birim kök testinde sabitli model için test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile -2.11 olarak hesaplanmıştır. Sabit ve trendli model için ise için test istatistiği yaklaşık 1 p-değeri ile -1.70 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak, değişkenin birim köke sahip olduğu boş hipotez “ H_0 : Birim kök vardır” %99 güven aralığında reddedilerek bu değişkenin birim kök içermediği, serinin düzeyde durağan, $I(0)$ olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, çalışmada kullanılan değişkenler arasında yer alan tüm değişkenler ise düzeyde durağan bulunmuştur. Dolayısıyla hiçbir serinin farkı alınmadan SEM ve REM kurularak uygun model Hausman testi ile seçilmiştir. Hausman testi sonuçları Tablo 14’de belirtilmiştir.

Tablo 14: Model 3 - Hausman Testi Sonucu

	Katsayılar		Standart Hatanın Fark	Standart Hatanın Karekökü
	Sabit	Rassal		
DENETCIDIGER	-0.02	-0.01	-0.01	0.01
DENETCI4B	-0.02	-0.01	-0.01	0.00
DENETCIUDA	0.00	0.00	-0.01	0.00
TOPVARLOG	0.04	0.03	0.01	0.01
KALDIRAC	-0.19	-0.21	0.02	0.02

Çalışmada kullanılan serilere ilişkin panel birim kök testleri yapıldıktan sonra model oluşturma aşamasında sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmak için Hausman testi kullanılmıştır. Bu amaçla “ H_0 : Birey etkileri rassaldır” ve “ H_a : Birey etkileri sabittir” hipotezleri test edilmiştir. Sonuç olarak ilgili test istatistiği 0.02 p-değeri ile 13.02 olarak hesaplandığından boş hipotez %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Dolayısıyla analizin devamında sabit etkiler modeli kullanılmıştır.

Çalışmada kurulan sabit etkili panel veri modeli sonuçları Tablo 15:’de belirtilmiştir.

Tablo 15: Model 3 - Panel Veri Modeli Sonuçları

ROS	Standart Model			Driscoll Kraay Standart Hatalı		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
DENETCIDIGER	-0.0213	0.0135	0.1170	-0.0213	0.0038	0.0000
DENETCI4B	-0.0223	0.0091	0.0140	-0.0223	0.0044	0.0010
DENETCIUDA	-0.0029	0.0104	0.7770	-0.0029	0.0073	0.6950
TOPVARLOG	0.0388	0.0080	0.0000	0.0388	0.0054	0.0000
KALDIRAC	-0.1908	0.0297	0.0000	-0.1908	0.0341	0.0000
sabit	-0.5902	0.1508	0.0000	-0.5902	0.0908	0.0000
R2	0.2338			0.2338		
F-Test	10.1100		0.0000	44.8500		0.0000
Wald Test	47667.4200		0.0000			
Wooldridge Test	0.1040		0.7483			
Pesaran 2004 Yatay Kesit Bağımlılık Testi	2.0460		0.0407			

Tablo 15:'de Model 3 için kurulan ilk panel veri modeli sonuçları ile düzeltilmiş model sonuçları yer almaktadır. Kurulan standart modele göre TOPVARLOG değişkenine ilişkin katsayı yaklaşık 0 p-değeri ile 0.0388 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “H₀: Değişken katsayısı 0'dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre TOPVARLOG değişkenindeki bir birimlik artışın ROS değişkenini 0.0388 birim artıracığı söylenebilir.

KALDIRAC değişkenine ilişkin katsayı yaklaşık 0 p-değeri ile -0.1908 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre KALDIRAC değişkenindeki bir birimlik artışın ROS değişkenini 0.1908 birim azaltacağı söylenebilir.

DENETCIDIGER değişkenine ilişkin katsayı 0.1170 p-değeri ile -0.0213 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

DENETCI4B değişkenine ilişkin katsayı 0.0140 p-değeri ile -0.0223 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %95 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre DENETCI4B değişkenindeki bir birimlik artışın ROS değişkenini 0.0223 birim azaltacağı söylenebilir.

DENETCIUDA değişkenine ilişkin katsayı 0.7770 p-değeri ile -0.0029 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kurulan modele ilişkin belirlenme katsayısına bakıldığında bu değerin 0.2338 olarak hesaplandığı görülmektedir. Buna göre ROS değişkenindeki değişimlerin %23.38’inin açıklayıcı değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Kurulan modele ilişkin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık problemlerinin olup olmadığı sırasıyla Wald, Wooldridge ve Pesaran CD testleri ile test edilmiştir. Wald test istatistiği yaklaşık 0 p-değeri ile 47667.4200 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde değişken varyans sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Değişen varyans yoktur” %99 güven aralığında reddedilmiştir.

Wooldridge test istatistiği 0.7483 p-değeri ile 0.1040 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde otokorelasyon sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Otokorelasyon yoktur” %90 güven aralığında reddedilmemiştir.

Pesaran 2004 Yatay Kesit Bağımlılık Testi test istatistiği 0.0407 p-değeri ile 2.0460 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelde yatay kesit bağımlılığı sorunun olmadığı boş hipotez “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur” %95 güven aralığında reddedilmiştir.

Sonuç olarak, kurulan ilk sabit etkili panel veri modelinde değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorununun olduğu söylenebilir. Mevcut değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorununun çözümü için Driscoll Kraay standart hatalı model kullanılarak model yeniden tahmin edilmiştir.

Düzeltilmiş modelde DENETCIDIGER değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri yaklaşık 0 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre denetimin yerel denetim firmaları tarafından yapılmasının (değişkenindeki bir birimlik artışın) ROS’u 0.0213 birim azaltacağı söylenebilir. Düzeltilmiş modelde DENETCI4B değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.0010 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre denetimin 4 büyük denetim firmaları tarafından yapılmasının (değişkenindeki bir birimlik artışın) ROS’u 0.0223 birim azaltacağı söylenebilir. Düzeltilmiş modelde DENETCIUDA değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri 0.6950 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %90 güven aralığında reddedilmeyerek denetimin uluslararası denetim ağındaki firmalar tarafından yapılmasının ROS üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Driscoll Kraay standart hatalı model sonuçlarına göre Düzeltilmiş modelde TOPVARLOG değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri yaklaşık 0 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Buna göre TOPVARLOG değişkenindeki bir birimlik artışın ROS değişkenini 0.0388 birim artıracığı söylenebilir. Düzeltilmiş modelde KALDIRAC değişkeninin katsayısı değişmemekle birlikte katsayının p-değeri yaklaşık 0 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenin istatistiksel olarak anlamsız olduğu boş hipotezi “ H_0 : Değişken katsayısı 0’dır” %99 güven aralığında reddedilerek değişkenin ROS üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre finansal kaldıraçtaki bir birimlik artışın ROS değişkenini 0.1908 birim azaltacağı söylenebilir.

Sonuç olarak, Model 3’de denetim yaptırmanın şirketlerin finansal performans ölçütü olarak ROS üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla gelişmiş 73 şirket için 2008-2017 dönemi denetimi 4 büyük denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken, denetimi uluslararası denetim ağındaki firmalarından biri yapmışsa ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken ve denetimi yerel denetim firmalarından biri yapmış ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişkenleri ile finansal kaldıraç ve toplam varlıkların ROS üzerindeki etkisine bakılmıştır. Panel veri analizi öncesi modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı araştırılmış ve buna paralel olarak panel birim kök testi uygulanmıştır. Panel birim kök testi sonuçlarına göre hiçbir değişkende birim kök bulunamamıştır.

Durağanlaştırılan değişkenlerle birlikte standart model oluşturulmuş ve standart modele ilişkin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık uygunluk testleri uygulanmıştır. Bu testlerin sonuçlarına göre modelde değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık sorunu bulunduğundan Driscoll Kraay standart hatalı model kullanılarak sorunlar çözülmüştür.

Özetle, denetimin yerel denetim firmaları ve 4 büyük denetim firmalarına yaptırılmış olmasının, ROS üzerinde anlamlı ve ters yönde bir etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, denetimin uluslararası denetim ağındaki denetim firmalarına yaptırılmasının, ROS üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Modelde kontrol değişken olarak yer alan şirket büyüklüğü ROS üzerinde anlamlı ve aynı yönde bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Finansal kaldıraç ise, ROS üzerinde anlamlı ve ters yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Panel veri analizi sonuçları incelendiğinde, öncelikle kontrol değişkenler olarak TOPVARLOG değişkeninin yani toplam varlık büyüklüğünün ROE hariç diğer finansal performans göstergeleri olan ROA ve ROS üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. KALDIRAC değişkeninin yani finansal kaldıracın ise tüm finansal göstergelerle istatistiksel olarak anlamlı ve ters yönde bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın temel amacı olan, denetim yaptırmanın finansal performans arasındaki etkileşimin olup olmadığı incelendiğinde, denetimin sadece uluslararası denetim ağındaki denetim firmaları tarafından yaptırılmış olmasının ROE'yi yani özkaynak karlılığını aynı yönde etkilediği belirlenmiştir. Denetimin 4 büyük denetim firmaları tarafından yaptırılmasının finansal performans göstergelerinden biri olan ROE ile etkileşimin anlamsız olduğu, ROA ve ROS üzerinde ise ters yönde bir etkileşimin olduğu belirlenmiştir.

3.2.3. Nitel Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma, nicel araştırma yönteminden farklı olarak düzenli bir şekilde farklı sosyal ortamları ve bu ortamları oluşturan grupları ya da bireyleri ele alarak cevap aramaktadır. Ayrıca, nitel araştırma yönteminde olaylar arası örüntüler aranır, ancak olaylar ortalama indirimden memnundur. Araştırmacıların gözlemlediği veya konuştuğu insanlar hakkında ya da kişisel izleri (mektuplar, fotoğraflar, gazete abonelikleri ve günlükler gibi) tarafından temsil edilen insanlar hakkında nicelleştirilemeyecek bilgiye erişme amacı sağladığı belirtilmektedir (Berg ve Lune, 2019; Çev. Koçyiğit, 2019).

Denetimin şirket başarısı üzerindeki etkilerinin incelendiği araştırmanın bu aşaması, nitel araştırma yöntemine göre desenlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik desen temel alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Denetimin şirket üzerinde hangi alanlarında, nasıl bir etki yarattığı, şirketlerin mali işler bölümündeki yöneticilerin bakış açısından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda görüşme ve doküman incelemesi tekniklerinden faydalanılmıştır. Araştırmanın genel çerçevesi Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16: Araştırma Yöntemine Genel Bir Bakış

Araştırma Süreci	
Araştırma Deseni	Fenomenolojik desen
Araştırmanın Evreni	Türkiye genelinde 2017 yılı itibari denetlenen 4588 KAYİK olmayan şirket
Araştırmanın Örneklemi	4588 KAYİK olmayan şirket arasından 20 şirket
Araştırmanın Analiz Birimi	Şirketlerin mali işler bölümünde yer alan yöneticiler
Veri Toplama Yöntemi	Görüşme, doküman incelemesi
Veri Toplama Aracı	Yarı Yapılandırılmış görüşme formu
Veri Analizi	İçerik analizi ve betimsel analiz

3.2.3.1. Katılımcı Seçimi

Katılımcılar, araştırmanın ilk aşamasındaki analizin evreni olan 4588 KAYİK olmayan şirket arasından seçilen, 20 şirketin mali işler bölümünde görev yapan 23⁵ yöneticilerden oluşmaktadır. Şirketler Bursa, İstanbul, Gaziantep, Eskişehir, Antalya, Osmaniye ve Karaman şehirlerinde faaliyet göstermektedir.

Şirketlerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemleri kapsamında maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Şirketlerde maksimum çeşitlilik sağlayabilmek için şirketlerin yönetim yapısı, denetim firması türü, faaliyet gösterdiği sektör ve faaliyet gösterdiği şehirler açısından çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Glasser ve Strauss'un (1967) iddia ettiği, araştırmanın sorusunun yanıtı

⁵ Farklı bakış açıları da değerlendirmeye almak için uygun olan 3 şirkette 2 ayrı mali işler yöneticisi ile görüşüldüğü için katılımcı sayısı 23'e ulaşmıştır.

olabilecek kavramların ve süreçlerin tekrar etmeye başladığı seviyeye (doyum noktası) kadar veri toplanmanın sürdürülmesini temel alan bir örnekleme yaklaşımı benimsenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:125). Dolayısıyla 23 katılımcı sayısının uygun olduğuna karar verilmiştir. Katılımcıların ve denetim firmasının demografik bilgileri Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17: Katılımcıların ve Denetim Firmasının Demografik Bilgileri

Katılımcının Pozisyonu	
Muhasebe Müdürü	12
Bütçe ve Raporlama Müdürü	3
CFO ⁶	3
Muhasebe ve Konsolidasyon Müdürü	1
Mali Kontrol Müdürü	1
Mali Kontrol Grup Başkan Yardımcısı	1
Bütçe Kontrol Uzmanı	1
Grup İç Denetim Direktörü	1
	23
Şirket Yönetim Yapısı	
Yönetici Ortak Şirket	4
Yarı Kurumsal Şirket	12
Kurumsal Şirket	4
	20
Şirket Sektör Türü	
Metal	8
Tekstil	6
Plastik	2
Gıda	2
Kimya	2
	20
Denetçi Türü	
4 büyük denetim firmaları	9
Diğer uluslararası denetim ağındaki denetim firmaları	9
Yerel denetim firmaları	2
	20

⁶ CFO (Chief Financial Officer) : Türkçe “Mali İşler Başkanı” olarak çevrilmiş ve şu şekilde tanımlanmıştır: “Kurumda Finans Fonksiyonunu en üst düzeyde temsil eden ve tüm finans organizasyonu ve süreçlerinden sorumlu olan yönetici” (CFO Serisi, 2010).

Şirketlerin çoğu, yoğun ihracat işlemlerine sahip olan, daha çok İstanbul ve Bursa gibi Türkiye'nin yoğun sanayi şehirlerinde faaliyet gösteren şirketlerden oluşmaktadır. Şirketlerden biri hariç 19 şirketin Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) ile gelişmiş muhasebe sistemi bulunmaktadır. Katılımcılardan 6'sının geçmişte, 4 büyük denetim firmasında çalışmış olması, soruları aynı zamanda denetçi bakış açısıyla değerlendirdikleri için araştırmaya ayrıca bir katkı sağlamıştır.

3.2.3.2. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Görüşme, odak grup görüşmesi ve gözlem Nitel araştırmada en çok kullanılan veri toplama yöntemleridir. Bunlara ek olarak “*çeşitli türdeki dokümanlar da (belgeler, yazışmalar, fotoğraflar gibi), nitel araştırmada kullanılan verilere temel oluşturabilmektedir*” (Yıldırım ve Şimşek, 2016:85-86). Doküman incelemesi ise araştırılması amaçlanan olgu ve olaylar ile ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:189).

Araştırmanın bu kısmında veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Bu teknik, araştırmacının hazırladığı sorular üzerinde yanıtlayıcının kısmen düzeltme, düzenleme hakkı vermekte, sorgulayanın ve yanıtlayanın bazı soruları beraber yeniden düzenleyebilme olanağını sunmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2013:185). Görüşme formunun oluşturulmasında araştırmada yanıt aranan sorular doğrultusunda açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Hazırlanan soruların araştırma amacına uygunluğunun belirlenebilmesi, kapsam geçerliliğinin sağlanabilmesi için iki alan uzmanına danışılmıştır. Uzman görüşleri de alındıktan sonra yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak iki şirketle pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen pilot uygulama ile soruların doğru anlaşılıp anlaşılmadığı ve sorularda kullanılan ifadelerin katılımcılara uygun olup olmadığı test edilmiştir. Verilen tüm dönütler rehberliğinde yarı yapılandırılmış görüşme formu Tablo 18’de gösterildiği gibi son halini almıştır.

Görüşmeye başlamadan önce her bir katılımcı, araştırmanın amacı ile ilgili bilgilendirilmiş, araştırmaya katılımcıların gönüllülük temeline dayalı olarak yürütüleceği belirtilmiş ve araştırmada kesinlikle şirket ve katılımcı isimlerine yer verilmeyeceği ve araştırmada kendilerine şirket ve katılımcının kimliğini ortaya çıkarmayacak takma bir isim verileceği bildirilmiştir. Böylece araştırmanın gizliliği ve

güvenliği hususunda araştırmaya dahil edilen katılımcılara güven sağlanmıştır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından bizzat yapılmış ve Ekim/2019 ile Nisan/2020 arasında yaklaşık 7 aylık sürede tamamlanmıştır. Görüşmelerin ortalama süresi 30 dakika ile 90 dakika arasında değişiklik göstermiştir.

Araştırmada görüşmelere başlamadan önce, şirketlere ulaşmak için doküman incelemesi kapsamında şirketlerin web sayfasındaki bilgi toplumu hizmetleri bölümündeki veriler, yıllar itibari ile şirketlerin ticaret sicil gazetelerindeki genel kurul kayıtları ve LinkedIn sosyal medya uygulamasındaki şirket ve çalışanların verileri toplanmıştır. Hedeflenen şirketlerle görüşme yapmaya uygun mali işler yöneticilerin kimler olduğu ve mesleki deneyimleri, şirketlerin LinkedIn profesyonel iş ağındaki verilerden sağlanmıştır. Bu kapsamda 40 şirket ile görüşülebileceği tespit edilmiştir. Ancak mali işler yöneticilerinden 8 kişi, şirketin mülakatlara veya diğer akademik çalışmalara katılmamaları konusunda genel bir politikası olduğu iddiası ile görüşmeyi reddetmiştir. Diğer 12 kişi ise iş yoğunluğu nedeni ile görüşmeyi kabul etmemiştir. Sonuç olarak araştırmanın örneklemi 20 şirket oluşturmaktadır.

Araştırmanın gizliliği ve güvenliği husunda araştırmaya dahil edilen katılımcılara güven oluşturulmasına rağmen araştırmanın veri toplama aşamasında katılımcıların, ilk birkaç görüşmede ses kaydının alınmasında tedirgin ve isteksiz olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sonraki görüşmelerimizde, katılımcıların soruları rahat ve sohbet ortamında cevaplayabilmelerini sağlamak amacıyla ses kaydı yapılmaktan vazgeçilmiştir. Görüşmelerin tamamı herhangi bir ses kaydı olmadan araştırmacı tarafından not edilmiştir. 13 kişi ile görüşme yüz yüze, 10 kişi ile de COVID-19 nedeni ile telefonla görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme verileri ve doküman incelemesinde elde edilen veriler birleştirilerek analiz için hazırlık yapılmıştır.

Böylece bağımsız denetimin şirket başarısı üzerindeki etkileri, mali işler bölümündeki yöneticilerin bakış açısından sorgulanabilmektedir. Araştırmanın aşamaları Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18: Araştırmanın Aşamaları

Araştırmanın Aşamaları	Veri Toplama Yöntemi	Odak	Cevap Aranılan Sorular
1.Aşama	Doküman İncelemesi	Şirketlerin genel kurul toplantı tutanaklarının incelenmesi.	Şirketler yıllar itibari ile hangi yasal bağımsız denetim firmalarıyla çalışmışlardır?
2.Aşama	Doküman İncelemesi	Şirketlerin LinkedIn kurumsal şirket sayfasının incelenmesi	Mali işler departmanındaki çalışan yöneticilerin isimleri nedir?
3.Aşama	Görüşme	Şirketin mali işler bölümündeki aktörler ile yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden görüşmelerin yapılması	Denetim yapıldıktan sonra şirketinizde ne tür değişiklikler gözlemlediniz. Hangi alanlarda daha belirgin değişiklikler oldu ? • Pazar payı, müşteri memnuniyeti ve müşteri portföyündeki değişiklikler • Üretim verimliliğindeki değişiklikler (makine arızaları, üretim süreleri..) • İş gören devir hızındaki değişiklikler • Çalışanlar üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler • İnovasyon/Ar-Ge değişiklikler • Diğer İş süreçleri ve iç kontrol düzeyindeki değişiklikler ve yenilikler • Fon sağlama maliyetlerindeki değişiklikler • Şirket politikaları ile stratejilerindeki değişiklikler ve yenilikler • Yönetim süreçlerindeki iyileşmeler Denetim firması iş risklerinizi nasıl gözlemledi ? Denetimin paydaşlara fayda sağladığını düşünüyor musunuz ? • Denetim raporunu web sayfasından paylaşıyor musunuz ? Paylaşmıyorsanız nedeni nedir? • En çok hangi paydaş grubundan ne tür geri dönütler aldınız ? Denetim zorunlu olmasa yine de yaptırır mısınız?

Görüşme formundaki ilk soru, denetimin şirkete nasıl bir katkı ya da değer oluşturduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Diğer soruların amacı ise denetimin katkısını ya da değerini farklı açılardan ortaya koymaktır. Katılımcıların diğer bazı görüşme sorularına verdikleri yanıtlar da denetimin katkısı ya da değeri ile ilgili olduğu için analize dahil edilmiştir.

3.2.3.3. Verilerin Analizi ve Geçerlik-Güvenirlik

Veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Veriler araştırma sorularının amaç doğrultusunda tasarlanan temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar esas alınarak da sunulabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:239). Denetimin şirket üzerinde oluşturduğu katkı ya da değer temelinde alanyazına dayalı olarak önceden belirlenen ana tema ve alt temalar elde edilen bulgular doğrultusunda değiştirilmiştir. Denetim yaptırmanın şirkette yarattığı değişiklikler katılımcıların bakış açısından sorgulanarak tespit edilen kodlar, ilgili alt tema ve ana tema altında gösterilmiştir. Katılımcıların doğrudan alıntılarına yer verilerek katılımcı görüşlerinin birebir aktarılmasına olanak verilmiştir.

Nitel araştırmaların iç geçerliğini sağlamak için, *“uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, çeşitleme, uzman incelemesi ve katılımcı teyidi”* yöntemleri kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:277). Araştırmada, görüşmelerden önce ve sonra uzman görüşüne başvurma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılarında araştırma sorularını bütün boyutlarıyla ele alabilmeleri için derinlik odaklı veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada yer alan şirketler farklı şehir ve sektörlerden seçilerek diğer iç geçerlik sağlama yöntemlerinden biri olan çeşitleme veri toplama yöntemi de kullanılmıştır. Toplanan verilerin ilgili alanyazınla tutarlığı devamlı kontrol edilerek, verilerin inandırıcılığı temin edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bulguların birebir alıntılarla desteklenmesiyle araştırmacı yanlılığının düşürülmesi, veri inandırıcılığının artırılması hedeflenmiştir. Diğer taraftan, temalar altında oluşturulan kodlar farklı bir alan uzmanı tarafından incelenmesine olanak sağlanmıştır. Böylece değerlendiriciler arasında kabul edilebilir bir uyumun olmasına dikkat edilmiştir.

3.2.3.4.Araştırmanın Zorlayıcı Etkenleri

Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde inandırıcılığı temin etmek için görüşmelerin birden fazla araştırmacının katılımı ile gerçekleştirilmesinin daha sağlıklı olacağına ilişkin alanyazınında bazı öneriler bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Böylece bir araştırmacının kaçırdığı bir hususu diğer araştırmacının yakalaması ve dolayısıyla veri kaybının önüne geçilmesi mümkün olabilmektedir. Ancak bu araştırmada araştırmacı görüşmeleri, pilot görüşmeler dışında tek başına yürütmek zorunda kalmıştır.

3.2.3.5.Bulgular

Tablo 19’da araştırma kapsamındaki şirketlerle yapılan görüşmelerin özeti sunulmuştur.

Tablo 19: Şirketlerle Yapılan Görüşmelerin Özeti

Şirket	Zorunlu Denetim Öncesi Denetim Var mı?	İç Kontrol/İç Denetim Var mı?	Denetim Sonrası Şirket Üzerindeki En Belirgin Değişiklikler Nelerdir?	F.Tablo TMS/IFRS Çevirimini Kim Yapıyor ?	Zorunlu Olmasa İsteğe Bağlı Denetim Yaptırır mı?
Ş1	Hayır	Evet	TMS/IFRS alt yapısının oluşturulmasına katkısı Muhasebe yazılımının entegre edilmesine katkısı Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi	Kısmen Şirket	Evet
Ş2	Hayır	Hayır	Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi Muhasebe işlemlerinde hata yapma olasılığını azaltması	Denetçi	Hayır
Ş3	Hayır	Hayır	Muhasebe işlemlerinde hata yapma olasılığını azaltması Yurt dışından kredi kullanımına olan katkısı	Denetçi	Evet
Ş4	Evet	Evet	Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi İç kontrol süreçlerini iyileştirmesi	Denetçi	Evet
Ş5	Evet	Evet	İç kontrol süreçlerini iyileştirmesi	Şirket	Evet
Ş6	Hayır	Hayır	Yönetim danışmanlığı yapması	Denetçi	Hayır
Ş7	Hayır	Hayır	Belirgin değişiklikler gözlemlenmedi.	Denetçi	Hayır
Ş8	Hayır	Kısmen	Eximbank ve yurt dışı kredi kullanımına olan katkısı Bigi teknolojileri denetimi yapması	Denetçi	Evet
Ş9	Hayır	Hayır	Yönetim danışmanlığı yapması	Denetçi	Evet
Ş10	Hayır	Hayır	Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi	Denetçi	Evet
Ş11	Hayır	Evet	İç kontrol süreçlerini iyileştirmesi Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi Yabancı ortak girişini kolaylaştırması	Kısmen Şirket	Evet
Ş12	Evet	Evet	Muhasebe işlemlerinde hata yapma olasılığını azaltması	Şirket	Evet
Ş13	Hayır	Evet	Uluslararası ihalelere girişi kolaylaştırması Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi	Kısmen Şirket	Evet
Ş14	Hayır	Kısmen	Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi Çalışanlar üzerinde bir disiplin getirmesi	Kısmen Şirket	Evet
Ş15	Evet	Evet	İç kontrol süreçlerinde iyileştirme Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi Yurt dışından kredi kullanımına olan katkısı	Şirket	Evet
Ş16	Hayır	Hayır	Muhasebe işlemlerinde hata yapma olasılığını azaltması	Denetçi	Evet
Ş17	Hayır	Hayır	Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi Yurt dışından kredi kullanımına olan katkısı Kurumsal yönetimin kurulmasına katkısı	Denetçi	Evet
Ş18	Evet	Evet	Belirgin değişiklikler gözlemlenmedi.	Şirket	Evet
Ş19	Evet	Evet	Dış ticaret işlemlerini kolaylaştırması ve geliştirmesi Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi	Şirket	Evet
Ş20	Evet	Evet	Finansal kurumlarda kredi imkanlarını geliştirmesi Yurt dışından kredi kullanımına olan katkısı	Şirket	Evet

Elde edilen verilerden yola çıkarak, araştırmanın soruları ekseninde oluşan bulgular, kuramsal açıklamalarla birlikte aşağıda detaylı gösterilmiştir. Bulgular sırasıyla; zorunlu denetim öncesi isteğe bağlı denetim yaptırmaya yönelik bulgular, denetim sonrası güvence kapsamında şirketlerde gözlemlenen değişimler, güvence dışı hizmetlerin sunulmasına yönelik bulgular ve denetimin şirket üzerindeki etkisini artıran unsurlara yönelik bulgular olmak üzere dört tema altında sunulmuştur.

İsteğe Bağlı Denetim Yaptırmaya Yönelik Bulgular

Bazı şirketlerin zorunlu denetime başlamadan önce isteğe bağlı denetim yaptırdıkları ortaya çıkmıştır. Şirketlerin isteğe bağlı denetim yaptırma ihtiyaçları Tablo 20’de sunulmaktadır.

Tablo 20: İsteğe Bağlı Denetim Yaptırma İhtiyacına Yönelik Bulgular

Tema	Kodlar
İsteğe Bağlı Denetim Yaptırma İhtiyacı	Halka açılma isteği
	İç denetim danışmanlığı ihtiyacı
	Finansal tabloları değerlendirme ihtiyacı
	Yabancı ortakların denetim talebi
	Dış ticaret işlemlerinin olması

Katılımcılarla yaptığımız görüşmelerde katılımcıların bazıları, yasal zorunluluk başlamadan önceki yıllarda da farklı amaçlarla isteğe bağlı olarak denetim yaptırdıklarını açıklamışlardır:

“Öncelikle zorunlu denetim öncesi biz değerlendirme ile birlikte denetime başlamıştık. VUK’ a göre hazırlanan tablolara şirket aktifinin gücünü gösteremiyorduk. Aldığımız makinalar EUR bazında büyük tutarlarda. Bilançoda maliyet değeri ile izlediğimiz için yıldan yıla değeri düşük görünüyordu. Bu yüzden değerlendirme ve denetim yaptırdık (§9).”

“1999 yılından beri bağımsız denetim yaptırıyoruz. Zaten global bir firma iseniz dış ticaretiniz varsa ve yurt dışından mal alıp yurt dışına mal satıyorsanız mutlaka denetim yaptırmanız gerekiyor (§19).”

“Bağımsız denetim başlamadan önce iç denetim danışmanlığı almıştık. Birçok iş süreçlerimizle ilgili tavsiye almıştık (§4).”

“Zorunlu denetim başlamadan önce 4 büyük denetim firmasına denetim yaptırılıyordu. Bir de yabancı ortak olduğu için denetim yaptırıyorduk (§20).”

Dedman vd. (2014:35) ‘nin yaptığı çalışmada gelecek yıllarda halka açılma planları olan şirketlerin isteğe bağlı denetime devam etmesinin muhtemel olduğuna dair bazı kanıtlar tespit etmiştir:

“1998 yılından itibaren denetim firması ile çalışıyoruz. Bir ara yönetim şirketin halka açılmasını düşündü. Daha önce isteğe bağlı başladık denetime (§5).”

Sekiz şirketin zorunlu denetim öncesi isteğe bağlı denetim yaptırdıkları belirlenmiştir. Denetim yaptırmaya isteğe bağlı başlayan şirketler, kurumsal yönetim yapısında ve yarı kurumsal yönetim yapısında olan şirketlerdir. Ayrıca isteğe bağlı denetim yaptıranların bazıları uzun zaman öncesinde denetime başladıkları için denetim öncesi ve sonrası farklılıkları belirlemede zorluk çektiklerini belirtmişlerdir:

“Biz kurumsal bir şirketiz. Zorunlu denetim başlamadan önce denetim yaptırdığımız için çok fazla bir fark göremiyorum. Belki daha önce yaptırmamış ve zorunlu denetimle birlikte denetime yaptırmaya başlayan biraz daha küçük firmalar üzerinde denetimin farklı faydaları olabilir (§18).”

“Denetim tabiki kredi olanaklarının gelişimi ve bankalar nezdinde işimiz kolaylaştırıyor. Kredibilite ve finansman olanaklarını geliştiriyor. Bunun dışında denetimin herhangi bir değerini ölçemiyoruz. Denetim, Yurt dışı finansal kurumlar açısından önemli. Yalnız denetimin daha çok daha küçük şirketlere daha fazla fayda sağlayacağını düşünüyorum. Dediğim gibi zaten zorunlu denetim öncesi denetim yaptırıldığı için şirket daha önce denetime başlamıştı. Ayrıca holding finans ve iç denetim birimi de bizim şirketi sürekli takip ediyor (§20).”

“Zorunlu denetimden önce isteğe bağlı denetim yaptırıyorduk. Onun için biz çok bir farklılık hissetmedik. Tabiki risklerimiz ve hatalarımız tespit ediliyordur. Hata yapma oranımız azalıyor (§12).”

“Denetim yaptırmak derecelendirme kuruluşları nezdinde size olumlu bir yere taşır. Biz uzun yıllardan beri bağımsız denetim yaptırdığımız için denetim öncesi ve sonrasını

karşılaştıramam. Ancak, bağımsız denetim üçüncü şahıslara kredibilite açısından, cari hesap ve vadeli alım satım açısından fayda sağlar (§19).”

Zorunlu denetim öncesi denetime başlayan şirketler, denetimin, maddi yanlışlık ihtimalini azalttığını ve iç kontrol düzeyinde iyileştirmeler yönünde tavsiyeler aldıklarını belirtmişlerdir.

Denetim Sonrası Güvence Kapsamında Şirketlerde Gözlemlenen Değişimlere Yönelik Bulgular

İlk soru seti ile katılımcıların denetim sonrasında şirketlerinde ne tür değişiklikler gözlemlediklerini açıklamaları istenmiştir. Tüm katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda denetim yaptırmanın şirket üzerinde en fazla yarattığı değişiklikler sırasıyla; fon sağlama imkanlarını kolaylaştırma, iş süreçleri ve iç kontrol düzeyinde iyileştirme tavsiyelerini vermesi, hata veya suistimal nedeniyle maddi hata olasılığını azaltma ve kurumsallaşma sürecini olumlu etkileme olarak tespit edilmiştir. Güvence kapsamında şirketlerde gözlemlenen değişimlere yönelik bulgular Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21: Denetim Sonrası Güvence Kapsamında Şirketlerde Gözlemlenen Değişimlere Yönelik Bulgular

Tema	Alt Temalar	Kodlar
Denetim Sonrası Güvence Kapsamında Şirketlerde Gözlemlenen Değişimler	Fon Sağlama	Kredi imkanlarını kolaylaştırması ve geliştirmesi
	İmkanlarını	
	Kolaylaştırma	Yurt dışı kaynaklı kredi teminini kolaylaştırması
		Kredi limitlerini artırması
		Bankadaki finansal analistlerin işini kolaylaştırması
		Kredibilite ve vadeli alım satım açısından fayda sağlaması
		Yabancı ortak girişini kolaylaştırması
	İş Süreçleri ve İç Kontrol Düzeyinde İyileştirme	İç kontrol sistemindeki bazı eksiklikleri gidermesi
	Tavsiyelerini Vermesi	Disiplin ve kontrol getirmesi
		İş süreçlerini geliştirmesi
		Yönetimin tespit edemediği riskleri belirlemesi
		Muhasebe sistemlerinin eksikliklerini gidermesi
	Hata veya Suistimal Nedeniyle Maddi Yanlışlık	Muhasebe işlemlerinde daha dikkatli olunması
	Olasılığını Azaltma	Çalışanlara çekidüzen vermesi
		Hata Yapma oranının azalması
	Kurumsallaşma Sürecini Olumlu Etkileme	Kurumsallaşma sürecine katkı sağlaması
		Şirket içindeki olayları ve süreçlerin yönetime aktarılmasını kolaylaştırması

Fon Sağlama İmkanlarını Kolaylaştırma

KAYİK olmayan şirketler genellikle, ortaklarının servetlerinin yetersizliği veya ortakların yeni ortak almadaki isteksizliklerinden dolayı finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle, öncelikle, denetlenmiş tablolarla kredi imkanlarına erişmek şirket için hayati bir rol oynamaktadır. Kredi sağlayıcılar tarafından kullanılan iki önemli bilgi kaynağını, denetlenmiş muhasebe bilgileri ve kişisel görüşmeler oluşturmaktadır (Berry ve Robertson, 2006).

Önceki çalışmalarda, Dünya Bankası'ndan (68 ülkeden yaklaşık 50.000 üretim ve hizmet şirketi) anket verileri kullanılarak bağımsız denetimden geçmiş yıllık finansal tablolar finansmana erişimde algılanan sorunları önemli ölçüde azalttığı tespit edilmiştir (Hope vd., 2011:937). Ayrıca yine dünya bankası'ndaki (129 ülkede faaliyet gösteren 41.921 şirket) veriler kullanılarak denetlenmiş bir mali tablo hazırlamanın KOBİ'lerin finansman kaynaklarını çeşitlendirmesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir (Chit, 2019:349-350).

Katılımcıların yarıdan fazlası denetim sonrası şirketi etkileyen en önemli değişiklik olarak finansman imkanlarındaki değişiklik olduğunu ifade etmişlerdir:

“Denetimin işletmeye önemli bir faydası olduğunu düşünmüyorum. Sadece bankadaki analistlerin işini kolaylaştırıyor. Daha çok muhasebe bölümü bu konuda detaylı cevap verebilir. Bire bir onlar bu konuyla denetim firması ile görüşüyorlar. Denetim yapıldıktan sonra faiz ve fon maliyetlerimizde bu raporun etkisi olmadı. Ancak bankaların ve yabancılar için çok önemli olduğunu gördüm (§2b)”.

“Yurt dışı kredi temininde çok önemli katkısı oldu. Yurt dışındaki kredi kuruluşları bu denetim raporunu önemsiyor. Fon kaynağı erişimi açısından faydalı oldu. Yurt dışından kredi kullandık. Ayrıca bizden 120 Alıcılar ve 320 Satıcılar hesaplarının detaylarını da istediler (§3).”

“Denetim, kredi limitlerinin artırılmasında etkisi oldu. Yeni kredi imkanları sağladı. Yurt dışı kredi imkanları sağladı... (§17).”

Daha önceki ampirik kanıtlara göre; isteğe bağlı denetlenen şirketlerin (70 küçük KAYİK olmayan şirket örnekleminde) faiz oranlarının denetlenmeyen şirketlerden 25 baz puan daha düşük olduğu ve tahmini faiz tasarrufunun, denetim

ücretlerinin %30 ile %50 arasında olduğu tespit edilmiştir (Blackwell vd., 1998:67-69). İsteğe bağlı denetlenen şirketlerde ise (büyük şirket boyutunda 12.616 firma ve 25.784 firma-yıl gözlemi) anlamlı şekilde daha düşük faiz oranları tespit edilmiştir. Ortalama 69 baz puan daha düşük olup bu ortalama faiz tasarrufu, vergi öncesi net karın %6'sı na isabet etmektedir (Minnis, 2011). İsteğe bağlı denetlenmiş finansal tabloların şirketlere krediye daha fazla erişimde fayda sağladığını ve kredi maliyetinde şeklinde fayda sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca denetimin marjinal faiz oranı faydasının firma büyüklüğü ile ters orantılı olduğu -denetlenen şirketin büyüklüğü arttıkça faiz tasarrufunda bir azalma olduğu- tespit edilmiştir (Blackwell et al., 1998:69).

4 büyük denetim firmalarının veya birden fazla denetçinin olduğu durumlarda (Finlandiya'da isteğe bağlı denetim yaptırılan örneklerinde) düşük borçlanma maliyetleri ortaya çıkmıştır (Karjalainen, 2011). KAYİK olmayan şirketlerin 4 büyük denetim firması tarafından denetlenmesinin (İspanya KAYİK ve KAYİK olmayan şirketler örneklerinde) düşük faiz oranı ile ilişkisi tespit edilmiş olmasına rağmen aynı ilişki KAYİK türündeki şirketler için tespit edilememiştir (Cano Rodríguez ve Sánchez Alegria, 2012:702).

Denetim, finansman imkanlarına erişimi kolaylaştırırsa da katılımcıların önemli bir bölümü denetim yaptırmanın kredi maliyetlerinde bir düşüş yaratmadığı görüşünü paylaşmaktadır. Diğer taraftan katılımcıların finansman imkanlarını sağlarken denetim firmasının itibarının önemli olduğunu, 4 büyük denetim firmasından birisi olursa finansman imkanlarının daha kolay olabileceğini, hatta faiz indirimine bile katkısının olabileceğini iddia etmişlerdir:

“4 büyük denetim firması olması Finansal Tablolar algısını değiştiriyor. Bana göre denetim firması 4 büyük denetim firmasından birisi olursa maliyetlerde minimum yarım puan farkı olacağını düşünüyorum (§1).”

“ Denetimin çok fazla faydasını göremedik. Sadece faiz oranlarını düşürdü... (§13).”

“Denetim raporu herhangi bir fon ve finansman maliyetini düşürmedi. Sadece bankada kredi ve analiz bölümünün işini kolaylaştırdık diyebilirim (§2a).”

“Denetim den sonra fon maliyetlerinde bir azalma olmadığı kanatindeyim. Eximbank kredisi ya da yurt dışı kredilerinde bağımsız denetim işe yarıyor... (§8b).”

İş Süreçleri ve İç Kontrol Düzeyinde İyileştirme Tavsiyelerini Vermesi

Denetçilerin iş risk analizi, yönetim mektubu ve iç müşteri süreçlerine ilişkin geri bildirim gibi denetim hizmetiyle ilgili katma değerli unsurlar nedeniyle müşterilere değer kattığı savunulmaktadır (Eilifsen vd., 2001:205).

Kurumsal yönetime sahip olan şirketler ve yarı kurumsal yönetim yapısına sahip şirketlerde çalışan katılımcılar, denetim firmalarından iç kontrol düzeyinde tavsiyeler aldıklarını açıklamışlardır:

“Denetimin iç kontrol süreçlerinde bazı iyileştirme önerilerini alıyoruz. Diğer konularda çok önemli tavsiyeler almadık (§5).”

“Hep big four’la çalıştık. İç kontrol sistemi üzerindeki bazı eksiklerimizi giderdi (§15).”

“Bizim sürekli olarak süreçlerimiz denetleniyor. Bu bize fayda sağlıyor. Bazı şirketler var süreçlerinin denetlenmesini istemedikleri için ya da farklı bir beklenti içinde oldukları için denetim faydalı gelmiyor olabilir (§11).”

Küçük KAYİK olmayan şirketlerde iç kontrol sistemleri daha az resmi olduğu için şirketlerin iç kontrol sistemindeki zayıflıkları gidermek için denetim bir fırsat olabilir (Abdel-Khalik, 1993:49; Carey vd., 2000:49-50). Görüşme yapılan şirketlerin 11’inde iç kontrol sistemi ve iç denetim bulunurken, 2’sinde kısmen bulunmakta olup, geri kalan 7 şirkette ise iç kontrol sistemi ve iç denetim mevcut değildir:

“İç kontrol sistemi şirketimizde yok. Ben aslında İç kontrol sisteminin kurulması gerekliliğini düşünüyorum. Ancak bunun için alt yapımız yeterli değil. ISO 500’e giren firmalarda, yakında bu açıklarını tamamlayacağını düşünüyorum (§2a).”

“Denetim her yıl derinleşiyor. Ancak şirkette iç kontrol süreçleri olmadığı için iç kontrol prosedürleri olmadığı için risk tespiti biraz zorlaşıyor. Risklerimizle ilgili denetim firması tespitte bulunamıyor (§10).”

Denetim firması İç kontrol sistemi ve iç denetim birimi gelişmemiş şirketlerin iş süreçlerini ve risklerini inceleyemediği için bu konuda tavsiyeler sunamamaktadır. Aslında denetim firmaları, denetim faaliyetini yerine getirirken iç kontrol önerileri ve genel iş tavsiyeleri gibi bu tür tavsiyeler denetime değer kattığı için bu hizmetleri müşterilerine verme eğilimindedirler (Beattie vd., 2000).

Hata veya Suistimal Nedeniyle Maddi Yanlılık Olasılığını Azaltmadaki Değişimler

Denetlenmiş KAYİK olmayan şirket hesaplarının muhasebe hataları içermeye olasılığının düşük olduğu tespit edilmiştir (Clatworthy ve Peel, 2013:1). Katılımcılar, denetim yaptırmanın, şirket ortamında bir disiplin sağladığını ve çalışanların muhasebe işlemlerinde hata yapma olasılıklarını azalttığını açıklamışlardır:

“Son olarak şöyle diyebilirim. Bağımsız denetimin tek gözlemlediğim etkisi çalışanlar üzerinde denetim yapıldığı için çalışanları ve bizleri kontrollü ve temkinli olamaya ittiğidir. Başka bir faydasını şu ana kadar hissetmedik (§2a).”

“Denetim aslında muhasebe bölümü için bir iş yükü oluşturuyor ama buna karşın denetimden geçmek muhasebe bölümü ve çalışanları için bir özgüven sağlıyor (§3).”

“Disiplin kontrol getiriyor. Bu yüzden faydası var. Bunun dışında işletme karlılığına doğrudan bir etkisi yok (§14).”

“Denetimin bize etkisi, muhasebe işlemlerinde daha dikkatli oluyoruz, bize çeki düzen verdi diyebilirim. Bunun dışında doğrudan bir faydası olmadı (§16).”

Kurumsallaşma Sürecini Olumlu Etkileme

Aile şirketlerinde değişime kapalı olan bir yapının bulunduğu ve ancak dışarıdan gelen zorlamalar doğrultusunda değişime gidilebildiği görülmektedir. Ortaklar ve şirket yönetimi bağımsız denetimi, bir zorunluluk değil fırsat olarak görmesi gerektiği belirtilmektedir (Acar vd., 2012:124). Kurumsal yönetim yapılarının gelişmediği şirketlerde, isteğe bağlı yaptırılan denetimlerin bu zaaflığı ortadan kaldıracabileceği yönünde kanıtlar bulunmaktadır (FRANCIS vd., 2011). Dar kapsamda bağımsız denetim, aile şirketlerinde değişen dünya şartlarına uyum sağlamak için sorunların çözülmesinde destekleyici bir faktör olarak görülmektedir.

Kurumsallaşma sürecinde olan ancak kurumsal alt yapıyı oluşturabilecek yeterli uzman personeli olmayan ya da bu konuda danışmanlık almayan bazı şirketler, denetimi değişimin itici bir gücü olarak açıklamaktadırlar:

“ Biz tam kurumsal bir firma değiliz. Yarı kurumsal bir firma olduğumuz söylenebilir. Yönetimde patronlar var. Denetim aslında bizde şöyle bir faydası oluyor. Geldikleri zaman bir ay burada denetim yapıyorlar. Şirket içindeki olayları süreçleri denetim

firması aracılığıyla yönetime anlatma kabiliyetimiz artıyor. Denetimin olması yönetime karşı elimizi güçlendiriyor (§17)."

"Şirketimiz bir grup şirketi. Denetim başlamadan önce ortakların kurumsallaşma çabaları vardı. Bağımsız denetimle birlikte kurumsallaşmaya katkısı çok oldu diyebilirim (§4)."

Denetim Sonrası Güvence Dışı Hizmetlerin Sunulmasına Yönelik Bulgular

Elde edilen bulgulara göre, bazı şirketlerin muhasebe standartlarına göre finansal tabloları, denetim firması tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla şirketlerin aldığı bu hizmeti güvence dışı hizmet olarak değerlendirmek gerekmektedir. Güvence dışı hizmetlerin sunulmasına yönelik bulgular Tablo 22’de gösterilmiştir.

Tablo 22: Denetim Sonrası Güvence Dışı Hizmetlerin Sunulmasına Yönelik Bulgular

Tema	Alt Temalar	Kodlar
Denetim Sonrası Güvence Dışı Hizmetlerin Sunulması	Muhasebe ve Defter Tutma Hizmetleri	VUK’na uygun hazırlanan finansal tabloların muhasebe standartlarına göre denetim firması tarafından yeniden düzenlenmesi
		Standartlara göre amortisman ve reeskont hesaplamalarının denetim firması tarafından yapılması
		Şirketin denetim firması ile ortak çalışması ile standartlara göre finansal tablolar ve dipnotların hazırlanması

Muhasebe ve Defter Tutma Hizmetleri

Katılımcıların yarısından fazlası, finansal tablolarını Vergi Usul Kanunu’na göre hazırladıklarını, denetim firmalarının ise bu finansal tabloları şirketin tabi olduğu muhasebe standartlarına dönüşüm yaptıklarını belirtmişlerdir:

"Finansal tablolar ve dipnotlarını bağımsız denetim firması düzenliyor (§4)."

“Mali Tablolar ve dipnotlarımızı muhasebe standartlara uygun hale getiren denetim şirkettir (§6).”

“Mali tabloların ve dipnotların hazırlanmasını denetim firması yapıyor. VUK’a göre biz hazırlıyoruz. TMS’ye çevrimini denetim firması yapıyor (§7).”

“TMS çevrim ve dipnotların hazırlanmasını denetim firması yapıyor (§8a).”

“VUK a göre hazırladığımız mizanı biz denetçiye veriyoruz. TMS’ye göre amortisman ve reeskont hesaplamalarını, mali tablo hazırlanması ve dipnot yazımını denetçi kendi üstleniyor. Biz bir şeye karışmıyoruz (§2a).”

“TMS çevrim ve dipnotların hazırlanmasını denetim firması yapıyor (§9).”

“Biz VUK’a göre mali tabloları hazırlıyoruz. Denetim firması geliyor ve IFRS’e çeviriyor. Sabit kıymetlerde VUK ve IFRS arasında çok fark çıkıyor. Finansal tabloları hazırlarken denetim firması ile birlikte çalışıyoruz (§11).”

“Biz VUK’a göre Mali Tabloları ve dipnotları hazırlıyoruz. Denetim firması ise muhasebe standartlara dönüşümü yapıyor (§16).”

“Bu yıldan itibaren Bütçe müdürlüğü oluşturarak finansal tabloları IFRS’e uygun biz yapmaya başlayacağız. Bu yıla kadar biz VUK’a göre düzenliyorduk. Denetçide IFRS’e çeviriyordu (§14).”

“Bir de şöyle bir şey var. Bizim hazırladığımız tablo VUK’a göre. Denetçi bu finansal tabloları tam sete göre çeviriyor. Bankacılar bu tablo arasındaki farkları anlayamıyorlar ve sürekli bize bu konuyla ilgili soru soruyorlar (§2a).”

Önceki iş deneyimini 4 büyük denetim firmasında geçiren katılımcıların bazıları Türkiye’deki genel durumu şöyle özetlemektedir:

“Yurt dışındaki diğer big four da çalışan meslektaşlarla konuştuğumuz zaman denetim firmalarının müşterilerinin finansal tablolarını ve dipnotlarını hazırlamalarına şaşıyorlar. Ve Türkiye de bu böyle. Firmalar VUK’a göre hazırlıyor, denetim firmasında finansal tabloları IFRS’e dönüştürüyor (§8b).”

Diğer ampirik araştırmalarda, KAYİK olmayan şirketlerin çoğunun IFRS’i gönüllü olarak benimsemeye isteksiz olduğu belirtilmektedir (Bassemir, 2018). Büyük,

uluslararası odaklı ve itibar arayan şirketler dışında IFRS'i benimseyenin olmadığı tespit edilmiştir (Bassemir ve Novotny-Farkas, 2018)

Denetim firmaları, denetimde müşterilerine değer katan ve müşterilerinin, muhasebe ilkelerinin uygulanmasına ilişkin rehberlik, iç kontrol sistemi önerileri ve genel iş tavsiyeleri yönündeki taleplerine değer vermektedir (Beattie vd., 2000:ss). Denetim firmalarının müşterilerinin finansal tablolarını muhasebe standartlarına göre hazırlaması, muhasebe ve defter tutma hizmetleri kapsamında denetim dışı hizmet olarak değerlendirmek gerekmektedir. İlgili alan yazınında, KAYİK olmayan şirketlerde denetim dışı hizmetlere daha fazla ihtiyaç duyulduğu tartışılmaktadır (Cassar ve Ittner, 2009:335-337). Denetim firmasının finansal tablolara verdikleri güvencenin ötesinde, KAYİK olmayan şirketlere vergi, muhasebe ve karar verme konularında katma değer oluşturmaktadır (Niemi vd., 2012;Ojala vd., 2016;Collin vd., 2017). Bu hizmetlerin denetim sözleşmesinde örtülü olarak sağlanmasının denetçinin bağımsızlığı üzerinde ne gibi etkiler olacağı tartışılmaktadır (Vanstraelen ve Schelleman, 2017).

Hatta denetim dışı hizmetler ve özellikle muhasebe hizmetlerinin müşterilere verilmesinin denetim kalitesini olumlu etkilediği ve bağımsızlığı olumsuz etkilemediği ortaya çıkmıştır (Svanström, 2013:29-30). Buna karşılık 4 büyük denetim firmasındaki veriler kullanılarak denetim dışı hizmetlerden alınan ücretler arttıkça özel müşteriler için denetim kalitesinde bir düşüş gözlemlenmiştir (Bell vd., 2015).

Yarı kurumsal yönetim yapısında olan şirketlerde çalışan katılımcılar, nitelikli muhasebe uzmanı istihdam ederek muhasebe organizasyonlarını geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Böylece muhasebe standartlarına göre finansal tabloların bir kısmının şirket tarafından hazırlandığı açıklamıştır:

“Mali Tabloları ve dipnotları, muhasebe standartlarına uygun hale biz getiriyoruz. Denetim firması eksiklikler veya yanlışlıklar olursa düzeltiyor (§5).”

“Mali yapının iyi analiz edilebilmesi için TMS/TFRS alt yapısı oluşturuldu. Bunun oluşturulmasında 2013 yılından 2018 yılına kadar bağımsız denetim firmasının faydası olduğunu söyleyebilirim. Denetçiler denetimden ziyade mali tablolarının ve dipnotlarının oluşturulmasında ilk 5 yıl önemli rol oynadı. Amortisman tabloları, reeskont işlemleri derken belirli bir aşamadan sonra bütün mali tablo işlemleri yapar hale geldik (§1a).”

Denetim firması işbirliği ile Netsis yazılımı sisteme dahil etmeyi başardık. Mali Tabloların TMS/IFRS kapsamında oluşturmak için TMS/IFRS de uzman personel aldık (§1a).”

Denetim firmaları, denetim zamanının önemli bir kısmını VUK’a göre hazırlanan finansal tabloların muhasebe standartlarına göre çevirilmesinde harcadıkları için denetimin diğer alanlarına ayırdıkları zaman azalmış olabilir:

“Özellikle ilk 5 yıl denetim hizmeti verilirken denetim için ayrılan zamanın bir kısmını denetçi, mali tabloların hazırlaması için harcadı (§1a).”

Diğer taraftan kurumsal yönetim yapısında olan şirketlerde çalışan katılımcılar, kendi muhasebe organizasyonları tarafından finansal tablolarını muhasebe standartlarına uygun bir şekilde hazırladıklarını açıklamaktadırlar:

“Biz Finansal Tabloları IFRS’e göre hazırlıyoruz. Hatta şöyle bir kpi geldi. Sadece birim yöneticileri için hazırlanan IFRS’ e göre finansal tablolar, denetim firmasının hazırladığı rapora göre uygun olursa prim alıyoruz. Dolayısıyla, Finansal tabloları muhasebe standartlarına göre biz hazırlıyoruz. Denetçi kontrol ediyor (§12).”

“Denetçilerle birlikte TMS’ye uygun Finansal raporları hazırlıyoruz (§13).”

“TMS/IFRS’ye göre finansal tabloları biz düzenliyoruz. Denetim firması bunları kontrol ediyor (§15).”

“Muhasebe standartları çevrimini biz yapıyoruz. Denetim firması gelip standard uygulamalarını kontrol ediyor (§18).”

“Muhasebe standartları çevrimini kendimiz yapıyoruz. Denetim firması kontrol ediyor (§19).”

“USD para biriminde de finansal tablolar hazırlıyoruz. Muhasebe standartları çevrimini muhasebe bölümümüz yapıyor. Denetçiler gelip standart uygulamalarına bakıyor ve grup şirketine mali tablolarımızı konsolide ediyor (§20).”

Kurumsal yönetim yapısında olan şirketlerin muhasebe ve finans bölümündeki çalışanların nitelikleri, diğer şirketlere göre dikkat çekici bir şekilde farklı olduğu tespit edilmiştir. LinkedIn sosyal medya uygulamasındaki muhasebe ve finans bölümündeki çalışanların pozisyonu ve nitelikleri incelendiğinde, muhasebe standartlarını

uygulayabilecek nitelikte bir insan kaynağının olduğu ve 4 büyük denetim firması geçmişine sahip çalışanların olduğu belirlenmiştir.

Denetimin Şirket Üzerindeki Etkisini Artıran Unsurlara Yönelik Bulgular

Araştırma soruları kapsamında, denetimin şirket üzerindeki etkisini artıran unsurlar ortaya çıkarılmıştır. Tablo 23’de denetimin şirket üzerindeki etkisini artıran unsurlar sunulmaktadır.

Tablo 23: Denetimin Şirket Üzerindeki Etkisini Artıran Unsurlara Yönelik Bulgular

Tema	Alt Temalar	Kodlar
Denetimin Şirket Üzerindeki Etkisini Artıran Unsurlar	Denetim Raporunun Paylaşılması ve Raporun Paydaşları	Denetim raporunun sadece finansal kurumlarla paylaşılması
		Şirketin web sayfasında denetim raporunun paylaşılmaması
		Ortakların denetim raporlarına ilgi göstermemesi
		Yurt dışındaki finans sağlayıcıların denetim raporuna çok fazla önem vermesi
		Potansiyel yabancı ortaklar için denetim raporunun öneminin yüksek olması
		Yurt dışı ihalelerinde ihale makamlarının rapora önem vermesi
	Denetim Firması Tercihi	4 büyük denetim firmasının daha iyi denetim yapması
		4 büyük denetim firması ile çalışmanın yurt içi ve yurt dışı kredi imkanlarında daha büyük etkisinin olması
		Ymm firması ile denetim firmasının ayrı olması
		Bağımsız denetim hizmetinin ymm denetim firmasından alınması
		Şirketlerin denetime olan bakış açısına göre denetim firmanın belirlemesi
		4 büyük denetim firmasının denetim ücretlerinin yüksek olması
		Yurt dışındaki şirket iştiraklerini denetleyecek aynı denetim ağındaki

		denetim firması tercihinin olması
		Mevcut denetim firmasının süresi bittiğinde ilgili firmanın önereceği bir denetim firması ile çalışmaya devam edilmesi
	Risk Değerlendirme Sürecinde Denetim Firmasının Yaklaşımı	Denetim firmasının ilk yıllarda denetim için çok uzun çalışma zamanını ayırması
		Yıldan yıla çalışma sürelerinin azalması
		Denetim ekibinin şirkette oluşturduğu katma değerinin düşük olması
		Denetim firması sahiplerinin tecrübelerinin ön planda olması
		İç kontrol sistemi olmayan şirketlerde denetimin sınırlı kalması
	Zorunlu Denetimin Denetiminin Devamlılığına Etkisi	Zorunluluk kalksa bile denetimin isteğe bağlı devam ettirilmesi

Denetim Raporunun Paylaşılması ve Raporun Paydaşları

Katılımcılar denetim raporunun en önemli muhatabının bankalar olduğunu açıklamışlardır:

“Sadece finansal kuruluşlar faydalaniyor denetim raporunu... (Ş4).”

“Yurt dışından finansörler bağımsız denetim raporunu istediler ve buna önem verdiler (Ş1a).”

“Paydaş olarak sadece bankalar denetim raporu ile ilgileniyorlar. Başka isteyen olmadı...(Ş5).”

Katılımcılar, denetim raporunun dış paydaş olarak en çok finansal kurumlara paylaşıldığını belirtmişlerdir. Katılımcıların önemli bir kısmı ise yönetim ve ortakların denetim raporuna çok az ilgi gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte tüm katılımcılar denetim raporunu web sayfasından paylaşmanın diğer paydaşlara bir faydasının olmayacağını vurgulamıştır:

“Sigorta ve bankalar dışında diğer paydaşlarla denetim raporunu paylaşmıyoruz. Denetim raporunun kamusal bir tarafı olduğunu düşünmüyorum (§20).”

“Yönetim, şirketin web sayfasından finansal tabloları ve denetim raporunu paylaşmak istemiyor (§6).”

“Şirket yönetimi denetim raporu ve mali tabloları web sayfasından ilan etmek istemiyor. Çünkü sadece bankalar istiyor IFRS’li bilançoları. Denetim raporunu ortaklar ve yönetim okumuyor (§10).”

“Denetim raporlarından herhangi bir geri dönüt gelmedi. Şirketin web sayfasından paylaşmıyoruz. Kimse paylaşmıyor. Siz olsanız paylaşır mısınız? Yönetim paylaşmak istemiyor (§2a).”

“Denetim raporunun web sayfasında yayımlamanın bir getirisi yok. TTK müfettişleri tarafından olası inceleme sonunda çıkacak cezaya razıyız (§3).”

“Genelde denetim raporunu paylaşmıyoruz. Verdiğimiz zaman çok soru geliyor. Dediğim gibi denetim raporunu daha çok paylaşmak istemiyoruz. Çünkü bize iş yükü oluşturunca (§16).”

Şirketlerin tedarikçisi ve müşterileri ile sözleşme yapmaları için finansal tablo bilgilerinin önemi ile ilgili son zamanlarda yapılmış çalışmalara rastlanmıştır (Crawford vd.,2020:154-155). Katılımcılardan sadece 1 şirket, otomobil endüstrisindeki müşterisinin denetim raporu ve finansal tablolara ilgi gösterdiklerini açıklamıştır:

Yönetim finansal tabloların Web sayfasında yayınlanmasını tercih etmiyor. Bankalar dışında bizden finansal tablolarımızı ve bütün ekleriyle sadece büyük bir otomotiv firması müşterimiz sürekli istiyor ve bizde denetim raporumuzu paylaşıyoruz (§8a).”

Ayrıca bir katılımcı denetim raporunun şirket içinde iç paydaşlar olarak diğer birim yönetecileri ile paylaşılmadığını açıklamıştır:

“Bağımsız denetim raporu bizimle paylaşılmıyor ve açıklanmıyor. Ne olduğunu bilmiyoruz.. Sadece muhasebe birimi bakıyor. Bütün birimlerle paylaşılmıyor nedense. Bundan dolayı şirket prosedürlerinin etkinliği yönünde bir geri bildirim alamıyoruz (§1b).”

Tüm katılımcı şirketlerin web sayfalarındaki Bilgi Toplumu Hizmetlerindeki paylaşılan veriler incelenmiş; cari yıl denetim firması bilgileri güncel olmamakla birlikte şirketlerin kamuya paylaştığı herhangi bir denetim raporu ve finansal tabloların olmadığı tespit edilmiştir. Denetlenen şirketler, büyük ölçekte ve uluslararası bir yapıda olmalarına rağmen finansal tablolarını ve denetim raporlarını paylaşmaktan çekinmektedir. Dolayısıyla bu da, denetim yaptırmanın şirketlere şeffaflık ve hesap verilebilirlik kazandırmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Denetim Firması Tercih

Katılımcıların tercih ettiği denetim firmaları; 4 büyük denetim firmaları, diğer uluslararası denetim firmaları ve yerel denetim firmaları olmak üzere farklılık göstermektedir. Ayrıca bazı şirketler yeminli mali müşavirlik hizmetini ve bağımsız denetim hizmetini aynı şirketten sağlamaktadır.

Katılımcılar denetim firması yönündeki tercihlerinin nedenlerini ve denetim firmalarına olan bakış açılarını açıklamışlardır:

“Denetim firması olarak 4 büyük tercih ediliyor. Piyasada algısı çok farklı. Birde gruba bağlı çok sayıda şirket var. Bu kadar çok şirket olunca bunları yapabilecek denetim şirketi sayılı. Dolayısıyla 4 büyükler tercih ediliyor. Ayrıca bunlardan diğer danışmanlık hizmetleri de alınıyor. Özellikle son yıllarda dijitalleşme de ve veri kontrolünde 4 büyüklerden bir iki tanesi ön plana çıktı. Onlarla çalışmak istiyoruz. Bu hizmetleri diğer denetim şirketleri veremiyor (§20).”

“Biraz maliyet fazla da olsa 4 büyük denetim firmaları ile çalışıyoruz. Çünkü piyasada, 4 büyük denetim firmalarının itibarının yüksek olduğunu düşünüyorum (§16).”

Big four’la çalışmamızın yurt dışı kredi imkanlarında çok büyük etkisi var. Zaten yurt dışı kredilerinde big four raporu olmasına daha iyi bakılıyor. Big four denetim firması ile çalışmanın daha iyi denetim yaptığını düşünüyorum (§15).”

“Sadece bizim grup şirketlerinden biri yabancı ortaklığı vardı. Yabancı ortak ısrarla denetim yapılması gerektiğini söylüyordu. Yapılacak denetimin de bu firmanın yurt dışında çalıştığı 4 büyük denetim firmalarından biri ile olmasını istiyordu (§7).”

“4 büyük denetim firması le çalışıyoruz. Bazı bankalar özellikle 4 büyük denetim firmasından denetim raporu olmasını istiyor (§17)”

“4 büyük denetim firması ile çalışıyoruz. 4 büyüklerinde kaliteli denetim yaptığını düşünüyorum (§18).”

“Denetim mutlaka değer katar. Ben daha önce Big four firmasında çalıştım. Gençleri sahaya gönderiyorlar. Yoğun iş temposuna dayanıklı. Herşeye bakıyorlar. Bu yüzden denetimin katma değer kattığını düşünüyorum (§8b).”

“4 büyük denetim firması olması Finansal Tablolar algısını değiştiriyor. Bana göre denetim firması 4 büyük denetim firmasından birisi olursa maliyetlerde minimum yarım puan farkı olacağını düşünüyorum (§1a).”

“4 büyük denetim firmaları olduğu için daha kaliteli yapıldığı düşünülüyor (§11).”

4 büyüklerle çalışabiliriz ancak denetim ücretinin çok pahalı olduğunu duydum. Herhangi bir teklif eden olmadı. 4 büyük denetim firması ile çalışabiliriz. Farklı bir bakış açısı getireceğini düşünüyorum (§3).”

Tanınmış uluslararası denetim firmalarının, yüksek itibarı ve uluslararası alanda tanınmaları nedeniyle daha yüksek kaliteli denetimler sunduğu DeAngelo (1981b) tarafından ilk olarak ispatlanmış ve ilgili alanyazınında birçok çalışmayı da tetiklediği görülmektedir.

Denetlenen KAYİK olan şirketler ile KAYİK olmayan şirketlerin finansal raporlama kalitesi ile karşılaştıran çalışmalarda, İtibarlı ve tanınırlığı yüksek olan denetçiler tarafından denetlenen KAYİK olmayan şirketler için finansal raporlama kalitesinin KAYİK olan şirketlere nazaran daha yüksek olduğu, ancak bu durumun şirketin kurumsal yönetim yapısına bağlı olduğu tespit edilmiştir. (Vanstraelen ve Schelleman, 2017:575). Yönetici ortak seviyesinin yüksek olduğu şirketlerde, -şirket yöneticisinin sermayenin çoğunluğuna sahip olduğu durumlarda- itibarlı ve tanınırlığı yüksek denetim firmalarına olan talebin düşük olduğu belirlenmiştir (Lennox, 2005:207).

Önceki yapılan bir çalışma doğrultusunda, denetçi-müşteri ilişkilerinde tercih edilen yaklaşımın ilişkisel yaklaşım olduğu tespit edilmiştir. İlişkisel yaklaşım, güvenilir, uzun vadeli bir işbirliğine dayalı bir ilişki anlamını taşımaktadır (Fontaine ve Pilote, 2012:5). Katılımcılar, denetim firmasının belirlenmesinde denetçi-müşteri arasındaki güven ve ilişkilerin önemli olduğunu belirtmişlerdir:

“Geçenlerde big four firmalarından biri teklif verdi. Ancak yönetim eski denetim firması ile güven ve ilişkilerden dolayı reddetti. Ancak bana göre four big ile çalışmanın daha faydalı olacağını düşünüyorum. Ayrıca yarım puan bir faiz indirimi katkısının olacağını düşünüyorum (§1a).”

“Patronlar YMM şirketimizi ilişki ve güvenden dolayı bırakmak istemiyor (§7).”

Bazı katılımcılar denetim firması tercihinin şirkete değer katmayacağı yönünde açıklamada bulunmuşlardır. Bu durum, bazı katılımcıların denetimin neler yapabileceğine dair geniş bir bakış açısına sahip olmadıkları, denetimi geleneksel bir yükümlülük olarak değerlendirdikleri ve değersiz olarak gördükleri, ya da kayıt dışı işlemlerden dolayı detaylı ve derin bir denetim tercih etmeme nedenleri ile açıklanabilir:

“Ayrıca, denetim firmasının hangisinin olup olmadığının bir önemi yok (§2b).”

“4 büyük denetim firmasından teklif aldık bizden mizan istediler ve ona göre teklif yapacaklarını söylediler. Biz de mizanı göndermek istemedik. Neticede aynı denetim işi olduğunu düşünüyoruz. Biz yasal denetim öncesi 2012 yılında gönüllü olarak denetim yaptırmaya başladık. 2020 yılında yasal olarak süremiz çalıştığımız bu denetçimizle sona erecek. Yine aynı tipte denetçinin önereceği bir denetim firması ile çalışacağız sanırım.. (§2a).”

“Uluslararası denetim ağında olan denetim firmaları ve 4 büyükler dahil farklı denetim firmalarıyla çalıştık.. Biz genellikle 3 yıllık denetim anlaşması yaparız. Aralarında anlamlı bir fark olduğunu görmedik (§5).”

“Big four tarafından denetlenmemenin bir dezavantajı olduğunu düşünmüyoruz. Yurt dışında bir şirketimiz var. Denetimi, buradaki denetim şirketinin stratejik ağındaki bir denetim firması yapıyor. Onlar aynı dili konuştuğu için bizim için çok kolay oldu (§9).”

“YMM denetimini big four ayrıca yapıyor. Geçen yıl Deloitte yapmıştı bağımsız denetimi. Bu yıl da Grant Thornton’a verdik. Big four ile diğer uluslararası denetim ağındaki firmalar arasında bir fark yok. Eğer uluslararası bir iştirakiniz varsa big four ile çalışmanız anlamlı. Diğer yerel denetim firmaları ile ya da şahıs denetim firmaları ile çalışmadık. Ama big four ile diğer uluslararası denetim firmaları arasında bize kattığı değer açısından bir fark yok (§14).”

YMM kökenli firmalar daha önceden başlayan tam tasdik ya da danışmanlıklarını yaptıkları şirketlerin yasal denetimlerini başka denetim firmaları yürütmesinler düşüncesinden hareketle bağımsız denetimi -benzetmek gerekirse- promosyon olarak yürütecek duruma geldiği belirtilmektedir (BADED, 2017). Özellikle daha küçük boyuttaki şirketlerde bağımsız denetimin, mevcut YMM firmaları tarafından yapıldığı görülmektedir (Ciğer ve Kınay, 2018). Bazı katılımcılar denetim hizmetini, mevcut YMM firmasından aldığını belirtmişlerdir:

“Bağımsız denetimi ve YMM denetimini aynı denetim şirketi yapıyor. Bağımsız denetimi YMM denetimini yapan firmaya verildiğinde çok iyi olmuyor. Bağımsız denetim işi, YMM hizmetinin yanında veriliyor (§7).”

“YMM denetim şirketimiz aynı zamanda bağımsız denetim hizmetini de veriyor. Denetim raporlarını patronlar okumuyor. Bazı finansal kararları alırken YMM’mizi de toplantıya çağırıyoruz. YMM toplantılarımıza katılıyor ve dış göz olarak tavsiyelerde bulunuyor (§6).”

“YMM firması ile bağımsız denetim firması aynı gruptan. YMM firması ve denetim firmasının sahibinin kişisel donanımı ve tecrübesi çok fazla. 15 günde bir bizim toplantılarımıza katılır. Buna göre denetim ekibinin katma değeri daha az diyebilirim. Asıl denetim sahibi bize yaptığı danışmanlık ile değer katmaktadır. Patronlar şirketlerimiz için ödenen denetim ve YMM ücretlerini toplamda incelediklerinde bu işlerin maliyetinin çok geldiğini söylüyorlar (§9).”

“Yönetimin, anlayışına göre denetim firması türü belirleniyor. Yani şirket nasıl bir denetim yaptırmak istiyorsa ona göre bir denetim firması ile çalışıyor. Şirket kaliteli denetim isterse YMM kökenli şirketler değil de iyi bir denetim firması tercih ediliyor. Bunu yönetimin ve ortakların denetime olan bakış açıları belirliyor (§8b).”

Ülkemizde henüz çoğu denetim firması şirketleşemedikleri ve kurumsal bir yapıda denetim hizmeti veremediği için denetim firmalarının yönetici ortakları ön plana çıkmaktadır (BADED, 2017):

“Yönetim ve stratejik politikalarına etkisi açısından değerlendirirsek sadece denetim şirketi sahibinin tecrübe ve donanımı şirketimize değer kattığını söyleyebiliriz (§9).”

Denetimden fayda sağlamak isteyenler şirkete değer katacak bir denetim istiyorlar ve bu ihtiyaçları doğrultusunda itibarlı bir denetim firması tercihi ediyorlar. Buna karşın denetimi yasal bir zorunluluk olarak gören şirketler ile iş süreçlerinin denetlenmesini istemeyen şirketler ise daha az nitelikli denetim firmalarını tercih etmektedirler:

“Hollanda’da bir şirketimiz var. Onu da big four denetim firmasına denetlettiriyoruz. Aslında denetimin faydası, işletme yönetiminin kaliteli denetim isteyip istememesine göre değişir. İşletme denetimden iyi bir fayda sağlamak istiyorsa ona göre denetim firması tercih eder (§10).”

“Sonuçta bence şirketlerin denetime olan bakış açısına göre denetim firma türü belirleniyor. Eğer iyi denetim olsun istiyorsanız gerçekten tecrübeli denetim firmaları ile çalışıyorsunuz ve bir şeyler talep ediyorsunuz (§8a).”

“Şirketlerin tamamen denetim anlayışına bakışı ile ilgili beklentileri ve ihtiyaçları (§11).”

KAYİK olan şirketler, büyüklük, karmaşıklık ve risk gibi faktörlerden dolayı yüksek kaliteli denetimler tercih etmektedir. KAYİK olmayan şirketlerin ise isteğe bağlı ya da zorunlu bir denetim ortamında, denetim firması tercihinin nedenleri KAYİK olan şirketlerdeki gibi açık değildir. Ancak, KAYİK olmayan şirketlerin denetçi tercihlerinde, şirketlerin yapıları, faaliyet gösterdiği ülkelerin ekonomik ve kültürel durumları etkili olduğu düşünülmektedir (Christian Langli ve Svanström, 2013:23).

Risk Değerlendirme Sürecinde Denetim Firmasının Yaklaşımı

Katılımcılar, İç kontrol sistemi ve iç denetim birimi olmayan şirketlerde, denetim firmasının, şirketin bütünündeki riskleri değerlendirmekte zorluk yaşadıkları için daha çok finansal tabloların denetimine yoğunlaştıklarını belirtilmektedir:

“Her yıl için genelde kasım ayında gelip sadece 9 aylık muhasebe hesaplarını kontrol yapıyorlar. Mart ayında son 3 aylık duruma bakıp denetim raporunu düzenliyorlar. Toplamda 10 gün burada çalışıyorlar (§16).”

“İlk yıllarda adam/saat fazla çalışıyorlardı ancak işe alıştıkça çalışma süreleri biraz daha azaldı. Ancak denetim kapsamında bir değişiklik olmadı. Zaten İç kontrol sistemi şirketimizde yok. Denetim firması mali tablolara yoğunlaşıyor (§2a).”

“İç kontrol sistemimiz yok. Dolayısıyla iç kontrol sistemi ile ilgili bir şey söyleyemediler (§3).”

“Denetim her yıl derinleşiyor. Ancak şirkette iç kontrol süreçleri olmadığı için iç kontrol prosedürleri olmadığı için risk tespiti biraz zorlaşıyor (§10).”

Diğer taraftan özellikle yarı kurumsal yönetim yapısında olan ve kurumsal yönetim yapısındaki şirketlerde çalışan katılımcılar, bütün iş süreçlerinin denetlenmesini özellikle denetim firmasından talep ettiklerini belirtmektedirler:

“Denetim şirketi ilk yıllarda çok uzun saatler çalıştılar ve özen gösterdiler. Yönetime süreçlerle ilgili değerlendirmeler yaptılar (§4).”

“Süreçlerin kontrolü ve hangi konularda denetime ihtiyacımız olduğunu biz talep ediyoruz. Biz onlardan tüm işlemlerimizin “ check “ edilmesini talep ediyoruz. Denetim raporu hazırlandıktan sonra bizim katılmadığımız bir toplantı ortamında yönetim kuruluna denetim raporunun sunumunu yaptırıyoruz (§5).”

“Bütün süreçlerimiz denetleniyor. Denetim firmamız her belgenin iş akışını sorguluyor ve süreçlere bakıyor. Bizde zaten bütün işlemler kayıt altına alınıyor. Yönetim bu konuda hassas.. (§8a).”

“Denetim firması 5-6 kişilik bir ekiple 2 aylık bir çalışma süresi ile çalışıyor (§11).”

Ayrıca bazı katılımcılar, denetim ekibinin şirkete kattığı değer düşük olduğunu ve firma sahiplerinin daha ön planda olduğunu ifade etmektedir:

“Buna göre denetim ekibinin katma değeri daha az diyebilirim. Asıl denetim sahibi bize yaptığı danışmanlık ile değer katmaktadır.. (§9).”

Zorunlu Denetimin Denetimin Devamlılığına Etkisi

Katılımcıların 17’si, denetim muafiyetlerinin yükselmesi durumunda, denetim yaptırmaya isteğe bağlı olarak devam edeceklerini, kalan 3’ü ise denetim yaptırmaya devam etmeyeceklerini açıklamaktadırlar:

“Denetim hem maliyet hem de zaman yükü getiriyor. Yapılan düzenlemelerle denetim muafiyet rakamları azaltılarak denetim pazarına müşteri oluşturuluyor Bu tipte bir denetim yerine yönetim danışmanlığı gibi firmaya daha fazla değer katacak bir rapor olabilir (§13).”

“Aslında denetimle birlikte bize muhasebeye olan iş yükü arttı. Bu iş yüküne göre getirdiği faydayı biz göremedik. Zorunlu olmasa yaptırmayız (2a).”

“Zorunlu olmaza tekrar yaptırmazdık (Ş6).”

Katılımcıların önemli bir çoğunluğunun, denetim muafiyetlerinin yükselmesi durumunda isteğe bağlı denetime devam etme yönündeki görüşleri, denetimin katma değer sağladığı anlamına gelmektedir. Bu sonuç, Avrupa’da yapılan çalışma ile benzerlik göstermektedir (Breesch vd., 2012:27-28). Ayrıca ülkemizde 2013 faaliyet dönemi itibari ile başlatılan zorunlu denetim politikasının bu şirketlerde etkili olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın sınırlılıkları

Araştırmanın sonuçları öncelikle aşağıdaki sınırlamalar ışığında düşünülmelidir. Birincisi, veriler Türkiye’deki imalat endüstrilerindeki büyük ölçekli KAYİK olmayan şirketleri temsil etmekte olup, örneklemin hem KAYİK olan şirketler ve daha küçük şirketler için genelleştirilmesi konusunda dikkatli olunmalıdır. İkincisi, ülkeler arasındaki kurumsal ve kültürel farklılıkların bu araştırmada gözlenen ilişkileri etkileyebileceğine de dikkat etmek gerekmektedir. Üçüncüsü ise, denetimin iç ve dış olarak geniş bir paydaş kitlesine faydası bulunduğu halde bu araştırma sadece iç paydaşlardan şirket yönetimine olan etkisi ile sınırlı bulunmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, uygulanan araştırma yöntemleri çerçevesinde panel veri analiz sonuçları ve değerlendirilmesi ile nitel araştırma sonuçları ve değerlendirilmesi olarak iki kısımda ele alınacaktır.

Panel veri analiz sonuçları ve değerlendirilmesi

Denetim yaptırmanın şirketin finansal performansına olan etkilerini incelemek için araştırma yöntemlerinin ilki olarak panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. KAYİK olmayan şirketlerin sınırlı finansal verileri ve piyasa değerlerinin belirlenememesi nedeni ile muhasebe temelli finansal performans ölçüm yöntemleri olan, aktif karlılık oranı (ROA), özkaynak karlılığı (ROE) ve satış karlılık oranı (ROS) kullanılmıştır. Bulgular incelendiğinde, denetim yaptırmanın KAYİK olmayan şirketlerin finansal performansı üzerinde, sadece uluslararası denetim ağındaki firmalar tarafından yaptırılan denetimin ROE’yi aynı yönde (pozitif) etkilediği ortaya çıkmıştır. İlgili alanyazındaki benzer birçok çalışmaların (Sayyar vd.,2015;Cengiz vd., 2017; Önder ve İrkörücü, 2020) aksine 4 büyük denetim firması tarafından yaptırılan denetimin finansal performans göstergelerine aynı yönde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Yerel denetim firmaları tarafından yaptırılan denetimin de finansal performans göstergelerine aynı yönde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Dolayısıyla, her ne kadar sadece uluslararası denetim firmaları tarafından yaptırılan denetimin ROE’yi aynı yönde etkisi olduğuna dair bulgular olsa da, bu bulgular denetim yaptırmanın şirket performansı ile olan ilişkisini açıklamamız için

yeterli olmadığı yorumu yapılabilir. Ayrıca bu sonuç, denetim yaptırmanın doğrudan şirketin karlılığına etkisi olmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Bu nedenle, daha uzun süreli ve farklı göstergelerle ilgili yapılacak çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Analize konu olan şirketlerin finansal verilerini VUK'a göre hazırlanan finansal tablolara dayanarak bildirmesi nedeniyle, denetim ile finansal performans arasındaki beklenen ilişkinin ortaya çıkmamasına neden olduğu söylenebilir. Diğer taraftan TMS/TFRS esas alınarak hazırlanan finansal tablolarda, geçiş döneminden dolayı çok fazla miktarda geçmiş yıl zararı birikmesinin daha da olumsuz sonuçlara neden olabileceğini de belirtmek gerekmektedir.

Ayrıca 2020 yılının son aylarında yayımladığı KGK'nın 2019 Yıllık İnceleme Raporunda (KGK, 2019b) denetim firmalarına birçok temel denetim fonksiyonunu yerine getirmemeleri nedeniyle cezalar verilmiştir. Bu durum ise birçok şirket ve denetim firması açısından denetimin bir prosedür olarak görüldüğü ve gerçek anlamda denetimin yapılamamış olabileceğini göstermektedir. Bu ise denetimin değerini düşüren bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada nitel yöntemle elde edilen bulguların araştırmanın sorusuna daha fazla ve detaylı bir biçimde yanıt vermesi, araştırmanın diğer önemli sonuçlarından birisidir. Nitel araştırma yönteminde ortaya çıkan bulguların özeti ve değerlendirilmesi aşağıda açıklanmıştır.

Nitel araştırma sonuçları ve değerlendirilmesi

KAYİK olmayan ve 20 şirkette görev yapan 23 mali işler yöneticisi ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan şirketlerin tamamı imalat ve aile şirketlerinden oluşmaktadır. Büyüklük olarak Türkiye'nin ilk 500'ünde yer alan şirketlerin yönetim yapısı, yönetici ortak, yarı kurumsal ve kurumsal şirket şeklindedir. Kurumsal ve bazı yarı kurumsal yönetim yapısında olan şirketlerde muhasebe ve finans departmanları ayrı olarak yapılandırılmıştır. Bu tür şirketlerde muhasebe standartlarına göre finansal tablolar ve ilgili dipnotlar şirketin kendi muhasebe bölümü tarafından hazırlanabilmektedir. Ayrıca bir şirket hariç tüm şirketlerde ERP sistemleri ile gelişmiş muhasebe yazılımları bulunmaktadır.

Zorunlu denetim öncesi isteğe bağlı denetim yaptıran şirketlerin olduğu ve bunların kurumsal yönetim ve yarı kurumsal yönetim yapısında oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu şirketler zorunlu denetim öncesi isteğe bağlı olarak denetime başladıkları için diğer şirketlere göre zorunlu denetim öncesi ve sonrası şirkette yaşanan değişiklikleri belirlemede zorluk çektikleri gözlemlenmiştir. Zorunlu denetim sonrasında denetimin şirket üzerindeki en önemli etkileri aşağıdaki gibi ortaya çıkmıştır:

- Fon sağlama imkanlarını kolaylaştırma,
- İş süreçleri ve iç kontrol düzeyinde yönetime faydalı tavsiyeleri verme ve iç kontrolü geliştirme,
- Hata veya suistimal nedeniyle maddi hata olasılığını azaltma ve
- Kurumsallaşma sürecini olumlu etkileme

-Fon sağlama imkanlarını kolaylaştırma

Denetimden geçmiş finansal raporlar, kredi imkanlarına erişimi kolaylaştırırsa da katılımcıların büyük bölümü kredi maliyetlerinde bir tasarruf olmadığını tespit etmiştir. Diğer taraftan bazı katılımcılarda, denetimi 4 büyük denetim firmalarından birisinin yapması durumunda kredi imkanlarının daha da kolaylaşacağı, hatta finansal kurumların denetim raporlarında 4 büyük denetim firmasını aradıklarını yönelik bir algı bulunmaktadır.

-İş süreçleri ve iç kontrol düzeyinde yönetime faydalı tavsiyeleri verme ve iç kontrolü geliştirme

İç kontrol sistemi ile iç denetim birimlerini oluşturmuş şirketlerin yönetimleri bu konuda iyileştirmeler ve yenilikler için denetim firmalarından tavsiyeler almakta, bu sistem ve birimleri oluşturma aşamasında olan şirketler ise denetimle birlikte bu süreçlerini tamamlama imkanı elde etmişlerdir. Ayrıca örneklemdaki şirketlerin neredeyse yarısının hiçbir şekilde iç kontrol sistemi ve iç denetim birimlerinin olmadığı için denetim firmalarından bu alanda hiçbir iyileştirme ve yenilik tavsiyesi alamadıkları ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu büyüklükteki olan şirketlerin yarısının iç kontrol ve iç denetim birimleri olmasa da, bu şirketlerin ERP sistemlerine sahip olması, bu

sistemlerin iç kontrol prosedürlerinin etkinliğini sağlaması (Chang Vd., 2014) açısından belirli bir düzeyde iç kontrol sisteminin varlığının işareti olarak değerlendirilebilir.

-Hata veya suistimal nedeniyle maddi hata olasılığını azaltma

Denetimin, şirketlerin muhasebe işlem ve kayıtlarındaki hataları içermeye olasılığını azalttığı, muhasebe sistemleri ve kayıtları üzerinde kontrol sağladığı ve muhasebe çalışanları üzerinde bir disiplin oluşturduğu tespit edilmiştir.

-Kurumsallaşma sürecini olumlu etkileme

Denetimin, kurumsal alt yapıyı oluşturma aşamasında olan şirketler ya da çeşitli nedenlerden dolayı kurumsallaşmakta zorlanan şirketler için destekleyici bir güç olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Ayrıca, denetimin şirket üzerindeki etkisini artıran unsurlar aşağıda gösterildiği şekilde tespit edilmiştir:

- Denetim raporunun paydaşlara paylaşılması,
- Denetim firması tercihi,
- Risk değerlendirme sürecinde denetim firması yaklaşımı ve
- Zorunlu denetimin denetimin devamlılığına etkisi

Denetim raporunun paydaşlara paylaşılması

İSO 500 listesinde yer alan 431 KAYİK olmayan şirketin web sayfaları incelendiğinde, şirketlerin hemen hemen tamamının paylaştıkları herhangi bir finansal tablo veya denetim raporunun olmadığı tespit edilmiştir. Finansal tablolar ve denetim raporunun temel hedef kullanıcılarının, bankalar, üst yönetim ve ortaklar olduğu tespit edilmiştir. Ancak, kurumsal ya da kurumsallaşma aşamasında olmayan şirket ortak ve yöneticilerinin denetim raporuna ilgi göstermedikleri ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, büyük tedarikçileri olan şirketlerin denetlenmiş finansal tablolarını düzenli olarak sunduğu belirlenmiştir. Bu sonuç geleneksel ya da bilindik paydaşlar dışındaki başka paydaşların da öne çıktığını göstermekle birlikte, ekonomik sisteme bağlı olarak paylaşılan raporların paydaşlar açısından öneminin/değerinin farklılaştığı söylenebilir.

Denetim firması tercihi

Kurumsal olan şirketler çoğunlukla 4 büyük denetim firmaları ile çalışmayı, kurumsallaşmakta olan şirketlerin ise 4 büyük denetim firmalarından biri ya da diğer uluslararası denetim firması ile çalıştığı tespit edilmiştir. Kurumsal olan şirketlerle yapılan görüşmede denetimin katkısının belirli bir düzeyde kaldığı düşünülmektedir. Bu durum, şirketlerin ihtiyaçları ve beklentilerine göre doğru denetim firması seçemediği ya da şirketler büyüdükçe itibarları da arttığı için denetimin marjinal değerinin azalmasından kaynaklandığı şeklinde (Blackwell vd., 1998:69) yorumlanabilir. Bazı katılımcılar, denetim firması türünün denetimin şirkete olan katkısını etkilemediğini belirtmiştir. Ayrıca bazı şirketler, denetimi sadece yasal yükümlülüğü yerine getirmek için ya da önceden kurduğu güvenli ilişkilerden dolayı YMM şirketi ile güven ilişkisi sebebi ile YMM kökenli bağımsız denetim firmaları ile yürütmektedir. Bu durum şirketlerin, denetim firmasının neler yapabileceğine yönelik geniş bir vizyona sahip olmadıklarını ve denetimden elde edilecek değeri engelleyecek sınırlı bir denetim görüşünde oldukları yorumunu ortaya çıkarmaktadır.

Risk değerlendirme sürecinde denetim firması yaklaşımı

Örneğimizdeki şirketlerin yarısından fazlası, finansal tablolarını VUK'a göre düzenlemektedir. Kurumsal şirketler ya da bazı yarı kurumsal şirketler, muhasebe organizasyonlarını geliştirdiği ve bunun için gerekli uzman muhasebe personeli istihdam ettikleri için, finansal tablolarını muhasebe standartlarına göre hazırlayabilmektedirler. Ayrıca, bu tür şirketlerin büyük kısmında 4 büyük denetim firmasında tecrübeli olan kişilerin istihdam edildiği dikkat çekmiştir. Finansal tabloların denetçi tarafından düzenlenmesi, denetim hizmetinin bir parçası olarak görülmeye başlanmış ve bu konunun Türkiye'ye özgü bir durum olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Oysa ki, finansal tabloların muhasebe standartlarına uygun olarak düzenlenmesi/dönüştürülmesi denetim sürecinin bir parçası değildir. Bu durum denetim kalitesinin sorgulanmasına neden olabilir. Diğer taraftan, denetçilerin denetim süresinin önemli bir kısmını, VUK'a göre hazırlanan finansal tabloların muhasebe standartlarına göre düzenlenmesinde harcadıkları için denetimde diğer konular için ayıracakları zamanın azaldığı da tespit edilmiştir.

Zorunlu denetimin denetimin devamlılığına etkisi

Örneklemimizdeki şirketlerden 17'si denetim muafiyetlerin yükselmesi durumunda isteğe bağlı denetim yaptırmaya devam etmek istediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla, zorunlu denetimin, isteğe bağlı denetim yaptırmaya katkı sağladığı söylenebilir.

Bu araştırma, denetimin KAYİK olmayan şirketlerin finansal performans üzerindeki etkilerini tespit ederek bu konularda alanyazındaki boşluğu doldurmakla birlikte, ortaya çıkan sonuçlarıyla alanyazına katkıda bulunması beklenmektedir.

5. ÖNERİLER

Bu araştırma sonuçlarından araştırmacılar ve uygulayıcılar açısından değerlendirilmesi gereken öneriler ortaya çıkmaktadır.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu araştırma konusu için nitel araştırma yönteminin denetimin şirketin finansal ve finansal olmayan performansını açıklamada daha fazla katkı sağladığı söylenebilir. Hatta, nitel analizden elde edilen bulgular değerlendirilerek nicel analizde kullanılabilecek yeni göstergelerin belirlenmesine yardımcı olabilir.

Ayrıca görüşmede ortaya çıkan örüntüleri ve bağlantıları test etmek için geniş bir örneklem grubuna bir anket düzenlenebilir. Diğer taraftan ilerideki bir araştırmada denetimin KAYİK olmayan şirketler üzerindeki başarısı finansal kuruluşlar ve diğer dış paydaşlar açısından da incelenmesi ilgi çekici olabilir.

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Araştırmada gerek nicel gerekse nitel analizler sonucunda şirketlerin 4 büyükler veya uluslararası denetim ağı içerisinde olan denetim firmaları ile çalışma çabası içerisinde oldukları görülmektedir.

Bu durum denetim firmalarına da yansımakta, 4 büyük dışındaki büyük ölçekli ve yerli firmalarda, yabancı denetim ağlarının parçası haline gelmektedir. Ancak burada politika yapıcılarının ve uygulamacıların, “Yerli denetim firmalarının merkezini Türkiye’yi alarak uluslararasılaşmasının sağlanması ve kendilerinin Türkiye merkezli denetim ağı haline gelmesi” şeklinde bir hedef belirlemeleri yerinde olabilir. Böyle bir durum yerli denetim firmalarla ilgili olumsuz algıları düzeltebilir ve aynı zamanda Türkiye’den firmaların diğer ülkelere girişini hızlandırabilir.

Diğer taraftan yurtdışı bankaların ve ihracat müşterilerinin bağımsız denetim raporlarına olumlu bakmaları da başlı başına bağımsız denetimin önemini göstermektedir. Dışa açılmak isteyen şirketler açısından isteğe bağlı denetimin önemli bir kazanım olabileceği de ifade edilebilir.

6. KAYNAKÇA

- Acar, D., Aktürk, A. ve Coşkun, A., (2012), "Gönüllüden Zorunlu Bağımsız Denetime Geçişin Aile İşletmelerinde Kurumsal Yönetime Etkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 34, (115–124).
- Acar, D., Senal, S. ve Usul, H., (2011), "Bağımsız Denetim Kalitesi: Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.11, S.22, (273–306).
- ACCA Global., (2019), "Closing the expectation gap in audit", <https://www.accaglobal.com/in/en/professional-insights/global-profession/expectation-gap.html>, (10.09.2020).
- Akademia Baru, P., Sayyar, H., Basiruddin, R., Rasid, S. Z. A. ve Elhabib, M. A., (2015), "The Impact of Audit Quality on Firm Performance: Evidence from Malaysia", *Journal of Advanced Review on Scientific Research ISSN*, Vol. 10, Issue. 1.
- Akgüç, Ö., (2000), "Mali Raporlar Analizi", Edit. D. Aydın, Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi Ders Kitapları, Yayın No:10, Eskişehir.
- Aksoy, T. (2002). "Tüm Yönleriyle Denetim", Yetkin Yayınları, Ankara.
- Aksoy, T., (2018), "Risk Odaklı İç Denetim Sürecinde Operasyonel Risklerin Belirlenip Ölçülmesine Yönelik Uygulamalı Bir 3x5 Risk Matriksi Ve Risk Analiz Anket Formu Önerisi", *Mali Çözüm*, Mayıs-Haziran 2018, (37–78).
- Ararat, M., Aksu, M. ve Tansel Cetin, A., (2015), "How Board Diversity Affects Firm Performance in Emerging Markets: Evidence on Channels in Controlled Firms", *Corporate Governance: An International Review*, C.23, S.2, (83–103).
- Arnold, B. ve de Lange, P., (2004), "Enron: An examination of agency problems", *Critical Perspectives on Accounting*, C.15, S.6–7, (751–765).
- Aydın, A. ve Çürük, T., (2017), "Bağımsız Denetim Beklenti Farkı", *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol. 21, Issue. 2, (153–174).
- Aygün, M. ve Sayın, H. C., (2016), "Kurumsal Yönetim ve Denetim Kalitesi: Borsa

İstanbul Şirketleri Üzerine Bir İnceleme", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.53,S.618, (51–58).

Ayşegül, Aydın, *Bağımsız denetim sürecinde bağımsız denetçinin sorumluluğu ve bağımsız denetim algısı: Türkiye'deki finansal tablo kullanıcıları üzerine bir araştırma*, Çukurova Üniversitesi İİBF İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, 2015.

BADED, "Bağımsız Denetimde Mevcut Durum Ve Sorunlar", <http://baded.org.tr/?p=752>, (19.05.2020).

Ball, R. ve Shivakumar, L., (2005), "Earnings quality in UK private firms: Comparative loss recognition timeliness", *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 83-128.

Barton, J., Waymire, G., Barton, J. ve Waymire, G., (2004), "Investor protection under unregulated financial reporting", *Journal of Accounting and Economics*, 38(1), (65–116).

Başpınar, A., (2005), "Türkiye’de ve Dünyada Denetim Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış", *Maliye Dergisi*, 148(Ocak-Nisan), (35–62).

Bassemir, M., (2018), "Why do private firms adopt IFRS?", *Accounting and Business Research*, 48(3), (237–263).

Bassemir, M. ve Novotny-Farkas, Z., (2018), "IFRS adoption, reporting incentives and financial reporting quality in private firms", *Journal of Business Finance & Accounting*, 45(7–8), (759–796).

BDS 200, "Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi", Kamı Gözetim Kurumu. [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS_200\(1\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS_200(1).pdf) (30.09.2020).

BDS 250, "Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde İlgili Mevzuatın Dikkate Alınması", Kamı Gözetim Kurumu, https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF/linkleri/standartlar_ve_ilke_kararlari/DENETİM_STANDARTLARI/BDS_250.pdf, (30.09.2020).

Beattie, V. ve Fearnley, S., (1998), "What Companies Want (and Don't Want) from

Their Auditors", ICAEW Research Board.

- Beattie, Vivien, Fearnley, S. ve Brandt, R., (2000), "Behind the Audit Report: A Descriptive Study of Discussions and Negotiations Between Auditors and Directors", *International Journal of Auditing*, 4(2), (177–202).
- Beatty, A. ve Harris, D., (1998), "The effects of taxes, agency costs and information asymmetry on earnings management: A comparison of public and private firms", *Review of Accounting Studies*, 3, 299–326
- BEIS, "The impact of exempting small companies from statutory audit", https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/583972/audit-exemption-small-companies-impact.pdf, (10.06.2018).
- Bekçi, İ. ve Gör, Y., (2016), "Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Denetim Kalitesine Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), (165–194).
- Bell, T. B., Causholli, M. ve Knechel, W. R., (2015), "Audit Firm Tenure, Non-Audit Services, and Internal Assessments of Audit Quality", *Journal of Accounting Research*, 53(3), (461–509).
- Berry, A. ve Robertson, J., (2006), "Overseas bankers in the UK and their use of information for making lending decisions: Changes from 1985", *British Accounting Review*, 38(2), (175–191).
- Best, P. J., Buckby, S. ve Tan, C., (2001), "Evidence of the audit expectation gap in Singapore", *Managerial Auditing Journal*, 16(3), (134–144).
- Blackwell, D. W., Noland, T. R. ve Winters, D. B., (1998), "The Value of Auditor Assurance: Evidence from Loan Pricing", *Journal of Accounting Research*, 36(1), 57. <https://doi.org/10.2307/2491320>.
- Boone, J. P., Khurana, I. K. ve Raman, K. K., (2009), "Do the Big 4 and the Second-Tier Firms Provide Audits of Similar Quality?" <https://papers.ssrn.com/abstract=1478202>, (15.09.2020).
- Bozcuk, A. E., (2018), "Türkiye’deki Bağımsız Denetim Şirketlerinin Uluslararası

- Denetim Ağlarına Üyeliği Ve Gelir Etkisi", *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 4(21), 83316–3325).
- Breesch, D., Hardies, K. ve De Muylder, J., (2012), "The Added Value of Auditing in Belgium: Does Audit Remain If No Longer Mandatory?", *SSRN Electronic Journal*, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2190396>, (20.09.2020).
- Burgstahler, D., Hail, L. ve Leuz, C., (2006), "The importance of reporting incentives: Earnings management in European private and public firms", *The Accounting Review*, 81(5), 983–1016
- Cano Rodríguez, M. ve Sánchez Alegría, S., (2012), "The value of audit quality in public and private companies: evidence from Spain", *Journal of Management & Governance*, 16(4), (683–706).
- Carey, P., & Guest, R. (2000). Determining the Optimal External Audit Interval for Private (and Family-Controlled) Companies. In *Journal of Accounting, Auditing & Finance* (Vol. 15, Issue 4, pp. 439–458). <https://doi.org/10.1177/0148558X0001500404>
- Carey, P. J., (2015), "External accountants' business advice and SME performance", *Pacific Accounting Review*, 27(2), (166–188).
- Carey, P., Simnett, R. ve Tanewski, G., (2000), "Voluntary Demand for Internal and External Auditing by Family Businesses", *Auditing A Journal of Practice & Theory*, 19(s-1), (37–51).
- Carson, E., (2009), "Industry specialization by global audit firm networks", *Accounting Review*, 84(2), (355–382).
- Cassar, G., ve Ittner, C. D., (2009), "Initial retention of external accountants in startup ventures", *European Accounting Review*, 18(2), (313–340).
- Cengiz, S., Dinç, Y. ve Güngör, S., (2017), "Bağımsız Denetim Kalitesinin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.9, S.19, (171–197).
- Cengiz, S. ve Gör, Y., (2016), Kurumsal Yönetim Uygulamaları Ve Denetim Kalitesi

Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde Bir Araştırma. *Mali Çözüm*, Temmuz-Ağustos, 59–82.

Deloitte, "CFO Nedir? Ezberi bozuyoruz", Deloitte CFO Serisi 1, Mayıs, 2010 <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/finance-transformation/turkey-tr-ceo-cfoserisi1-250510.pdf> . (10.09.2020).

Chang, S. I., Yen, D. C., Chang, I. C. ve Jan, D., (2014), "Internal control framework for a compliant ERP system", *Information and Management*, 51(2), (187–205).

Che, L., Hope, O. K. ve Langli, J. C., (2020), "How big-4 firms improve audit quality", *Management Science*, 66(10), (4552–4572).

Chit, M. M., (2019), "Financial Information Credibility, Legal Environment, and SMEs' Access to Finance", *International Journal of the Economics of Business*, 26(3), (329–354).

Chung, S. ve Narasimhan, R., (2001), "Perceived value of mandatory audits of small companies", *Managerial Auditing Journal*, 16(3), (120–123).

Ciğer, A. ve Kınay, B., (2018), "Bağımsız Denetim Firmalarının Bulut Bilişim Uygulamalarını Benimseme Düzeylerine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Antalya İli Örneği", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, C.20, S.3, (629–649).

Clatworthy, M. A. ve Peel, M. J., (2013), "The impact of voluntary audit and governance characteristics on accounting errors in private companies", *Journal of Accounting and Public Policy*, 32(3), (1–25).

Collin, S. O. Y., Ahlberg, J., Berg, K., Broberg, P. ve Karlsson, A., (2017), "The auditor as consigliere in family firm", *Journal of Family Business Management*, 7(1), (2–20).

Cohen Commission, (1978), "The Commission On Auditors' Responsibilities", http://3197d6d14b5f19f2f440-5e13d29c4c016cf96cbbfd197c579b45.r81.cf1.rackcdn.com/collection/papers/1970/1978_0101_CohenAuditors.pdf, (15.08.2020).

Coppens, L. ve Peek, E., (2005), "An analysis of earnings management by European private firms", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 14(1),

1-17.

- Crawford, S., Huang, Y., Li, N. ve Yang, Z., (2020), "Customer Concentration and Public Disclosure: Evidence from Management Earnings and Sales Forecasts", *Contemporary Accounting Research*, 37(1), (131-159).
- Çaldağ, Y., (2003), "Denetim ve Raporlama Finansal Tablolar ve Analiz Teknikleri", Türmob Yayınları - 200, Ankara.
- Davies, R., "UK's big accountancy firms told to split off audit arms by 2024", <https://www.theguardian.com/business/2020/jul/06/uk-big-four-accountancy-audit-frc-kpmg-pwc-deloitte-ey>, (19.09.2020)
- DeAngelo, L. E., (1981a), 'Auditor Independence, "Low Balling", and Disclosure Regulation', *Journal of Accounting and Economics*, 3(2), (113-27).
- DeAngelo, L. E., (1981b), "Auditor size and audit quality", *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), (183-199).
- Dedman, E., Kausar, A. ve Lennox, C., (2014), "The Demand for Audit in Private Firms: Recent Large-Sample Evidence from the UK", *European Accounting Review*, 23(1), (1-23).
- DeFond, M. L., (1992), "The association between changes in client firm agency costs and auditor switching", *A Journal of Practice & Theory*, 11(1), (16-31).
- Dinç, E. ve Gerekan, B., (2014), " Denetimde Beklenti Farklılığı Ve Denetim Eğitiminin Beklenti Farklılığı Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, (21-36).
- Dixon, R., Woodhead, A. D. ve Sohlman, M., (2006), "An investigation of the expectation gap in Egypt", *Managerial Auditing Journal*, 21(3), (293-302).
- Doğan, A., (2018), "Bağımsız Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Kilit Denetim Konuları". *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), (65-89).
- Duman, Ö., (2001), "Muhasebe Denetimi ve Raporlama", TESMER, Ankara.
- Durukan, B. ve Kapucugil İkiz, A., (2007), "Denetim Kalitesi, Kalite ve Hizmet Kalitesine İlişkin Modeller: Kavramsal Çerçeve", *Mali Çözüm*, Sayı.82, (29-56).

- EFAA, "Report Presents Evidence on the Value of Audit for SMEs in Europe", from <https://www.efaa.com/news/the-value-of-sme-audit-is-central-to-the-public-interest.html>, (20.06.2020).
- Eilifsen, A., Knechel, W. R. ve Wallage, P., (2001), "Application of the Business Risk Audit Model: A Field Study", *Accounting Horizons*, 15(3), (193–207).
- Eisenhardt, K. M., (1989), "Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management Review*", 14(1), (57–74).
- Ekinci, B. T., (2017), "Asil-Vekil Arasındaki Kayırmacılığın Vekâlet Maliyetleri ile İlişkisi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2, (73–96).
- Elitaş, C., (2011), "Muhasebe Denetiminde Çalışma Kağıtları" Gazi Kitabevi, Ankara.
- Erdem, B., (2020), "Bağımsız Denetim Muafiyet Eşiklerinin Yolsuzluk Eneksi Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Ülkelerinde Bir Analiz", *Mali Çözüm*, C.30, S.160, (143–162).
- Erdoğan, M., (2006), "Denetim / Kavramsal ve Teknolojik Yapı". Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Erdoğan, N. ve Azgın, N., (2019), "Denetçilerin Denetim Kalitesine İlişkin Teorik Algıları Ve Pratikteki Uygulamalarının Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Denetime Bakış*, C.18, S.56, (49–62).
- Erdoğan, S. ve Solak, B., (2016), "Türkiye’de Şeffaflık Raporları ve Bağımsız Denetim Sektörüne Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2, (175–195).
- Ertuna, Ö., (2017), "Muhasebe Teori Ve Uygulamalarından Beklentiler 2", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.12, (6–28).
- Esendemir, E., (2011), "Finansal Bilginin Güvenilirliği İle İlgili Bağımsız Denetimin Amacı Ve Bağımsız Denetim Süreci İle İlgili Son Gelişmeler", *Journal of Yaşar University*, C.6, S.23, (3891-3903).
- Everett, J., Neu, D. ve Rahaman, A. S., (2007), "Accounting and the global fight against corruption", *Accounting, Organizations and Society*, 32(6), (513–542).
- Evuleocha, S. U., (2005), "Managing indigenous relations: Corporate social

- responsibility and corporate communication in a new age of activism", *Corporate Communications*, C.10, S.4, (328–340).
- Fama, E.F. ve Jensen, M. C., (1983), Separation of ownership and control. *Journal of Law & Economics*, 26(2), (301– 326).
- Fama, Eugene F. ve Jensen, M. C., (1983), "Agency Problems and Residual Claims". *The Journal of Law and Economics*, 26(2), (327–349).
- Fassin, Y., (2009), "The stakeholder model refined", *Journal of Business Ethics*, 84(1), (113–135).
- Firth, M. ve Smith, A., (1992), "Selection of auditor firms by companies in the new issue market", *Applied Economics*, 24(2), (247–255).
- Fontaine, R., Letaifa, S. Ben ve Herda, D., (2013), "An interview study to understand the reasons clients change audit firms and the client's perceived value of the audit service", *Current Issues in Auditing*, 7(1), (A1-A14).
- Fontaine, R. ve Pilote, C., (2012), "Clients' preferred relationship approach with their financial statement auditor", *Current Issues in Auditing*, 6(1), (P1–P6).
- Fortin, S. ve Pittman, J., (2007), "The role of auditor choice in debt pricing in private firms", *Contemporary Accounting Research*, 24(3), 859–896.
- Fortune Turkey, "*Fortune 500 Türkiye*", <https://www.fortuneturkey.com/fortune500>, (05.06.2020).
- Francis, J. R., (2004), "What do we know about audit quality?", *The British Accounting Review*, 36(4), (345–368).
- Francis, J. R., Khurana, I. K., Martin, X. ve Pereira, R., (2011), "The Relative Importance of Firm Incentives versus Country Factors in the Demand for Assurance Services by Private Entities", *Contemporary Accounting Research*, 28(2), (487–516).
- Francis, J. R., Maydew, E. L. ve Sparks, H. C., (1999), "The role of Big 6 auditors in the credible reporting of accruals" *Auditing*, 18(2), (17–34).
- Freeman, E., (1984), "*Strategic Management: A Stakeholder Approach*", Pitman.

- Fu, G. ve Zeng, P., (2015), "*The relationship between corporate social performance and corporate financial performance: a literature review of twenty years*", Edit.D. Zheng, Education Management and Management Science.
- Gökoğlan, K. ve Tanç, A., (2018), "Denetçi Bağımsızlığının Denetimin Katma Değeri Üzerine Etkisi", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Sayı,20*, (377-390).
- Grönroos, C., (1997), "Value-driven relational marketing: From products to resources and competencies", *Journal of Marketing Management*, 13(5), (407–419).
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C., (2003), "Basic econometrics" (*ed.*). Newyork:McGraw-Hill.
- Güredin, E., (2000), "Denetim", Beta, İstanbul.
- Güredin, E., (2014), "Denetim ve Güvence Hizmetleri", Türkmen Kitabevi.
- Gürkan, N. ve Gürkan, S., (2017), "Yenilikçilik Kavramının İşletmelerin Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı*.
- Haniffa, R. ve Hudaib, M., (2007), "Locating audit expectations gap within a cultural context: The case of Saudi Arabia", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 16(2), (179–206).
- Hayes, R., Dassen, R., Schilder, A. ve Wallage, P., (2005), "Principles of Auditing. An Introduction to International Standards of Auditing" (ikinci edit), Harlow: Pearson Prentice Hall.
- Hikmet, N., (2009), "*Preparation Of Non-Listed Companies For External Auditing*, IX. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu 9 Th National Symposium On Auditing In Turkey, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/SEMPOZYUMLAR/SEMPOZYUM_09/EN/6%20paralel%20oturum%204/3%20nazim%20hikmet.pdf, (10.03.2020).
- Hillison, W. A. ve Pacini, C., (2004), "Auditor Reputation and the Insurance Hypothesis: The Information Content of Disclosures of Financial Distress of a Major Accounting Firm", *Journal of Managerial Issues*, 16(1), (65-86).
- Hope, O.K., Langli, J. C. ve Thomas, W. B., (2012), "Agency conflicts and auditing in

private firms", *Accounting, Organizations and Society*, 37(7), (500–517).

Hope, O. K., Thomas, W. ve Vyas, D., (2011), "Financial credibility, ownership, and financing constraints in private firms", *Journal of International Business Studies*, 42(7), (935–957).

ICAEW, "Agency theory and the role of audit", The Audit Quality Forum. <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/audit-and-assurance/audit-quality/audit-quality-forum-fundamentals/fundamentals-agency-theory-and-the-role-of-audit.ashx>, (15.04.2020).

ICAEW, "Deloitte still world's number one firm", <https://www.icaew.com/insights/viewpoints-on-the-news/archive/deloitte-still-worlds-number-one-firm>, (20.04.2020).

ICAEW, "Stakeholders Expectation of Audit" Audit Quality Forum <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/audit-and-assurance/audit-quality/audit-quality-forum-evolution/evolution-stakeholder-expectations-of-an-audit.ashx>, (20.05.2020).

Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y., (2003), "Testing for unit roots in heterogeneous panels", *Journal of Econometrics*, 115(1), (53–74).

Institute of Directors Southern Africa, "King Report on Governance for South Africa", https://cdn.ymaws.com/www.iodsa.co.za/resource/resmgr/king_iii/King_Report_on_Governance_fo.pdf, (15.08.2020).

İSO 500, "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/tarihce-ve-metodoloji/>, (11.06.2020).

İvak, N., (2019), "Denetimde Katma Değeri Arttırmaya Yönelik Atılan Adımlar", Denetimin Katma Değerinin Ölçülmesinde Güncel Yaklaşımlar Ve Zorluklar, 18-19 Nisan 2019, İstanbul, https://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/duyurular/201904018_19PanelProgrami.pdf, (15.08.2020).

Jensen, M. C. ve Meckling, W. H., (1976), "Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure", *Journal of Financial Economics*, 3(4), (305–360).

- Kabataş, Y., Demir, Z. ve Güneş, N., "Denetimin Katma Değer Yaratması ve İlgili Taraflar", *Uluslararası Muhasebe Sempozyumu*, 26-30 Kasım 2014, https://www.ismmmo.org.tr/Yayinlar/Muhasebe-Denetimi-Sempozyumu-Bildirileri/sayi-11/--2471_, (19.09.2020).
- Kadir, Gökoğlan, Bağımsız Denetimin Kalitesi Açısından Denetimin Katma Değeri: Yatırım Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2019.
- Kamarudin, N., Abidin, Z. Z. ve Smith, M., (2012), "Audit exemption among SMEs in Malaysia", In *Asian Review of Accounting*, Vol. 20, Issue 2, (152–162).
- Karacan, S. ve Uygun, R., (2016), "Denetim ve Raporlama". Umuttepe Yayınları.
- Karjalainen, J., (2011), "Audit Quality and Cost of Debt Capital for Private Firms: Evidence from Finland", *International Journal of Auditing*, 15(1), (88–108).
- Kartal, M. T., Çatıkkaş, Ö. ve Çoban Çelikdemir, N., (2018), "Bankacılıkta Konsolide Güvence Yaklaşımı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), (347–374).
- Kaval, H., (2005), "Muhasebe Denetimi", Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kayhaoğlu, S. B., (2012), "Modern İç Denetim ile Değer Yaratmak", *Denetişim*, Sayı,9.
- Kesen, B. ve Salur, M. N., (2020), "Bağımsız Denetim Kalitesinin Şirketlerin Finansal Performansı Üzerine Etkisi:Borsa İstanbul’da Bir Uygulama", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), (559–576).
- Kesimli, İ., (2018), "Denetim Firmaları Kalite Endeksi", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 8(1), (35–47).
- Keskin, D. A., (2016), "İşletmelerin Sürekliliğini Sağlamada Kritik Öneme Sahip Risk Yönetimi Ve Risk Odaklı Denetim Yaklaşımı" *Denetişim*, Sayı,4, (38–46).
- KGK, (2017), "2017 Faaliyet Raporu", https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/YillikFaaliyetRaporlari/KGK_Faaliyet_Raporu_2017.pdf (15/02/2020).
- KGK, (2018), "2018 Faaliyet Raporu",

https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/YillikFaaliyetRaporlari/KGK_Faaliyet_Raporu_2018.pdf, (10/03/2020).

KGK, "Bağımsız Denetimi Kimler Yapar? Bağımsız Denetim Nedir?", https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Public_Oversight_Authority_TR.pdf, (12.03.2020).

KGK, (2019a) "2019 Faaliyet Raporu" https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/YillikFaaliyetRaporlari/KGK_2019_Faaliyet_Raporu.pdf, (10.12.2020).

KGK, (2019b), "2019 Yıllık İnceleme Raporu", <https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Diger/YILLIK%20%C4%B0NCELEME%20RAPORU%202019.pdf>, (20.12.2020).

Köse, Y., & Erdoğan, S. (2015). *Muhasebe ve Finansman Dergisi The Audit Expectations Gap in Turkey* *.

KPMG, (2016a), "Denetimin Değeri", Edit. B.Koçer, KPMG Türkiye, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/04/tr-denetimin-degeri-final-for-web.pdf>, (10.05.2019).

KPMG, (2016b), "Denetimin Değeri Yuvarlak Masa Toplantıları", <https://home.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/tr-denetimin-degeri-round-table.pdf>, (15.09.2020).

KPMG, (2019), "Denetimin kalitesini ölçmek", KPMG Türkiye. <https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2019/10/denetimin-kalitesini-olcmek.html>, (15.08.2020).

Küçükkancabaş, S., Akyol, A. ve Ataman, B. M., (2020), "İlişki Pazarlaması Bileşenlerinin Şirket Performansı Üzerindeki Etkileri: İçecek Sektöründe Uygulamalı Bir Araştırma", *Öneri Dergisi*, 7(25), (131–139).

Langli, J.C. ve Svanström, T., (2013) "Audits of private firms", Working Paper No. 1/2013, https://biopen.bi.no/bi-xmlui/bitstream/handle/11250/196706/CCGR_WP_01_2013.pdf?sequence=1, (10.09.2020).

- Lee, C. K.. ve Wingreen, S. C., (2010), "Transferability of knowledge, skills, and abilities along it career paths: An agency theory perspective", *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, 20(1), (23–44).
- Lee, J., (2009), "Does size matter in firm performance? Evidence from US public firms", *International Journal of the Economics of Business*, 16(2), (189–203).
- Lee, T., Gloeck, J. D. ve Palaniappan, A., (2007), "The audit expectation gap : an empirical study in Malaysia", *Southern African Journal of Accountability and Auditing Research*, 7: 1-15.
- Lennox, C., (2005), "Management ownership and audit firm size", *Contemporary Accounting Research*, 22(1), (205–227).
- Lennox, C. S., (1999), "Audit quality and auditor size: An evaluation of reputation and deep pockets hypotheses", *Journal of Business Finance and Accounting*, 26(7–8), (779–805).
- Liggio, C. D., (1974), "The expectation gap : the accountant's legal Waterloo?", *Journal of Contemporary Business*, 3(3).
- Mautz, R. ve Sharaf, H., (1961), "The philosophy of auditing" Florida: American Accounting Association.
- Minnis, M., (2011), "The Value of Financial Statement Verification in Debt Financing: Evidence from Private U.S. Firms", *Journal of Accounting Research*, 49(2), (457–506).
- Montoya del Corte, J., Fernández Laviada, A. ve Martínez García, F. J., (2014), "Utilidad de la auditoría de cuentas: perspectiva de las PYMES en España", *UCJC Business and Society Review view*, 1(41), (80-97).
- Mustapha, M. ve Yaen, H., (2013), "Demand For Voluntary Audit By Small Companies in Malaysia", *Malaysian Accounting Review*, 12(2), (73-88).
- Nazri Fadzly, M. ve Ahmad, Z., (2004), "Audit expectation gap: The case of Malaysia", *Managerial Auditing Journal*, 19(7), (897–915).
- Niemi, L., Kinnunen, J., Ojala, H. ve Troberg, P., (2012), "Drivers of Voluntary Audit in Finland: To Be or Not to Be Audited?", *Accounting and Business*

Research, 4(2), (169-196).

- Niskanen, M., Karjalainen, J. ve Niskanen, J., (2011), "Demand for audit quality in private firms: Evidence on ownership effects", *International Journal of Auditing*, 15(1), (43–65).
- Oliverio, M. E. ve Newman, B., "Value of An External Audit Revisited", *Faculty Working Papers*. 48, http://digitalcommons.pace.edu/lubinfaculty_workingpapers/48, (15.09.2020).
- O'reilly, D. M., Leitch, R. A. ve Tuttle, B., (2006), "An Experimental Test of the Interaction of the Insurance and Information-Signaling Hypotheses in Auditing", *Contemporary Accounting Research*, 23(1), (267–289).
- Ojala, H., Collis, J., Kinnunen, J., Niemi, L. ve Troberg, P., (2016), "The Demand for Voluntary Audit in Micro-Companies: Evidence from Finland", *International Journal of Auditing*, 20(3), (267–277).
- Olojede, P., Erin, O., Asiriwa, O. ve Usman, M., (2020), "Audit expectation gap: an empirical analysis", *Future Business Journal*, 6(1), (1–12).
- Önder, Ş. ve İrkörücü, İ. E., (2020), "Bağımsız Denetim Kalitesi İle Finansal Performans Arasındaki İlişki: BIST 100 Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerine Bir Araştırma", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan(86), (141–152).
- Özer, H., (1997), "Kamu Kesiminde Performans Denetimi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", T.C. Sayıştay 135. Kuruluş Yıldönümü Yayınları, Çeviri Dizisi.
https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/yayinlar/Kamu_Kesiminde_Performans_Denetimi.pdf, (15.09.2020).
- Özkardeş, L., (2017), "The Approaches of Corporate Firms to Internal Control, Internal Audit and the Risk", *Journal of Yaşar University*, 12(47), (192-201).
- Öztekin, M. Y., (2005), "Performans Ölçümünde Esas Alınan Ölçütler", *Öneri Dergisi*, 6(23), (19–22).
- Palazuelos Cobo, E., Montoya del Corte, J. ve Herrero Crespo, Á., (2017), "Determinantes de la continuidad en la contratación de la auditoría de forma

- voluntaria: evidencia para el caso de España", *Revista de Contabilidad*, 20(1), (63–72).
- Pentland, B. T., (1993), "Getting comfortable with the numbers: Auditing and the micro-production of macro-order", *Accounting, Organizations and Society*, 18(7–8), (605–620).
- Pesaran, M. H., (2007), "A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), (265–312).
- Pesaran, M.H., (2004), "*General diagnostic tests for cross section dependence in panels*", Cambridge Working Papers in Economics 0435, Faculty of Economics, University of Cambridge, <http://ftp.iza.org/dp1240.pdf>, (10.06.2020).
- Porter, B., (1993), "An Empirical Study of the Audit Expectations-Performance Gap", *Accounting and Business Research*, 24(93).
- Porter, B., Simon, J. ve Hatherley, D., (2009), "Principles of External Auditing" (Third Edit). Wiley.
- Quick, R., (2020), "The audit expectation gap: A review of the academic literature", *Maandblad Voor Accountancy En Bedrijfseconomie*, 94(1/2), (5–25).
- Rezaee, Z., (2004), "Restoring public trust in the accounting profession by developing anti-fraud education, programs, and auditing", *Managerial Auditing Journal*, 19(1), (134–148).
- Sakin, T., (2018), "Bağımsız Denetim Ve Denetimin Ekonomik Etkileri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), (2455–2466).
- Sanlı, N. ve Özbirecikli, M., (2012), "Türkiye’de denetim mesleğinin gelişim süreci: geçmişten geleceğe bir araştırma", *Muhasebe ve Denetime Bakış*, S.Nisan.
- Sarısoy, Ö. ve Kepçe, N., (2019), Bağımsız Denetim Raporunda Kilit Denetim Konularına Yer Verilmesi Ve Beklenti Farkları 6 Communicating Key Audit Matters In The Independent Auditor’s Report And Expectation Gap. *Mali Çözüm*, 29(153), (39–66).
- Schwartz, R., (1997), "Legal Regimes, Audit Quality, and Investment", *The Accounting Review*, 72(3), (385-406).

- Seher Aqel, Bağımsız denetim uygulamalarında beklenti farkları ve Türkiye’de algılanması üzerine araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- Selimoğlu, S. K., Özbirecikli, M., Uzun, Ş. ve Uyar, S., (2015), "Bağımsız Denetim" Türmob Yayınları.
- Senal, S., (2015), "Denetim Beklenti Aralığı Ve Tespitine Yönelik Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.41, Ocak-Haziran 2013, (137-164).
- Seow, J.-L., (2001), "The Demand for the UK Small Company Audit an Agency Perspective", *International Small Business Journal*, 19(2), (61–79).
- Sevda Yılmaz, "Aile Şirketlerinde Bağımsız Denetim Algısını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma" Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, 2019.
- Shore, C. ve Wright, S., (2018), "How the Big 4 got big: Audit culture and the metamorphosis of international accountancy firms", *Critique of Anthropology*, 38(3), (303–324).
- Sidani, Y. M., (2007), "The audit expectation gap: Evidence from Lebanon", *Managerial Auditing Journal*, 22(3), (288–302).
- Sikka, P., Puxty, A., Willmott, H. ve Cooper, C., (1998), "The impossibility of eliminating the expectations gap: Some theory and evidence", *Critical Perspectives on Accounting*, 9(3), (299–330).
- Simunic, D., (1980), "The pricing of audit services: theory and evidence", *Journal of Accounting Research* (Spring), 161–190.
- Şişmanoğlu, E., Karayiğit, D. T. ve Karabınar, S., (2020), "Vekalet Teorisi Kapsamında Ortaya Çıkan Vekalet Maliyetlerinin Muhasebesi Ve Raporlanması", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 13(3), (975–987).
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G., (2013), "Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri", Anı Yayıncılık.
- SPK, "Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine Ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ",

<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/66>, (15.08.2020).

Svanström, T., (2013), "Non-audit Services and Audit Quality: Evidence from Private Firms", *European Accounting Review*, 22(2), (337–366).

Tarhan Mengi, B., (2013), "Bağımsız Denetimin Vekalet Teorisindeki Yeri", *Möдав*, 1, (97–108).

Taylor, D. H. ve Glezen, G. W., (1994), *Auditing Integrated Concepts and Procedures* (Sixh Editi), John Wiley and Sons Inc.

Terzi, S., Kıymetli Şen, İ. ve Solak, B., (2014), "Kurumsal yönetim uygulamalarının denetim kalitesine etkisi: Borsa İstanbul'da ampirik bir araştırma". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), (191–206).

The Institute of Internal Auditors, <https://na.theiia.org/Pages/IIAHome.aspx>, (10.06.2019).

Tricker, R. I., (1982), *"Corporate Accountability and the Role of the Audit Function"*, Edit. A. Hopwood, ve Shaw, Pitman. [https://books.google.com.tr/books/about/Corporate Accountability and the Role of.html?id=KVZAnwEACAAJ&redir_esc=y](https://books.google.com.tr/books/about/Corporate_Accountability_and_the_Role_of.html?id=KVZAnwEACAAJ&redir_esc=y), (10.09.2020).

Turaboğlu, T., (2004), "Vekalet - Temsil - Problem Ve Maliyetler", *Ekonomik Yaklaşım*, C.15, S.51, (109-124).

Türkiye İç Denetim Enstitüsü, <https://www.tide.org.tr/page/26/Ic-Denetimin-Tanimi> (12.03.2020).

Uyar, S. ve Çelik, M., (2009), "İMKB’nda İşlem Gören Şirketlerin Görüşlerinin ve Denetim Raporlarının Denetim Şirketleri Açısından Araştırılması", In *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı, 41, (140-156).

Uzun, A. K., (2006), "Değer Yaratan Denetim", *İç Denetim Dergisi*, S.14, Bahar.

Vaicekauskas, D., (2014), "Differences Between Audit Quality Provided By International And Local Audit Firms: The Research On Audit Clients’ Perceptions In The Audit Market Of Lithuania", *Ekonomika*, 93(4), (157-173).

Van Tendeloo, B. ve Vanstraelen, A., (2008), "Earnings Management and Audit Quality in Europe: Evidence from the Private Client Segment Market", *European*

Accounting Review, 17(3), (447–469)

Vanstraelen, A. ve Schelleman, C., (2017), "Auditing private companies: what do we know?", *Accounting and Business Research*, 47(5), (565–584).

Venkatraman, N. ve Ramanujam, V., (1986), "Measurement of Business Performance in Strategic Research: A Comparison of Approaches", *Academy of Management Review*, 11(4), (801–814).

Wallace, W., (1980), "*The Economic Role of the Audit in Free and Regulated Markets*", <https://scholarworks.wm.edu/oer>, (15.06.2020).

Wallace, W. A., (2004), "The Economic Role Of The Audit In Free And Regulated Markets: A Look Back And A Look Forward", *Research in Accounting Regulation*, Vol. 17, Issue. C, (267–298).

Wang, K., Sewon, O. ve Baoping, C., (2014a), "Auditor Competition, Auditor Market Share, and Audit Pricing - Evidence From a Developing Country", *The Journal of Global Business Management*, 10(1).

Wang, K., Sewon, O. ve Baoping, C., (2012), "The Impact Of Audit Firm Size And Locality On Audit Fees In An Emerging Economy: Evidence From China", *Journal of Academy of Business and Economics*, 12(4), <https://jabe-journal.org/JABE-JOURNAL/Default.aspx>.

Yaraşlı, G. O., (2017), "İktisadi Gelişmede Muhasebe ve Denetimin Önemi", Muhasebe ve Denetim Sempozyumu, 27-28 Eylül 2017, İstanbul.

Yaşbay Kobal, H. ve Ataman, G., (2018), "Vekalet Teorisi Ve Kaynak Bağımlılığı Teorisi Bağlamında, Yönetim Kurulunun Yapısal Özellikleri İle Finansal Kaldıraç Ve Karlılık Oranları Arasındaki İlişki: Halka Açık Gıda Şirketleri Üzerinde Bir Araştırma (2005-2016 Dönemi)", *Öneri Dergisi*, C.13, S.50, (187–210).

Yerdelen Tatoğlu, F., (2018), "Panel Veri Ekonometrisi/Stata Uygulamalı", Beta, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2016), "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Seçkin.

Sebahattin Yıldız, Entelektüel Sermayenin İşletme Performansına Etkisi: Bankacılık

Sektöründe Bir Araştırma, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Yliopiston Julkaisuja, V., (2010), "*A Theoretical Examination of the Role of Auditing and the Relevance of Audit Reports*", https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-298-4.pdf, (15.09.2020).

Zhou, S., Simnett, R. ve Hoang, H., (2016), "Combined Assurance as a New Assurance Approach: Is It Beneficial to Analysts?", *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2742010>, (16.09.2020).

Ziaee, M., (2014), "The effect of audit quality on the performance of listed companies in Tehran Stock Exchange", *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 21, 36–43.

7. ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Bülent KINAY

Eğitim Durumu:

Doktora Öğrenimi: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/İşletme Anabilim Dalı (2016- 2021).

Yüksek Lisans Öğrenimi: Akdeniz Üniversitesi / Maliye Anabilim Dalı (2006-2010).

Lisans Öğrenimi: Anadolu Üniversitesi / Maliye (1994-1998).

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

İngilizce 56.25 (2015 Yabancı Dil Sınavı Güz Dönemi).

İş Denevimi:

Akdeniz Üniversitesi / Sosyal Bilimler M.Y.O. Öğretim Görevlisi (2006 – Devam Ediyor).

Muhasebe Büro Faaliyeti / SMMM (2005-2006).

Mustafa Alanyalı SMMM Büro / Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Stajeri (2002-2004).

EGS BANK / Mali Analist (1998-2001).

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

Diğer Dergilerde Yayınlanan Makaleler

Ciğer A., Çopur Vardar G. ve Kinay B., (2019), "Key audit matters: A research on listed firms in CEE countries and Turkey", *Business and Economic Horizons*, vol.15, no.3, pp.393-422.

Ciğer A., Çopur Vardar G. ve Kinay B., (2019), "Bağımsız Denetçi Raporlarında Yer Alan Kilit Denetim Konularının Analizi: Borsa İstanbul Örneği", *Mali Çözüm*, no.153, ss.109-148.

Ciğer A. ve Kinay B., (2018), "Büyük Verinin Muhasebe Uygulamaları ve Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Etkileri", *Muhasebe ve Denetime Bakış*, ss.215-234

Ciğer A. ve Kinay B., (2018), "Bağımsız Denetim Firmalarının Bulut Bilişim Uygulamalarını Benimseme Düzeylerine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Antalya İli Örneği ", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, vol.20, pp.629-649.

Kinay B., Ciğer A. ve Koç N., (2017), "Muhasebe Önlisans Programı Öğrencilerinin İş Hedeflerini Belirlemeye Yönelik Nitel Bir Araştırma: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Myo Örneği", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.9, ss.53-71.

Ünal G.F. ve Kinay B., (2014)"Yeni TTK' ya Göre, Bağımsız Denetim Kapsamına Alınması Muhtemel İşletmelerin İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Antalya İli Örneği", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, vol.51, pp.85-97.

Ömürbek V. ve Kinay B., (2013), "Havayolu Taşımacılığı Sektöründe Topsıs Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi ", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.18, ss.343-363.

Hakemli Kongre / Sempozyumların Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar

Ciğer A., Çopur Vardar G. ve Kinay B., (2020),“Türkiye Ekonomisine Yön Veren BİST 100 Endeksinde Kadın Sorumlu Denetçi Durumu: 2009-2019”, *MODAV 17th International Conference on Accounting 22-23 October 2020 Critical Issues for the Future of Accounting*

Çopur Vardar G., Ciğer A. ve Kinay B., (2018), "Assessment of Key Audit Matters of Companies Quoted Borsa Istanbul: Case of Manufacturing Sector ", *IV. International Conference On Applied Economics and Finance* , Aydın, Türkiye, 28 Kasım 2018 - 30 Ocak 2019, pp.47-47.

Ciğer A., Çopur Vardar G. ve Kinay B., (2018), "An Analysis Of Key Audit Matters Of The Firms Quoted On The Borsa İstanbul", *5. Uluslararası Muhasebe Ve Finans Araştırmaları Kongresi*, İzmir, Türkiye, 17-20 Ekim 2018, pp.112-136

Ciğer A. ve Kinay B., (2017), "A field work to determine effectiveness of cloud based accounting on accounting professionals", *Global Business Research Congress - 2017, İstanbul, Türkiye*, 24-25 Mayıs 2017, vol.3, pp.104-117

Ciğer A., Kinay B. ve Angı G.G., (2017), "Büyük verinin Muhasebe Uygulamaları ve Muhasebe Eğitimi üzerindeki Etkileri", *XXXVI. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, Antalya, Türkiye, 3-7 Mayıs 2017, ss.240-260

Ciğer A. ve Kinay B., (2017), "Audit Firms' Adoption Level of Cloud Computing: A Qualitative Researchin Antalya", *14th International Conference on Accounting Auditing for Development and Sustainability*, Tiran, Arnavutluk,

Ünal G.F., Kinay B. ve Görmez A.H., (2013), "Point Of View From The Perspective Of An Accountant To Independent Auditing With The New Turkish Commercial Code",

1st International Conference on Economic and Social Studies 2013, Saraybosna, Bosna Hersek, 10-11 Mayıs 2013, pp.7-16.

Kinay B., (2012), "Organization Of The Revenue Administrations In Public Sector And Organization Of Turkish Revenue Administration In Public Sector", *ISSD 2012, Saraybosna, Bosna Hersek, 31 Mayıs - 1 Haziran 2012*, pp.1-10.

Kitap ve Kitap Bölümleri

Ciğer A. ve Kinay B., (2017), "Accounting Education and Accountancy", in: *Current Debates Inaccounting Finance*, Hakan Kapucu, Çisem Bektur, Eds., IJOPEC, London, pp.63-80.

Kinay B., (2008), "Anonim Şirketler", *Şirketler Muhasebesi*, Demirkan Ş., Ed., Lisans , İstanbul, ss.173-192.

Kinay B., (2008), "Maddi Doğruluk Testleri", *Muhasebe Denetimi*, Demir B. ve Tuncez H.A., Ed., Lisans , İstanbul, ss.118-136.